

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MELE MUHEMMEDE ŞOŞİKİ'NİN "NURA QELBAN"
ADLI TEFSİRİ VE TEFSİR METODU

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Mehmet MUNGAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

ŞIRNAK 2020

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**MELE MUHEMMEDE ŞOŞİKİ’NİN “NURA QELBAN”
ADLI TEFSİRİ VE TEFSİR METODU**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Mehmet MÜNGAN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL**

ŞIRNAK 2020

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Mehmet MUNGAN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK SAYFASI

“Mele Muhammede Şoşiki’nin “Nura Qelban” Adlı Tefsiri Ve Tefsir Metodu” adlı Yüksek Lisans tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Mehmet Mungan

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gül

ÖNSÖZ

Yeryüzüne indiği andan günümüze kadar en çok okunan kitap Kur'ân-ı Kerim'dir. Okunması dahi ibadet olan bu kitabın işaret ettiği hakikati anlamak için Müslümanlar büyük çaba sarf etmişlerdir.

Yüzyıllar boyunca âlimler, müderrisler Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılması için çeşitli dillerde eserler kaleme almışlardır. Bilindiği gibi bu alanda Kürtçe yazılan eserler çok azdır. Hatta Kur'ân-ı Kerim'in baştan sona tefsir edildiği Kürtçe tefsirler, bir elin parmaklarını geçememektedir. İşte bunun farkında olan alimlerimizden birisi de Molla Muhammed Şoşikî'dir. Molla Muhammed Şoşikî'nin yazmış olduğu Nûbihar Yayınlarının 6 cilt halinde neşrettiği *Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban* adlı eser bu alanda yazılmış en önemli eserlerden bir tanesidir.

Bu çalışmamızda Molla Muhammed Şoşikî'nin *Nûra Qelban* tefsirinde takip ettiği yöntemi ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamız kısa bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve önemi, araştırmanın metodu ve kaynaklarından bahsettik. Birinci bölümde Molla Muhammed Şoşikî'nin hayatı, ilim tahsili, hocaları ve eserlerini ele aldık. İkinci bölümde Nûra Qelban'ı genel özellikleriyle tanıtip hem Kur'ân'ın Kur'ânla, Kur'ân'ın hadisle, Kur'ân'ın sahâbe kavliyle tefsiri ve isrâiliyyâtla tefsir edilmesi gibi rivâyet yönünden hem de Kur'ân ilimleri, fıkıh, hadis ve kelam gibi dirâyet yönünden ele aldık. Sonuç bölümünde ise araştırmada elde ettiğimiz bulguların kısa bir değerlendirmesini yaparak müfessirin metodunu ortaya koymaya çalıştık. Bu yolda tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL Hocam başta olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Başarı Allah'tandır.

**MELE MUHEMMEDE ŐŐŐİKİ'NİN "NURA QELBAN"
ADLI TEFSİRİ VE TEFSİR METODU**

Tez Yazarının Adı SOYADI: Mehmet MUNGAN

**Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans,
Ağustus/ 2020**

**Danışman: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet
GÜL**

ÖZET

Hayatın her türlü zorluğuna rağmen ilim tahsilinden ödün vermeyen çağımızın yaşayan müfessirlerinden Molla Muhammed Őőőikî'nin hayatı, eserleri ve tefsirdeki metodunu ele alan bu çalışmanın amacı, Molla Muhammed Őőőikî'nin *Nûra Qelban* adlı tefsirinin tanıtılması, müfessirin tefsirdeki metodunun ortaya konulması, söz konusu tefsirde Kur'ân ilimleri ve tefsir usûlü alanına giren konulara nasıl yer verildiğini ortaya çıkarmaktır. Müfessir hem Allah rızasını kazanma hem de bu dilde yazılan dini eserlerin az olmasından dolayı bu boşluğu doldurma gayesiyle eserini Kürtçe kaleme almıştır. Őőőikî'nin yaklaşık olarak 6 senede tamamladığı ve *Nûra Qelban* adını verdiği bu nadide eser, hem dirâyet hem de rivâyet yönüyle tebarrüz etmektedir. Araştırmada Kur'ân ilimleri ve tefsir usûlü konuları genel hatlarıyla ele alınarak, fazla teferruata girmeden müfessirin tefsirdeki metodu ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Őőőikî, Nûra Qelban,

**MOLLA MOHAMMAD SHOSHIKÎ'S TAFSIR (QUR'AN
EXEGESIS) AND HIS INTERPRETATION METHOD NAMED
"NURA QELBAN"**

**Thesis Authour's Name & SURNAME: Mehmet MUNGAN
Şırnak University, Geudate Education Institute Depatment
of Basic İslamic Sciences, Post Graduate, August/2020**

**Advisor: Title Name & SURNAME: Doctor Lecturer Ahmet
GÜL**

ABSTRACT

This study deals with the life, works and the tafsir (Qur'an exegesis/interpretation) method of Molla Mohammad Shoshikî, one of the living interpreters of our age not compromising on his education despite all the difficulties of life, and aims to introduce his Quran interpretation (tafsir) called *Nûra Qelban*, to reveal his interpretation method and how the subjects in the field of Quranic sciences and tafsir method are included. The interpreter wrote his work in Kurdish in order to fill this gap, both to gain the consent of Allah and because of the lack of religious works written in Kurdish. This valuable work, which Shoshikî completed in about 6 years and named *Nûra Qelban*, is distinguished by both verse and narration. In this research, the sciences of the Qur'an and the tafsir method were discussed in general terms, and the method of the interpreter was examined without getting into too much detail.

Keywords: Tafsir, Quran, Shoshikî, Nûra Qelban.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI.....	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK SAYFASI	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN METODU	1
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2

BİRİNCİ BÖLÜM MOLLA MUHAMMED ŞOŞİKÎ

1.1. MOLLA MUHAMMED ŞOŞİKÎ HAYATI VE HOCALARI	3
1.2. ESERLERİ.....	6
1.2.1. <i>Tefsîra Qur'an'ê Nûra Qelban</i>	7
1.2.2. <i>Xutbeyên zela jbo Mislimanên Delal</i>	7
1.2.3. <i>Çar Derya</i>	8
1.2.4. <i>Nasihatname</i>	11

İKİNCİ BÖLÜM

MOLLA MUHAMMED ŞOŞİKÎ'NİN NÛRA QELBAN ADLI TEFSİRİ

2.1. GENEL ÖZELLİKLERİYLE NÛRA QELBAN.....	10
2.1.1. ÜSLUBU/METODU	11
2.1.2. Genel Olarak Âyetleri Tefsir Etme Şekli.....	14
2.1.2.1. <i>Soru Cevap Yöntemi</i>	11

2.1.2.2. Farklı Görüşlere Yer Vermesi.....	13
2.1.3. KAYNAKLARI.....	15
2.1.3.1. Tefsirdeki Kaynakları	15
2.1.3.2. Hadisteki Kaynakları.....	16
2.2. RİVAYET YÖNÜNDEN NÛRA QELBAN	16
2.2.1. KUR'ÂN'IN KUR'ÂNLA TEFSİRİ.....	18
2.2.2. KURÂN'IN HADİS'LE TEFSİRİ	21
2.2.3. KUR'ÂN'IN SAHÂBE KAVLIYLA TEFSİRİ.....	24
2.2.4. İSRÂİLİYYÂT.....	29
2.3. DİRAYET YÖNÜNDEN NÛRA QELBAN	35
2.3.1. KUR'ÂN İLİMLERİ AÇISINDAN.....	37
2.3.1.1. Sebeb-i Nüzûl.....	38
2.3.1.2. Hurûf-ı Mukatta.....	42
2.3.1.3. Muhkem ve Müteşâbih.....	44
2.3.1.4. Fedâilu'l-Kur'ân	46
2.3.1.5. Nâsîh-Mensûh	49
2.3.1.6. Kısasu'l-Kur'ân.....	52
2.3.1.7. Aksâmü'l-Kur'ân	57
2.3.1.8. İ'câzu'l Kur'ân	61
2.3.1.9. Mübhemâtü'l-Kur'ân	63
2.3.2. HADİS İLMİ AÇISINDAN	65
2.3.2.1. Kaynağını Belirterek Aldığı Hadisler	67
2.3.2.2. Kaynağını Belirtmeden Aldığı Hadisler	68
2.3.2.3. Hadislerin Sıhhat Dereceleri	69
2.3.3. FIKIH İLMİ AÇISINDAN.....	73
2.3.3.1 Dört Mezhebe Göre Tefsir Ettiği Ayetler.....	74
2.3.3.2 Kaynak göstermeden Tefsir Ettiği Ayetler	76
2.3.3.3 Kendi Mezhebine Muhalefet ederek Tefsir ettiği Ayetler	77
2.3.4. KELAM İLMİ AÇISINDAN.....	77
2.3.4.1. Rü'yetullah.....	78
2.3.4.2. Meleklerin Varlığı ve Görülmesi.....	80
2.3.4.3. Gayb	81
2.3.4.4. Şefa'at.....	83
2.3.4.5. İmanda Artma ve Eksilme	85
2.3.4.6. Taklîdi ve Tahkîki İmân.....	86

SONUÇ	88
KAYNAKÇA	90
ÖZGEÇMİŞ	98

Kısaltmalar

b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİBY.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
H.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
M.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme
thk.	: Tahkik
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerîm, insanların içerisinde yaşadıkları dünya hayatlarına şekil ve yön vermek suretiyle onların dünya ve âhîret saadetini kazanmaları için yüce Allah tarafından indirilen bir hidayet kaynağıdır. Başta Hz. Peygamber olmak üzere sahâbeden günümüze kadar İslâm âlimleri, onun mesajını anlamaya ve o mesajı insanlara anlatmaya çalışmışlardır. Bu amacı gerçekleştirmek amacıyla İslâm tarihi boyunca âlimler, sayısız tefsirler ve muhtelif alanlarda eserler meydana getirmişlerdir. Bu eserlerden bir tanesi de çağımızın müfessirlerinden Molla Muhammed Şoşikî'nin *Nûra Qelban* adlı eseridir.

Nûra Qelban'ın hem Kürtçe alanında yazılan ilk tefsirlerden ve herkesin anlayabileceği bir Kürtçe ile kaleme alınmış olması sebebiyle hem de Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılmasına vesile olacağına inandığımız için araştırmamızın konusunu bu nadide eser üzerine yapmaya karar verdik.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Molla Muhammed Şoşikî'nin *Nûra Qelban* tefsiri ve tefsir metodunun ele alındığı bu araştırmada, eser hem rivayet ve dirayet açısından, hem de Kur'ân ilimleri ve tefsir usûlü konuları açısından genel hatlarıyla ele alınarak müfessirin tefsir metodu örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyal bilimler kurallarına uygun olarak hazırlanan araştırma özetle şu şekilde hazırlanmıştır.

Araştırma daha çok deskriptif bir metot takip edilerek hazırlanmıştır. Âyetler tefsir edilirken müellifin yaptığı gibi ilk önce âyetin Arapçası verildikten sonra, âyetlerin Türkçe mealleri verilmiştir. Şayet tefsir edilen âyet uzun âyetlerden birisi ise müellifin dikkat çektiği nokta verilmekle yetinilmiştir. Fazla teferruata girmeden konu birkaç örnekle açıklanmaya çalışılmıştır. Bazen de konunun önemine binaen daha iyi anlaşılması için örnek sayısı 5'e kadar arttırılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Müfessir ve eseri hakkında yazılan kaynaklar sınırlı olduğundan bunlarla ilgili bilgiler tefsirinin son cildinde kendisinin kaleme aldığı otobiyografisinden, eserini basan yayınevlerinin verdiği bilgilerden ve onun hakkında yazılan birkaç

akademik çalışmadan elde edilmiştir. Araştırmanın müellifle temel kaynaklarını, kendisinin kaleme aldığı otobiyografisi ve Mehmet Yavaş'ın “*Kurmanci Kürtçesinde Ergatif (Özegeçişlilik) Nûra Qelban Tefsiri Örneği*” adlı yüksek lisans tezi, Hayreddin Kızıl'ın “*Çavkaniyên Ji Çanda Kurdî Dı Nûra Qelban De*” adlı makalesi ile Abdurrahman Benek'in *Nûbihar* dergisindeki “*Jiyaneke Berhemdar Mela Mihemedê Şoşiki*” adlı yazısı oluşturur. Müellifin hayatı hakkındaki bilgiler bu kaynaklardan alınmıştır.

Araştırmanın *Nûra Qelban* ile ilgili ikinci ve üçüncü bölümü hazırlanırken, araştırmanın muhtevasına uygun olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* kitabından; Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî (ö.911/1505) ve Muhammed Abdülazîm Zürkânî (ö.1367/1948) gibi âlimlerin ulûmu'l-Kur'ân alanındaki eserlerinden; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn İbn-i Teymiye (ö.728/1328), Muhammed Hüseyin ez-Zehabî (ö.1397/1977), Muhsin Demirci ve İsmail Cerrahoğlu gibi âlimlerin tefsir usûlü ve tefsir tarihi kitaplarından istifade edilmiştir. Ayrıca bunların dışında tefsir usûlü ve ulûmu'l-Kur'an alanlarıyla ilgili yazılan kitap makale vb. eserlerden de yararlanılmıştır.

Araştırmada geçen kavramların sözlük ve ıstılâhî anlamlarıyla ilgili bilgiler hazırlanırken, İbn-i Manzûr'un *Lisânu'l-Arab*, Rağıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât* ve Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî'nin *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm* gibi Arapça eserlerden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Araştırmada âyetlerin Arapça metni ve Türkçe Meâlleri verilirken Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*'i esas alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM MOLLA MUHAMMED ŞOŞİKÎ

1.1. MOLLA MUHAMMED ŞOŞİKÎ HAYATI VE HOCALARI

Molla Muhammed Şoşikî'nin hayatı hakkındaki bilgiler, tefsirinin son cildinde kendisinin kaleme aldığı otobiyografisinden, eserlerini basan yayın evlerinin onun hakkındaki verdikleri bilgilerden ve onun hakkında yazılan akademik çalışmalardan elde edilmiştir.

Molla Muhammed Şoşikî, ikinci dünya savaşının başlamasına kısa bir süre kala dünyaya gelir. Birinci dünya savaşından yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye, daha yaralarını sarmadan ikinci dünya savaşı patlak verir. Tüm bunların sonucunda, Türkiye'de ekonomik açıdan birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Böyle bir ortamda dünyaya gelen Şoşikî, tüm bu zorluklardan bizzat etkilenmiştir. Ayrıca medreselerin kapatılması ve resmen eğitim faaliyetlerinin ortadan kaldırılması sonucu, siyasi birtakım engeller de onun ilim tahsilini zorlaştırmıştır. Fakat tüm bu zorluklar ve engeller, onun ilim tahsili yapmasına engel olamamıştır.

Şoşikî'nin yaşadığı bölgelerde genel itibariyle açlık ve yoksulluk hâkimdir. Fakir ve yoksul bir ailede dünyaya gelen Şoşikî, ilim öğrenmek için hiçbir sınır tanımamış, tam tersine bu sıkıntılar onun ilim öğrenme arzusunu kamçulamıştır.

Molla Muhammed Şoşikî, aslen "Botan Bölgesi"nden Siirt iline bağlı Binêrve (Ekmekçi) köyündendir. Kimlikte resmi adı, Mehmet Edebalı olarak yazılan¹ Molla Muhammed Şoşikî'nin babasının adı Abdullah, annesinin adı Fatima'dır.² Babası zamanın siyasi sebeplerinden dolayı yurdundan göç etmek zorunda kalıp, Irak'ın Zaho bölgesine yerleşir. Molla Muhammed Şoşikî, 1926 yılında³ burada dünyaya gelir. Burada ailece üç sene kaldıktan sonra tekrar memleketlerine dönerler.

¹ Molla Muhammed Şoşikî, *Tefsîra Qur'ânê Nûra Qelban* (İstanbul: Nûbihar, 2014), 6/848; Abdurrahman Benek, "Jiyaneke Berhemdar Mela Mihemedê Şoşikî", *Nûbihar Dergisi* 19/133 (Payîz 2015), 21; Mehmet Yavaş, *Kurmanci Kürtçesinde Ergatif (Özegeçişlilik) Nûra Qelban Tefsiri Örneği* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 21.

² Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/848.

³ Nûbihar yayınevi kitabın girişinde yazarın hayatı hakkında bilgi verirken 1931 yılında doğduğunu kaydeder. Fakat biz, yaptığımız araştırmalar neticesinde, yazarın doğum tarihi konusunda, Mehmet

Görüldüğü kadarıyla Şoşikî, ilk eğitimini ailesinden alır. Babası Abdullah, ilim öğrenmiş âlim bir zattır. Annesinin kendisini okumaya teşvik etmesiyle birlikte, sekiz yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i hatmeder. Bundan kısa bir zaman sonra da annesi Fatima hayatını kaybeder.⁴ Annesini kaybeden Şoşikî ve küçük kız kardeşi Eyşan ile erkek kardeşi Ahmed için artık hayatın zorlu devresi başlamıştır. Siyasi sebeplerden dolayı ara sıra; tutuklanan babası, çocuklarının nafakasını karşılamada sıkıntı çeker ve tekrar göç etmek zorunda kalırlar. Bu sefer, halkı aslen Arap olan, Siirt'e bağlı Firsafê köyünde bulunan akrabalarının evlerine yerleşirler.⁵

Şoşikî için artık burada ilim aşkı başlar ve bir âlimin yanında ilim öğrenmek için eline fırsat geçer. Molla Muhammed; 15 yaşında iken, ilim tahsili için, Siirt'in bir köyünde bulunan, kendisinin deyimiyle “müttaki bir âlim ve selahiyet ehli” olan, Şeyh Seyfeddin'in yanına gider. Şeyh Seyfeddin, Şeyh Muhammed Firsafi'nin torunudur. Burada yaklaşık olarak üç sene kalıp, *Şerhu'l-Muğni* kitabına kadar okur.⁶ Tek başına Şeyh Seyfeddin'in yanında üç sene kalan Şoşikî, talebenin olmayışı ve maddi sebeplerden dolayı buradan da ayrılmak zorunda kalır.⁷ Molla Muhammed'in ilim öğrenmek için bir sonraki durağı, Kurtalan'ın Kadiyan köyünde ikamet eden Molla Hasip olacaktır. Buraya gelen Molla Muhammed, sıtma hastalığına yakalanır.⁸ Hastalığından dolayı babasının yanına dönmek zorunda kalan Şoşikî, bir yıl çektiği sıkıntıdan sonra Allah Teâla'nın şifa vermesiyle eski sıhhatine kavuşur. Sıhhatine kavuştuktan sonra; artık Şoşikî, kendisini tamamen ilme vermek için, memleketini terk edip gurbet yolculuğuna çıkar.⁹ Molla Muhammed, ilim tahsilini tamamlamak için bu sefer Şêrwân/Şirvan'a bağlı Îrûn/Kayahisar köyüne, eski hocası Molla Seyfeddin'in yanına gelir. Kısa bir süre eski hocasının yanında ilim tahsilinden sonra, hayat şartlarından dolayı buradan da ayrılmak zorunda kalır.¹⁰ Bu arada Şoşikî için güzel bir gelişme daha olur. Babası Siirt'ten göç edip Muş'a yerleşir. Babası, burada hem ticaretle uğraşır hem de Molla Ahmed Zêrketî'nin

Yavaş'ın verdiği tarihi daha doğru bulduğumuz için onu dikkate aldık. (Yavaş, *Kurmanci Kürtçesinde Ergatif*, 21.)

⁴ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/4; Yavaş, *Kurmanci Kürtçesinde Ergatif*, 21.

⁵ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/848.

⁶ Molla Muhammed Şoşikî, *Nasihatname* (Çeviren ve Sadeleştiren: Halime Yıldız), (İstanbul: Kent Işıkları, 2012), Mukaddiime.

⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/848.

⁸ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/848.

⁹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/848-849.

¹⁰ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/849.

yanında müezzinlik yapar. Şoşikî, yaşam şartları ve bölgenin coğrafi yapısından dolayı ve hava şartlarının ağır olması nedeniyle buradan da göç etmek zorunda kalır. Babası, Siirt'e dönmesine izin vermeyip, onu Hasê/Hasköy köyündeki Şeyh Celaleddin'in oğlu; Şeyh Takyeddîn'in yanına yerleştirir ve Şeyhe nereye giderse gitsin oğlunu da yanından ayırmaması isteğinde bulunur. Şeyh Takyeddîn ilim öğrenmek için Şoşikî'yi de yanına alarak Muş'un Kop/Bulanık ilçesine bağlı, Ketrê köyüne, Seyda Molla Muhammed Şerîf'in yanına gider. Fakat Molla Muhammed Şerîf, bazı sebeplerden dolayı ona bakamayacağını söyleyip onu medreseden göndermek zorunda kalır. Bu duruma çok üzülen Şoşikî, Şeyh Takyeddin'den kendisine bir çare bulmasını söyler. Şeyh Takyeddin, eğer Ağrı'ya bağlı Zado köyüne giderse, orada amcası Şeyh Vecheddîn'in kendisine yardımcı olacağını söyler. Yol tarifi isteyen şoşikî, Şeyh Takyeddînden, yol tarifini alır.¹¹

Şoşikî, meşakkatli bir yolculuktan sonra nihayet, Zado köyüne Şeyh Vecheddîn'in yanına varır. Fakat burada da istediğini bulamayan Şoşikî, hocasının tavsiyesiyle, Van Erciş'e yakın olan Gilot/Gelut adındaki bir köye, Seyda Halîfe Molla Hasen'in oğlu, Seyda Molla Abdulkerîm'in yanına gider. Molla Muhammed, otobiyografisinde Molla Abdulkerim'den övgüyle bahseder. Kendisinin ona hem hocalık hem de babalık olmak üzere iki yönden sahip çıktığını belirtir. Yine hocasının İslami ilimlerde faziletli ve mahir olduğunu, fesahat ve belağata sahip, ilim ve irfan sahibi bir kişi olduğunu, dünyaya kıymet vermeyen ve va'zının tesirli bir kişi olduğunu belirtir. Molla Muhammed, burada hem talebelik hem de hocasıyla birlikte müderrislik yapar. "*Qewlû'l-Ahmed*"e kadar olan eğitimini burada tamamlar. Molla Abdulkerîm, burada kendisinin deyimleriyle ona hem hocalık hem de babalık yapar.¹²

Şoşikî burada da fakirlikle mücadele etmek zorunda kalır. Fakat köylülerin de yardımıyla bunun üstesinden gelir. Burası, Şoşikî için hayatının dönüm noktası olur. Çünkü burada hem ilim tahsiline devam eder hem de hocasıyla birlikte medresede müderrislik yapar. Hocası onu, Ağrı'nın Hamur ilçesine bağlı Şoşik köyüne imam olarak tayin eder ve orada ona bir kız isteyip onu evlendirir. Şoşikî eğitime devam etmek için köyden ayrılmak ister, fakat hocası ve köylülerin çabaları sonucu kalmaya ikna olur. O burada bir medrese inşa edip, yıllarca,

¹¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/850.

¹² Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/850; Şoşikî, *Nasihatname*, Mukaddime.

talebelerin eğitim ve öğretimini, kendi yetiştiği seviyeye kadar verir. Kendisinden de çok sayıda icazet alan olur.¹³

Hocası, 1953 (H. 1373) yılında vefat edince, ilim tahsiline aslen Azerî olan Seyda Nadir'in yanında devam eder ve ondan icazetini alır. Seyda Nadir Ağrı'nın Dutah ilçesinden olup genellikle Ağrı'da yaşıyordu. İlminin bereketinden birçok kişi feyizlenmiştir. Kabri de Ağrı'daki camisinde bulunmaktadır.¹⁴

Seyda Molla Muhemmed Şoşikî, aslen Siirt'in Binêrve/Ekmekçi köyünden olmasına rağmen, Şoşikî diye bilinir. Bunun sebebi yıllarca Şoşik'te kalıp orada eğitim verdiği içindir. Yetmiş yaşında yazarlığa başlayan Molla Muhemmed, şu an doksan dört yaşında olup Bursa'da ikamet etmektedir.¹⁵

1.2. ESERLERİ

İlim tahsilini bin bir zorluklarla tamamlayan Molla Muhammed, bundan sonraki ömrünü Allah rızası için öğrencilere ders vermeye, kitap okumaya ve eserler yazmaya adanmıştır.

İlk eserini, yetmiş yaşında yazmaya başlayan Molla Muhammed, bugüne kadar birkaç kitap, şiir ve kaside yazmıştır. Tüm kitaplarını dini konular üzerinde yazan Molla Muhammed, *Nasihatname* dışında, diğer tüm eserlerini Kürtçe kaleme almıştır. *Nasihatname* Türkçe yazılmıştır.¹⁶

Tespit edildiği kadarıyla Molla Muhammed'in bugüne kadar yazdığı eserler şunlardır:

1. Tefsîra Qur'an'ê Nûra Qelban
2. Xutbeyên Zelal jibo Mislîmanên Delal
3. Çâr Derya
4. Nasihatname
5. Pirewoka Heftper
6. Çar Menar

Yazarın, yedi dini mesele hakkında yazdığı *Pirewoka Heftper*¹⁷ ve dört dini mesele hakkında yazdığı *Çar Menar*¹⁸ eseri dışında, diğer tüm eserleri inceleme

¹³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/851.

¹⁴ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/4, 6/4; Şoşikî, *Nasihatname*, Mukaddime; Yavaş, *Kurmanci Kürtçesinde Ergatif*, 21.

¹⁵ Yavaş, *Kurmanci Kürtçesinde Ergatif*, 23.

¹⁶ Yavaş, *Kurmanci Kürtçesinde Ergatif*, 23.

¹⁷ Hayreddin Kızıl "Çavkaniyên Ji Çanda Kurdî Di Nûra Qelban De", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/2 (Mayıs 2018), 580.

fırsatı bulundu. Şimdi Allah'ın izniyle bu eserler, ana hatlarıyla tanıtılmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Tefsîra Qur'an'ê Nûra Qelban

Molla Muhammed Şoşikî, en büyük eseri olan *Nûra Qelban*'ı 70 yaşındayken yazmaya başlamıştır. Kürtçenin Kurmanci lehçesinde yazdığı bu eserini, 6 yılda, hicri 1429 zilkade ayının 23'üncü gününde (2008) yani cuma günü saat 9'da tamamlamıştır.¹⁹

Molla Muhammed, bu eserini Arap alfabesi ile 9 cilt olarak yazmıştır. Dil devrimi/inkılâbı ile birlikte, Latin harflerinin hâkim olmasıyla birlikte Müslümanlar Arap harfleriyle yazılan eserleri okumakta zorluk çekmişlerdir. Bunun farkında olan Nûbihar yayınevi, bu eşsiz eseri latizine ederek, 6 cilt halinde basmıştır. Latin harflerle transkripsiyon ve basım işlemleri 4 yıl sürmüştür. İlk cildi 2010'da son cildi ise 2014 yılında yayınlanan eser, 4300 sayfadır.²⁰

Tezin konusu, *Nûra Qelban* tefsiri ile ilgili olduğu için, eser hakkında detaylı bilgiler, ikinci bölümde verilecektir.

1.2.2 Xutbeyên zelal jibo Mislimanên Delal

Molla Muhammed, bu eserini Kürtçenin Kurmanci lehçesiyle Arap harfleriyle yazmıştır. Nûbihar yayınevi tarafından 2016 yılında tek cilt halinde ilk baskısı yapılmıştır.

Molla Muhammed, bu eserinde hutbelere geçmeden önce, Hz Peygamber'in gönderiliş hikmetinden bahseder ve Hz Peygamber'in cihadı hakkında bilgiler verir. Her ay için dört tane hutbe okunacak şekilde hazırlar. Ayrıca kitabın sonunda, başta her iki dini bayram olmak üzere, İsrâ/Mirac, Cuma günü, Güneş ve Ay tutulması gibi farklı konularla ilgili hutbeler eklenmiştir.²¹

Eserin dipnot kısmında, ayetlerin kaynağı hakkında bilgi verilmekle birlikte, hadisler konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Toplam 63 hutbeden oluşan bu eser, 257 sayfadan oluşmaktadır.

¹⁸ Kızıl, "Çavkaniyên Ji Çanda Kurdî Di Nûra Qelban De", 580.

¹⁹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/852.

²⁰ Yavaş, *Kurmanci Kürtçesinde Ergatif*, 35.

²¹ Molla Muhammed Şoşikî, *Xutbeyên Zelal jibo Mislimanên Delal* (İstanbul: Nûbihar, 2016), 31.

1.2.3 Çâr Derya

Eser, Nûbihar yayınevi tarafından tek cilt halinde 2018 yılında ilk baskısı yapılmıştır. Eser, Arap alfabesiyle Kürtçenin Kurmanci lehçesiyle yazılmıştır. Kitap 724 sayfadan oluşmaktadır.

Kitabın önsözünde Molla Muhammed, İslam düşmanlarının, İslam'a ve Müslümanlara karşı kötü faaliyetlerinden ve Müslümanların bunlara karşı her türlü imkanlarla cihad etmesi gerektiğinden bahsetmektedir.²²

Molla Muhammed, eserini, birinci bölümünü Allah Teâlâ'nın varlığı, ikincisini Allah Teâlâ'nın Kelamı olan Kur'an-ı Kerim, üçüncüsünü Hz. Muhammed (sav) ve Ashabı, dördüncüsünü de İslam olmak üzere dört ana gruba ayırır.

Allah Teâlâ'nın varlığını; Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ'nın adaleti ve her şey Allah Teâlâ'nın varlığına delalet eder başlıkları altında incelemektedir.

İkinci bölümde, Allah Teâlâ'nın kelamı olan Kur'an-ı Kerim'i geniş bir şekilde ele almaktadır. Kur'an-ı Kerim'in tanımı, vahyi, i'cazı ve toplanması, surelerin özellikleri, Hz. Peygamber asrında Kur'an-ı Kerim ve O'nun mucizeleri gibi konular hakkında geniş bilgiler vermektedir.

Hz. Muhammed ve ashabını konu olan üçüncü bölümde, Hz. Peygamberin hayatı hakkında geniş ve doyurucu bilgiler verdikten sonra, ashabın İslam'la tanışması, İslam dinine hizmetleri ve Hz. Peygamberle olan münasebetleri hakkında geniş bilgiler içermektedir.

Dördüncü bölüm, İslam'ın tanımı, imanda artma ve eksilme, imanın ve İslam'ın şartları, ramazan ayı ve orucu, kadir gecesi, hacın fazileti, nikâh vb. konular hakkında geniş bilgilere yer verir.

Molla Muhammed, eserine tavsiye niteliğinde, Müslüman'ın her zaman okuması gereken bir duayla son vermiştir.

1.2.4 Nasihatname

382 sayfadan oluşan bu eser, Molla Muhammed'in Türkçe yazılan tek eseridir. Orijinali Osmanlıca olan bu eser, İstanbul Vaizi Halime Yıldız tarafından sadeleştirilip Türkçeye kazandırılmıştır. 2012 yılında eserin ilk baskısı basılmıştır.

Molla Muhammed bu eserinde İslam'ın ve imanın şartlarından bahsedip, bunları aklî ve naklî delillerle ispatlamaya çalışmıştır. Hz. Peygamber'e itaat, cenaze

²² Molla Muhammed Şoşikî, *Çâr Derya* (İstanbul: Nûbihar, 2018), 6.

ahkâmı, zina, şarap, zikir, sabır, şefaât gibi konular hakkında geniş bilgiler vermiştir.²³

²³ Molla Muhammed Şoşikî, *Nasihatname*, Mukaddime.

İKİNCİ BÖLÜM MOLLA MUHAMMED ŞOŞİKÎ’NİN “NÛRA QELBÂN” ADLI TEFSİRİ

2.1. GENEL ÖZELLİKLERİYLE NÛRA QELBÂN

Molla Muhammed, bu eşsiz eserine isim verirken herhangi özel bir sebepten bahsetmemektedir. Türkçede “kalplerin nuru Kuran tefsiri” anlamına gelen bu eserin tam adı “*Tefsira Quran’e Nûra Qelban*”dır.

Molla Muhammed bu nadide eserini iki sebepten dolayı yazdığını belirtir.

Birincisi; Rahman ve Rahim olan Allah Teâlâ’nın onu bağışlaması ve Hz. Muhammed’in şefaatine nail olmasıdır.

İkincisi; İslâmî literatürde Kürtçe ele alınan eserlerin yetersizliğindedir. Molla Muhammed, özellikle eserinin yazılışını bu sebebe bağlayarak, Kürtçe yazılan eserlerin az olmasını, büyük bir ayıp olarak belirtir.²⁴

Molla Muhammed, Kürtlerin İslamiyet’i büyük bir içtenlikle benimsediğini, İslâm âleminde, Kürtler arasında yetişen âlimlerin gerek aklî ve naklî ilimler, gerekse fikhî, tasavvufî ve mantıkî ilimlerde yeterlilik noktasında, güneşin parlaklığı kadar açık olduğunu belirtmektedir. Bunlar arasında fetva verebilecek, hatta içtihat yapabilecek dereceye ulaşan âlimler olmasına rağmen, bunların kendilerinden sonraki evlatları için, kendi dilinde herhangi bir eser bırakmadığını belirtmektedir. Her ne kadar Molla Halil-i Sîirdî (ö. 1843),²⁵ Molla Hüseyin-i Ertoşî (ö.1760),²⁶ Ahmed-i Hanî (ö. 1707)²⁷ gibi âlimler eser bırakmışsalar da bunların yeterli olmadığını belirtmektedir. İşte bundan dolayı Molla Muhammed Kürtçe bir tefsir yazmaya karar verir.²⁸

²⁴ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/12.

²⁵ Molla Halil-i Sîirdî ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ömer Pakiş, “Molla Halil Siirdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/250-251.

²⁶ Molla Hüseyin-i Ertoşî ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Hasan Karacan - Nurettin Aykut, “Mele Hüseyinê Bateyî’nin Mewlid-i Nebî Adlı Eseri ile Mele Süleyman Kurşun’un Mewlida Pêxember Adlı Eserinin Karşılaştırılması”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi* 2 (Kasım 2015), 123-141.

²⁷ Ahmed-i Hanî ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. 2. Uluslararası Ahmed-i Hanî Sempozyumu, “İslam Düşüncesinde İnsan”, 28-30 Eylül 2018.

²⁸ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/12-13.

Molla Muhammed “*Tefsira Qur’an’e Nûra Qelban*” adlı bu kıymetli eserini 70 yaşındayken yazmaya başlamıştır. Yaklaşık olarak 6 sene süren bu eşsiz çalışma Zilka’de 1429 / 21 Kasım 2008 Cuma günü saat 9’da tamamlanmıştır.²⁹

2.1.1. Üslubu/Metodu

Kur’ân-ı Kerim’in tefsiri yapılırken her müfessirin kendine özgü bir metodu vardır. Bazıları eserlerini nüzûl sırasına³⁰ göre yazarken, bazıları Mushaf tertibine, bazıları da konulara göre³¹ yazmışlardır. İlk dönem müfessirlerinin çoğunluğu, Mushaf tertibini dikkate alarak tefsir yazarken, günümüzde ise klasik yaklaşıma nazaran daha çok konularına göre tefsir yazılmaktadır.

Eski ve yeni yazılan tefsirler dikkate alındığında klasik yaklaşım ve çağdaş yaklaşım olmak üzere iki tür yaklaşımdan söz edilebilir. Klasik yaklaşım, “herhangi bir müfessirin Kur’ân’daki âyetleri mevcut tertibe göre birer birer ele alarak açıklaması” anlamına gelmektedir.³² Çağdaş yaklaşım ise; içinde yaşadığımız çağda yapılan Kur’ân yorumunu ifade eder.³³ Herkesin anlayabileceği gayet açık ve anlaşılır bir Kürtçeyle yazılan *Nûra Qelban* tefsiri ise; klasik yönü ağır basan bir tefsirdir.

2.1.2. Genel Olarak Âyetleri Tefsir Etme Şekli

Molla Muhammed, *Nûra Qelban*’ı hazırlarken, Mushaf sırasını takip ederek tefsir yapmıştır. İlk önce surenin kaç ayetten müteşekkil olduğunu belirttikten sonra, sûrenin Mekkî veya Medenî olduğunu kaydeder. Daha sonra tefsir yapılacak sure veya ayetlerin Arapçasını yazdıktan sonra bunların Kürtçe meallerini vermektedir. Ayetlerin tek tek tefsirine geçmeden önce bunların iniş sebebi ve faziletlerinden bahseder, daha sonra; ayetleri alakalı olduğu konuyla tefsir etmeye çalışır. Bazen de surede geçen önemli kavramları izah eder. Müellif, ihtilafı bir meseleyi tefsir

²⁹ Şoşiki, *Nûra Qelban*, 6/852.

³⁰ Kur’ân’ın nüzul sırasına göre tefsir edilmesi hakkında bkz. Hikmet Koçyiğit, “Kur’ân’ın Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Edilmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/23 (Ocak 2013), 183-201.

³¹ Konulu Tefsir hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bilal Deliser, “Tefsir Tarihine Konulu Yönelişler ve Konulu Tefsir -Eleştirel Yaklaşım”, *Universal Journal of Theology Dergisi* 3/1 (Mart 2018), 16-38.

³² Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: İFAV, 2017), 295. Daha geniş bilgi için bkz. Zafer Koç, *Kur’an Tefsirinde Yöntem Arayışları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 118.

³³ Demirci, *Tefsir Usulü*, 297. Daha geniş bilgi için bkz. Talha Erdem, *Çağdaş Tefsir Tasavvuru* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 77-130.

ederken, konuyla ilgili fikhî ve kelâmî ihtilaflara da değinerek tercihini mensubu olduğu ehl-i sünnetten yana ortaya koymaya çalışır.

2.1.2.1. Soru Cevap Yöntemi

Örnek 1:

يَخْلُقُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنبَأُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكْ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ *“Söylemediklerine dair Allah adına yemin ediyorlar. Oysa inkârcılık içeren sözü söylemişler, müslüman olduklarını beyan ettikten sonra inkârcılığa sapsmişler ve başaramadıkları o işe yeltenmişlerdir. Onların öç almaya kalkışmaları için Allah’ın ve O’nun lutfu sayesinde resulünün kendilerini zengin etmesinden başka bir sebep de yoktu! Eğer pişman olup tövbe ederlerse bu kendilerinin iyiliğine olur; yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da âhirette de elem verici bir azaba uğratar; artık yeryüzünde onlara ne bir dost ne bir yardımcı bulunur.”*³⁴

Müfessir âyette geçen *“فَإِنْ يَتُوبُوا يَكْ خَيْرًا لَهُمْ”* Eger pişman olup tövbe ederlerse bu kendilerinin iyiliğine olur” kısmını tefsir ederken, “Kur’ân-ı Kerim münafıkların tevbe etmelerinin kendileri için daha iyi olacağını emrediyor. Peki, diliyle Müslüman olduğunu iddia edip kalbiyle kâfir olan ve fıkıh ehline zındık olarak nitelenen münafığın tevbesi nasıl bilinecek?” şeklindeki soruya şöyle cevap verir. “Münafığın tevbesi hakkında âlimlerin ihtilafı olmuştur. İmam Şâfi (204/820) ve cumhur-u ulemaya göre onun zahirdeki tevbesi kabul edilir. Biz onu Müslüman kabul edip İslâmî hükümleri ona tatbik ederiz. Söz gelimi öldüğü zaman namazını kılıp cenazesine iştirak ederiz. Fakat o Allah (cc) katında kâfirdir. Demek ki 200 defa namazını kılsan da milleti ona Müslüman olduğuna şahit de tutsan gene kabul olmaz. Çünkü yüce Allah sırların âlimidir. Fakat İmam Mâlik’e (ö.179/795) göre onun münafık olduğunu anladığımız an onun tevbesi kabul olmaz. Ancak İslâm’a göre iyi görünür veya İslâmî bir hayat yaşarsa o zaman onun tevbesini kabul ederiz.”³⁵

Örnek 2:

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا *“Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah’ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık*

³⁴ Kur’ân-ı Kerîm Meâli , çev. Hayreddin Karaman “vd.” (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), et-Tevbe 9/74.

³⁵ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 2/668.

hayvanlar üzerine O'nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyin hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun.”³⁶

Müfessir Hac sûresinde geçen bu âyeti tefsir ederken “acaba yüce Allah, kurban kesilirken neden Allah ismini zikretmiş?” şeklinde muhtemel gelebilecek bir soruya şöyle cevap vermenin mümkün olacağını belirtir. “Kurban kesmekten maksat kulun Allah’a yaklaşmasıdır. Bunun için o, kesim esnasında Allahu Ekber der. Bununla onun kalbi mutmain olup iman nuruyla dolar. Allah’ın ismi onun için bir huy ve İslam ehli için bir yol olur. Demek ki ne yaparlarsa yapsınlar her şeye Allah’ın ismiyle başlamaları ve onun güzel adını kalpleri ve dillerinden çıkarmamaları lazım.”³⁷

Örnek 3:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ “İman eden, soylarından gelenlerin de aynı iman ile kendilerini izledikleri kimselerin yanlarına bu zürriyetlerini katacağız; bununla birlikte kendi amellerinden de bir şey eksiltmeyeceğiz. Herkes kendi yapıp ettiğinin hesabından kendisi sorumlu olacaktır.”³⁸

Müfessir âyetin tefsirinde “bir kimsenin, madem ehl-i imanın çocukları cennette ana-babalarının mertebesine ulaşacaklar, o zaman kâfirlerin de küçükken ölen çocukları küfürde onlarla birlikte olsunlar” şeklindeki bir soruya şöyle cevap verir. “Her iki âlemin (cennet ve cehennem) hükmü aynı değildir. Zira cennet mükâfat, rahmet ve sevapların arttırıldığı yerdir. Cehennem de adaletin yeridir. İlahi adalet gereği yüce Allah kimseyi başkasının işlediği günahlar yüzünden cezalandırmaz. Kâfirlerin çocukları kâfir olmamışlardır. Çünkü onlar daha çocukturlar.”³⁹

2.1.2.2. Farklı Görüşlere Yer Vermesi

Örnek 1:

وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ “Tanıklık edene ve edilene”⁴⁰ âyetini tefsir ederken müfessir, konu hakkında birçok görüş olduğunu, bazı âlimlerin “şâhid” ten kasıt cuma günü

³⁶ el-Hac 22/28.

³⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 4/177.

³⁸ et-Tûr 52/21.

³⁹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/278.

⁴⁰ el-Burûc 85/3.

ve “*Meşhûd*”tan kasıt da Arefe günü, bazılarının da “*şâhid*” ten kasıt Hz. Peygamber (sav) ve diğer Peygamberler (as) “*Meşhûd*”tan kasıt da onların ümmeti, kimilerinin de “*şâhid*” ten kasıt Hz. Âdem’in (as) zürriyeti “*Meşhûd*”tan kastın da kıyamet’tir dediklerini belirtir.⁴¹

Örnek 2:

Müfessir Yûsuf suresini tefsir ederken قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنَّ “*Yûsuf, "Asıl kendisi benimle ilişkiye girmek istedi" dedi. Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı: "Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; bu ise yalancılardandır"*”⁴² âyetine geldiğinde âyette geçen شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا “*Kadının akrabasından biri*” hakkında âlimlerin üç görüşü olduğunu belirterek bu görüşleri şu şekilde sıralar.

1. Bu şahit, kadının kardeşinin oğlu olan akıllı bir kimsedir.
2. İbn Abbas; “Bu bir bebek idi. Allah onu beşikte iken konuşurmuştur.” İbn Cubeyr’in İbn Abbas’tan merfu rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle demiştir. “Dört kişi bebek iken konuşmuştur: Yusuf’un şahidi, Firavun kızının kuaförü olan kadının oğlu, Hz. İsa ve Rahib Cüreyc’in olayında konuşan çocuk.”⁴³
3. Bu şahit gömleğin (elbisenin) kendisidir. Fakat İmam Fahreddin er-Râzî bu görüşün zayıf olduğunu söylemiştir.⁴⁴

Müfessir bu görüşleri aktarmakla yetinmiştir. Fakat İslâm âlimleri arasında muteber olan görüş birinci görüştür.⁴⁵

Örnek 3:

قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ “*Allah buyurdu ki: "Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir. Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum."*”⁴⁶

Müfessir, âyetin itibarın neseb yakınlığına dayalı olmayıp bilakis dini yakınlığa (takvaya) dayalı olduğuna delalet ettiğini, çünkü Allah Teâlâ’nın insanlar

⁴¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/732.

⁴² Yûsuf 12/26.

⁴³ Ebû Abdullah (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihü’l-ğayb* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 18/126.

⁴⁴ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/202; er-Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 18/128.

⁴⁵ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullâh b. Abdü’l-Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1427/2006), 11/322.

⁴⁶ Hûd 11/46.

hakkındaki hükmünün bir peygamber veya bir velinin sevgisine bağlı olmayıp mutlak adalete dayandığını, zira kişinin sâlih olmasının, takvası ve kurtuluşunun nesebe değil onun dini kurallara bağlanmış olduğunu, bunun içindir ki yüce Allah, Nuh'un (as) kavmi arasında iman edenleri tufanın azabından kurtarıp, oğlu ve karısını kâfirlerle beraber helaka uğratmıştır şeklinde tefsir ettikten sonra müfessir, bazı hakikatı yansıtmayan fikirler, helaka uğrayanın onun gerçek oğlu olmayıp karısının oğlu olduğunu söylerler; fakat burada özrün kabahatten büyük olduğunu, doğru olanın onun oğlu olduğunu, zira yüce Allah'ın *O senin ailenden değildir* buyurduğunu zikretmektedir.⁴⁷

2.1.3. Kaynakları

Nûra Qelban Tefsiri, kaynak açısından son derece zengin bir içeriğe sahiptir.

2.1.3.1. Tefsirdeki Kaynakları

Molla Muhammed eserini oluştururken birçok tefsir kitabından da yararlanmıştır. Nakil yaptığı yerleri, hadislerde olduğu gibi bazen dipnotta belirtirken bazen sadece metinde müellifin ismini zikretmekle yetinir, bazen de herhangi bir bilgi vermez.

Tespit edildiği kadarıyla Molla Muhammed'in yararlandığı başlıca tefsirler şunlardır: Ebu Ca'fer Muhammed b. Yezid b. Cerir et-Taberi'nin (ö.310/923) *Cami'u'l-Beyan*'ı, Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri'nin (ö.538/1144) *el-Keşşaf an hakâ'iki't-tenzîli'n-nâtik an dekâ'iki't-te'vil*'i, Ebu Abdillah Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razi'nin (ö.606/1210) *Mefatih'u'l-gayb*'ı, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubi'nin (ö.671/1273) *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvi'nin (ö.685/1286) *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*'i, Ebü'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî'nin (ö.597/1201) *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*'i, Alâuddin Ali b. Muhammed el-Hâzin'nin (ö.741/1340) *Lübâbü't-te'vil fi ma'âni't-tenzîl*'i, Ebü'l-Fida' İmadüddin İsmail b. Şihabiddin Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir el-Kaysi el-Kureşî el-Busravi ed-Dımaşki eş-Şafii'nin (ö.774/1373) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*'i, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf

⁴⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/132-133.

b. Hayyân el-Endelüsî'nin (ö.745/1344) *el-Bahrü'l-Muhît*'i, Ebüssuûd Efendî'nin (ö.982/1574) *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*'i, Ahmed b. Muhammed es-Sâvî'nin (ö.1241/1825) *Hâşiyetü's-Sâvî*'si, Tantâvî b. Cevherî'nin (1862/1940) *el-Cevâhir*'i Seyyid Kutub'un (ö.1966) *Fî Zilâli'l-Kur'ân*'ı, Bedüzzaman Said Nursi'nin (ö.1960) *Risâle-i Nûr*'u, Vehbe Zuhayli'nin (ö.2015) *Tefsîrü'l-Münîr* ile *Tefsîrü'l-Vecîz*'i Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr* ile *et-Tefsîru'l-Vâdihî'l-Müyesser*'i ve başta İbn Abbas olmak üzere birçok müfessir sahâbe ve tâbiûndan nakledilen rivayetler.

2.1.3.2. Hadis İlimindeki Kaynakları

Molla Muhammed, tefsirini yazarken başta *kütüb-ü sitte* olmak üzere birçok muhaddisin eserlerindeki hadislerden nakiller yaptığı görülür. Bu nakiller hakkında bazen ayrıntılı bilgi verirken bazen sadece müellifin ismini zikreder bazen de sadece hadisi rivayet eder.

Tespit edildiği kadarıyla Molla Muhammed'in *Nûra Qelban*'da en çok nakil yaptığı muhaddisler ve eserleri şunlardır: Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhari'nin (ö.256/870) *el-Cami'u's-sahih*'i, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyri'nin (ö.261/875) *el-Cami'u's-sahih*'i, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani el-Mervezi'nin (ö. 241/855) *el-Müsned*'i, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid Mace el-Kazvini'nin (ö.273/887) *es-Sünen*'i, Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî'nin (ö.275/889) *es-Sünen*'i, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid) et-Tirmizi'nin (ö. 279/892) *el-Cami'u's-sahih*'i, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesai'nin (303/915) *es-Sünen*'i, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö.405/1014) *el-Müstedrek*'i, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö.458/1066) *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sı, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr'ın (ö.292/905) *el-Müsnedü'l-Kebîr*'i, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî'nin (ö.249/863-864) *el-Müsnedü'l-Kebîr*'i ve Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şafii(ö.204/820).

2.2. RİVÂYET YÖNÜNDEN NÛRA QELBAN

Malum olduğu üzere müfessirler, tefsîr çeşitlerini rivayet ve dirayet tefsiri olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Rivayet veya nakille yapılan tefsir, âyetin; ayetle,

Hız. Peygamberin sünnetiyle ya da sahabe ve tâbiûn'nun sözlerine dayalı olarak tefsîr edilmesine denir.⁴⁸

Rivâyet yöntemine göre tefsir yapılırken müfessir kaynak olarak Kur'ân-ı Kerîm'i, Resûl-i Ekrem'in sünnetini, sahâbeyi ve sahâbeden faydalanan nesli esas alarak Kur'ân'ı tefsir eder.⁴⁹ Bu şekilde rivâyet yolu ile yapılan tefsirin kaynakları hadis kitapları, siyer ve tarih kitaplarıdır.⁵⁰ Rivâyet Tefsirine "me'sur", "menkul" ve "nakli" tefsir adı da verilmiştir.⁵¹ Rivâyet tefsirinde dikkat edilmesi gereken en önemli husus, rivâyet edilen sözün doğruluğundan emin olmaktır.

Kur'ân-ı Kerim tefsirinde meydana gelen ihtilafların temelde iki sebepten kaynaklandığı söylenilebilir. Bunlardan birincisi; Kur'ân'ın yapısı, muhtevası ve üslûbundan; diğeri de müfessirlerin görüş, düşünce ve tavırlarından kaynaklanır.⁵² Kur'ân ihtiva ettiği âyetlerin bir kısmının muhkem bir kısmının da müteşâbih olduğunu ifade etmektedir.⁵³ Muhkem âyetlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında herhangi bir sorun meydana gelmezken, müteşâbih âyetlerde sembolik bir dil kullanıldığı için anlamada sıkıntılar meydana gelebilmektedir. Yine aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim gaybî konulara da zaman zaman değinmektedir. Bunlar, muhataplar tarafından tecrübe etme imkânı da olmadığı için söz konusu nasların farklı yorumlanmaları mümkün olabilmektedir.⁵⁴

Müfessirlerin hepsinin aynı seviyede olmadığı da aşîkârdır. Akıl, zekâ, kabiliyet ve bilgi yönünden birbirlerinden farklı seviyededirler. Çünkü her birey, doğuştan gelen birtakım kabiliyetlere ve farklı bir zekâ düzeyine sahiptir. Her bireyin kendine özgü değişik metodları vardır. Bunlara bireyin Kur'ân-ı Kerim'e ön

⁴⁸ Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn* (Kâhire: Daru'l-Hadîs, 2012), 1/112; Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (b.y.: İsa Elbâbî Halbî ve Şerekâhu, b.y.), 2/12; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Mektebetu Vehbe, 2000), 337; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi* (Ankara: Fecr, 2015), 524; Muhsin Demirci, *Tefsîr Tarihi* (İstanbul: İFAV, 2017), 117; Muhammed Aydın "Rivâyet Tefsiri' Kavramı ve Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri: Eleştirel Bir Yaklaşım", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/20 (Şubat 2009), 1-32.

⁴⁹ Abdulhamit Birışık, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/290-294.

⁵⁰ Bilmen, Ömer Nasûhi, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatu'l-Müfessirin* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1973), 1/107.

⁵¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 256.

⁵² Yusuf Ağkuş, "Kur'an Yolu" Adlı Tefsirin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 92.

⁵³ Âl-i İmrân 3/7.

⁵⁴ Demirci, *Tefsir Usulü*, 290.

yargılarla yaklaşması da eklenince tefsirde farklılıkların meydana gelmesi kaçınılmaz olur.⁵⁵

Molla Muhammed Şoşikî'nin tefsiri her ne kadar dirayet tefsiri olsa da müellifin birçok yerde rivâyet tefsirinin olanaklarından faydalandığı görülür.

2.2.1. Kur'ân'ın Kur'ânla Tefsîrî

Kur'ân'daki bir kısım âyetler veya âyet içinde yer alan bazı kavramlar, başka âyetler tarafından belli usûl kaideleri çerçevesinde tefsir edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri dikkatle incelendiğinde herhangi bir yerinde umumi olan bir hususun, başka bir yerinde tahsis edildiği, mücmel olan bir hususun da başka bir yerde tebyin edildiği görülmektedir.⁵⁶ Kur'ân'ın Kur'ânla tefsirinin ne anlama geldiğini en iyi özetleyen cümlelerden birisi de şudur. “Kur'ân'ın müfred lafızlarının, terkiblerinin ve ifadelerinin, Kur'ân'nın bütünlüğü içinde diğer ilgili Kur'ân pasajlarının yardımıyla açıklanmasını; buna ilaveten Kur'ân'ın ele aldığı konuların, muhataplarının zihinlerine yerleştirmeye çalıştığı kavram ve mesajların terkibî bir yaklaşımla Kur'ânî bir bütünlük içerisinde ele alınıp, incelenmesini anlıyoruz.”⁵⁷

Kur'ân'ı Kerîm'i ilk tefsir eden yine Kur'ân-ı Kerîm'in kendisidir. Yüce Allâh Kur'ân'ın tefsirinin kendisine ait olduğunu şu âyeti kerime ile açıklamaktadır: *ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيِّنَاتٍ* “Sonra onu açıklamak da bize aittir.”⁵⁸ İbn Teymiyye başta olmak üzere birçok âlim en sağlam tefsirin Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etmek olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim İbn Teymiyye, “Tefsirde en doğru metod nedir?” sorusuna, Mukaddimetü't-Tefsîr adlı eserinde, “Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiridir” diye cevap vermiş ve meseleyi şu sözlerle açıklağa kavuşturmuştur: “Bir âyette mücmel olarak bahsedilen bir mesele başka bir ayette müfesser edilir. Yine bir ayette muhtasar şekilde belirtilen bir husus başka bir ayette geniş bir şekilde izah edilir.”⁵⁹

İbn Teymiyye'nin burada ifade etmek istediğini örnek üzerinden açıklayacak olursak, yüce Allah Mâide Suresinin 1. âyetinde şöyle buyurmaktadır: *يَا*

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُجَلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ

⁵⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 291-293.

⁵⁶ Mehmet Bağış, *Beydâvî Tefsirinde Kur'ân İlimleri Ve Tefsir Usulü* (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018), 136.

⁵⁷ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988), 36.

⁵⁸ el-Kiyâmet 51/19.

⁵⁹ İbn-i Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takiyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mukaddime* (Beirut: Daru İbn Hazm, 2012), 84.

“Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin. İhramda bulunduğunuz sırada avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, size bildirilecek olanlar dışındaki "en'âm" denen hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır. Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder.”⁶⁰ Burada “size bildirilecek olanlar dışında” âyetini yüce Allah حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ حُرْمَتُ اللَّهِ بِهَا لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْحَنِفَةُ وَالْمَوْفُودَةُ وَالْمُنْرَدِيَّةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا

المَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخنزِيرِ وَمَا أَهْلَ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْحَنِفَةُ وَالْمَوْفُودَةُ وَالْمُنْرَدِيَّةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا

المَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخنزِيرِ وَمَا أَهْلَ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ “Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır”⁶¹ âyeti ile açıklamıştır. Görüldüğü gibi sûrenin ilk âyetinde etleri helâl kılınan hayvanlardan istisna edilip açıklanacağı bildirilen ve yenmesi haram olan şeyler, yine aynı surenin bir başka âyeti ile açıklanmıştır.⁶²

Kur’ân’ın Kur’ânla Tefsîri en sağlam ve en doğru tefsir olduğu için Molla Muhammed Şoşikî de âyetin âyet ile tefsir etmesine büyük önem verir ve *Nûra Qelban*’ın birçok yerinde âyetlerin birbirlerini açıklamasından yararlanmıştı.

Örnek 1:

Molla Muhammed Şoşikî Fâtîha sûresini tefsir ederken son derece doyurucu bilgilere yer verir. Müfessir ilk önce sureyle ilgili genel bilgiler verdikten sonra, surenin yedinci ayetinde geçen صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ “Nimetine erdirdiklerinin yoluna”⁶³ ayetini tefsir ederken, Kur’ân-ı Kerim’in ayetlerinin aynı zamanda birbirini tefsir ettiğini söyler. Şoşikî daha sonra bu ayette kendilerine nimet verilenlerin, Kurtubi⁶⁴ ve birçok müfessirin de⁶⁵ işaret ettiği gibi

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا

⁶⁰ el-Mâide 5/1.

⁶¹ el-Mâide 5/3.

⁶² Şehabeddin Kırdar, *Tefsir Usûlü ve Kur’ân İlimleri* (Konya: Dizgi&Ofset Yayınları, 2013), 25.

⁶³ el-Fâtîha 1/7.

⁶⁴ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullâh b. Abdü’l-Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1427/2006), 1/230.

⁶⁵ İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ, İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şafiî, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, thk. Ebû İshâk Huveynî (b.y.: Daru İbnu’l-Cevzi, ts.), 1/214; Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Camîü’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, thk. Beşar Avâd Ma’ruf - İsâm Fâris Hurustânî (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1994), 1/76.

“Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!”⁶⁶ Âyetinde belirtilen kimseler olduğunu belirtir.”⁶⁷

Örnek 2:

Molla Muhammed Şoşikînin *Nûra Qelbân*’ın birçok yerinde ayetleri birbirleriyle tefsir ettiği görülmektedir. Bunlardan bir tanesi de

فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Derken, Âdem (vahiy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabbi’ne yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir. Çok bağışlayandır”⁶⁸ âyetidir. Hemen hemen tüm müfessirler⁶⁹ söz konusu ayeti tefsir ederken A’râf suresinde geçen Hz. Âdem ve Havva’nın duasını örnek verirler. Molla Muhammed Şoşikî de bu âyeti tefsir ederken ayette geçen Hz. Âdem in rabbinden aldığı kelimelerin

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Rabbimiz nefsimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen şüphesiz ziyana uğrayanlardan olmuş oluruz”⁷⁰ âyetinde belirtilen kelimeler olduğunu belirtir.⁷¹

Örnek 3:

Müfessirin âyeti âyetle tefsir ettiği yerlerden bir tanesi de Duhân sûresinde geçen “Biz onu mübarek bir gecede indirdik; biz daima uyarmaktayız”⁷² âyetidir. Şoşikî âyette geçen mübarek geceyle ilgili şöyle demektedir: “Bu mübarek gece kadir gecesidir. Onun fey ve fazileti çoktur. Bu kadir gecesi kendisinin içerisinde olmadığı bin aydan daha hayırlı ve daha iyidir.” Şoşikî, Vâdih⁷³ tefsirinin sahibinin de bu gecenin kadir gecesi olduğunu söyledikten sonra, Yüce Allah’ın bir başka ayette şöyle buyurduğunu belirtir. “Biz onu

⁶⁶ en-Nisâ 4/69.

⁶⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/24-25.

⁶⁸ el-Bakara 2/37.

⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/361; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/481; Taberî, *Camiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/180;

⁷⁰ el-A'râf 7/23.

⁷¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/68.

⁷² ed-Duhân 44/3.

⁷³ Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tefsîru'l-Vâdihu'l-Müyesser*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1428/2007), 1/1246

(Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.”⁷⁴ Görüldüğü gibi Şoşikî âyette geçen mübarek gecenin kadir gecesini belirttiği belirtilmiştir.⁷⁵

Örnek 4:

Şoşikî, وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى “Kim de beni anmaktan yüz çevirirse mutlaka sıkıntılı bir hayatı olacaktır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz”⁷⁶ âyetinin tefsirini yaparken görüşünü desteklemek amacıyla bir başka ayetten faydalandığı görülmektedir. Müfessir âyetin, Allahın zikrinden yüz çeviren kişinin kör olarak haşrolonacağı yahut cennet ve kurtuluş yolunu görmede kör olacakları yahut da onların kalplerinin basiretinden kör olacağı anlamına geldiğinin belirtir. Daha sonra “nasıl ki yüce Allah bu hakikati bir başka ayette şöyle beyan eder” diyerek görüşünü desteklemek amacıyla وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ “Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun süründürerek toplarız. Onların varıp kalacağı yer cehennemdir.”⁷⁷ âyetini verir.⁷⁸

2.2.2. Kurân'ın Hadis'le Tefsîrî

Bilindiği gibi tefsir ilminin ana kaynakları bizzat Kur'ân-ı Kerîm, sahih nebevî sünnet ve sahabe kavilleridir. Kur'ân'daki bazı ayetler başka ayetler tarafından tefsir edilmektedir. Ayetin âyeti tefsir etmesinden sonra tefsirde ikinci kaynak, Hz. Peygamber'in sünnetidir.⁷⁹

Şüphesiz Kur'ân'ı Kerim'in gaye ve maksadını bizlere en iyi öğretecek olan kişi, kendisine kitap gelen ve ona en iyi şekilde açıklama kabiliyeti verilen Hz. Muhammed'dir.⁸⁰ Kur'ân-ı Kerim'i tam manasıyla anlamak, ancak onu ilk tefsir eden Hz. Peygamber'in (sav) sözleriyle mümkündür. Bir hadiste Hz Peygamber; أَلَا “Bana kitapla beraber misli de verildi”⁸¹ buyurmaktadır. Sadece bu hadis bile, Hz. Peygamber'in Kur'an hakkındaki açıklamalarının Kur'an'ı anlamak için ne derecede önemli olduğunu göstermek için yeterlidir. İlk müfessir

⁷⁴ el-Kadr 97/1.

⁷⁵ Şoşikî, Nûra Qelban, 6/85.

⁷⁶ Tâhâ 20/124.

⁷⁷ el-İsrâ 17/97.

⁷⁸ Şoşikî, Nûra Qelban, 4/68.

⁷⁹ Bağış, Beydâvî Tefsirinde Kur'ân İlimleri, 147.

⁸⁰ Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, 39.

⁸¹ İbn Teymiyye, Mukaddime, 85; Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, 1/65

olan Hz. Peygamber'in (sav) Kur'ân'ı tefsir etmesi mücmelin teybini, müphemini tavihi, mutlakın takyidi ve müşkilin te'lifi şeklinde olmuştur.⁸²

Resûlullâh'ın Kur'ân'ın ne kadarını tefsir ettiği meselesine gelince, acaba Resulullah Kur'ân'ın tamamını mı, yoksa sahâbenin sorularına göre onların ihtiyaç duyacakları kadarını mı tefsir etmiştir? Bu konuyla ilgili iki görüş bulunmaktadır. Her iki grubun da kendilerine göre delilleri bulunmaktadır. Âlimlerden bir kısmı, Resûl-i Ekrem'in Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını tefsir etmediği noktasında ittifak halindedirler. Buna delil olarak da Hz. Âişe'den rivayet edilen, “*Peygamber, Cibrîl'in kendisine öğrettiği sayılı âyet dışında Allah'ın kitabından herhangi bir şey tefsir etmezdi*”⁸³ şeklindeki rivayeti örnek olarak verirler. Öte yandan İbn Teymiyye'nin dile getirdiği görüşe göre ise, Resûl-i Ekrem, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını veya tamamına yakını ashâbına açıklamıştır. Eğer böyle olmasaydı onun tebyin görevinin bir anlamı kalmazdı.⁸⁴ Sahâbîlerin bir kısmından gelen, Kur'an'ın on âyetini Hz. Peygamber'den öğrenmedikçe diğer on âyete geçmedikleri yolundaki rivayetler ve onların, “Biz Kur'an'ı ilim ve amel olarak birlikte öğrendik” şeklindeki ifadeleri⁸⁵ bunun delilini oluşturmaktadır.⁸⁶

Bu iki görüş üzerine genel bir değerlendirme yapılacak olursa şunlar ifade edilebilir. “Hz. Peygamber (sav) Kur'ân'ın manâlarından çoğunu ashabına açıkladığı kesindir. Sahih hadis kitapları, Peygamber'in Kur'ân'ın tamamını açıklamadığına şahitlik etmektedir. İbn Abbâs'ın Kur'an'ın anlaşılmasıyla ilgili “Tefsîr dört vecih üzeredir: Arabın kendi dili vasıtasıyla bildiği tefsir, herkesin bilebileceği tefsir, âlimlerin bildiği ve yaptığı tefsir ve Allah'tan başka hiçbir kimsenin bilmediği tefsir”⁸⁷ sözü bu noktada önemlidir.”⁸⁸

Molla Muhammed Şoşikî, *Nûra Qelban* tefsirinin birçok yerinde ayetleri tefsir ederken, Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetleri örnek göstermiştir.

⁸² Demirci, *Tefsir Tarihi*, 57-60.

⁸³ İbn Kesîr, 1/17; Taberî, *Camiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/79, 83.

⁸⁴ İbn-i Teymiyye, *Mukaddime*, 18.

⁸⁵ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, nşr. Mustafa Abdulkâdir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 1/743 (No. 2047); Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatu'l-Müfessirin*, 1/109.

⁸⁶ Kırdar, *Tefsir Usûlü ve Kur'ân İlimleri*, 26; Abdulhamit Birışık, “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/290-294.

⁸⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 592

⁸⁸ Kırdar, *Tefsir Usûlü ve Kur'ân İlimleri*, 26.

Müfessir genel olarak bu rivayetlerin kaynağına ya değinmez veyahut rivayet eden ravinin ismini ve tahrir edeni belirtmekle yetinir.

Örnek 1:

Şoşikî, Fâtiha sûresini tefsir ederken “Fatiha’nın bazı hükümleri” başlığı altında Fatiha’nın öneminden bahseder. Şoşikî Fatiha suresinin namazda okunmasının Hanefilere göre vacib olmadığını, diğer üç mezhebe göre ise vacib olduğunu belirttikten sonra Hz. Peygamber’in (sav) konu hakkındaki iki hadisine yer verir. Söz konusu hadis-i şeriflerde Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır. “Kendisinde Fâtiha okunmayan namaz yeterli olmaz.”, “Fâtiha okumayanın namazı yoktur.”⁸⁹

Örnek 2:

Müfessir, En’âm suresinde geçen الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ “*Inanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır*”⁹⁰ âyetini tefsir yaparken burada imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanların Allah’a şirk koşmayanlar olduğunu belirttikten sonra Hz. Peygamberin konu hakkındaki hadisine yer verir.⁹¹ Birkaç sahâbe kafalarına takılan “imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar” ile ilgili tam olarak ne kastedildiğini sormak üzere Hz. Peygamber’in huzuruna geldiler ve “Hangimiz kendimize zulmetmiyoruz ki?” şeklindeki endişelerini belirttiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) onlara zulmün manasını şu ayet ile tefsir etti: *“Lokmân oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: "Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır.”*⁹²

Örnek 3:

Şoşikî Mutaffifîn suresinde geçen *“Hayır! Kَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ”* ⁹³ âyetini şöyle *Doğrusu şudur ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır”*

⁸⁹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/25-26; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şahîh*, nşr. Daru ibn-u Kesîr (Beyrut: Daru ibn-u Kesîr, 1423/2002), “Ezân”, 95 (No. 756); Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-şahîh*, nşr. Râid b. Sabrî b. Ebî Ulfe (Riyad: Daru’l-Hidarete li’-Neşri ve’t-Tevzi, 1436/2010), “Salât”, 36, (1/127).

⁹⁰ el-En’âm 6/82.

⁹¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 2/209.

⁹² Lokman 31/13. Hadis-i şerif için bkz. Buhârî, “Îmân”, 23, (No. 32), “Tefsîr”, 3, (No. 4628); Müslim, “Îmân”, 56, (1/53); Muhammed b. İsbâ b. Sevre(Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, nşr. Râid b. Sabrî b. Ebî Ulfe (Riyad: Daru’l-Hidarete li’-Neşri ve’t-Tevzi, 1436/2015), “Tefsîru’l-Kur’ân”, 7, (No. 3067).

⁹³ el-Mutaffifîn 83/14.

tefsir eder. “Bu fâsıkların yaptıkları günahlar ve o günahlara devam etmeleri onlarda bir tabiat halini almış bunun sonucunda da onların kalplerinin manevi yönden karartmıştır.” Şoşikî, müfessirlerin *rân* kelimesini günah üstüne günah işlenmesi sonucunda kalbin manevi yönden kararması şeklinde tefsir ettiğini belirtir. Şoşikî daha sonra hadisi şerifte buyrulmuştur ki, “Bir kul günah işlediği zaman kalbinde siyah bir leke meydana gelir. Eğer o kul günahı terkedip bağışlanmayı dilerse, bu leke kaybolur. Şayet tövbe etmez ve günah işlemeye devam ederse, o zaman bu siyah nokta büyüyerek onun bütün kalbini kaplar. İşte Allah Teâlâ’nın, ‘Doğrusu şudur ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır’ âyetinde ifade ettiği karar ve pas tutma budur”⁹⁴ şeklinde âyeti hadis ile tefsir etmeye çalışır.⁹⁵

Örnek 4:

Nûra Qelban’da âyetin hadisle tefsir edilmesinin bir başka örneği de Nahl suresinde geçen ve balın, insanlar için şifa olduğunu bildiren âyettir. Bu âyette yüce Allah şöyle buyurmaktadır. ۞ *يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ* “Onların karınlarından, farklı renk ve çeşitlerde şerbet (kıvamından bir sıvı) çıkar ki onda insanlara şifa vardır.”⁹⁶

Şoşikî bu âyeti çok yönlü tefsir etmeye çalışmış ve balın şifa oluşuna dair hadis-i şeriften delil getirmiştir. İbn Mesûd’un rivayet ettiği söz konusu hadis-i şerifte Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İki şifa olan bal ve Kur’ân’dan şaşmayın.”⁹⁷ Ayrıca balın şifa oluşuyla ilgili bir başka hadis-i şerif şöyledir: Bir adam Hz. Peygamber’e gelip kardeşinin karnının ağrıdığını söylemiş, Hz. Peygamber: ‘ona bal içir demiş. Adam gidip geldikten sonra ‘Ya Resûlallah! Ona bal içirdim ama faydası olmadı’, demiş. Hz. Peygamber yine ‘git ve ona bal içir, Allah (c.c) doğru söyledi, kardeşinin karnı yalan söylüyor’, demiş. Adam içirmeye devam etmiş, Allah (c.c) da kardeşine şifa vermiş.⁹⁸

⁹⁴ Tirmizî, “Tefsîr”, 74, (No. 3334).

⁹⁵ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/721.

⁹⁶ en-Nahl 16/68-69.

⁹⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/434; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn-i Mâce, *Sünenü İbn-i Mâce*, nşr. Muhammed Fuât Adulbaki (Kâhire: Daru İhyâi’l-Kutübü’l-Arabiyye, b.y.), “Tıb”, 7, (No. 3452).

⁹⁸ Buhârî, “Tıb”, 4, (No. 5674); Müslim, “Selâm”, 31 (1/724).

2.2.3. Kur'ân'ın Sahâbe Kavliyle Tefsîrî

Sözlükte “arkadaş, dost”⁹⁹ anlamlarına gelen sahâbînin çoğulu sahâbe veya ashâbdır. Sahâbî kavramı hakkında birden çok tanımlamalar yapılmıştır. Genel kabule göre, Hz. Peygamber devrine yetişmiş, Müslüman olarak Hz. Peygamber’i görmüş O’nun sohbetinde bulunmuş ve Müslüman olarak ölmüş olan kimselere sahâbî denir. Sahâbî kadın olursa sahâbiyye ismini alır.¹⁰⁰ Kur’ân-ı Kerim’de s-h-b kökünün değişik türleriyle birlikte 97 yerde geçtiği görülmektedir.¹⁰¹ Kur’an’da geçtiği bazı yerlerde arkadaş, dost¹⁰² ve cennet ve cehennem halkı,¹⁰³ gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁰⁴

Kur’ân’ı Kerimde Hz. Peygamber’e arkadaşlık eden kişiler olarak sahâbe insani yönleri ve fiilleriyle tavsif edilmişlerdir. Onlar hakiki müminler olup, Allah yolunda hicret etmiş Muhacirlerle onlara kucak açan Ensar olarak; Allah’ın rızasını ve lütfunu istemiş, Allah tarafından seçilmiş, ümmetin seçkinleri olmuşlardır. Takva sahibi olmaları hasebiyle, Allah kendilerinden razı olmuş; raşid olmaları dolayısıyla da Hz. Peygamber’e danışmanlık yapmış, daima ona yardımcı olmuş, ona her konuda destek vermişlerdir. İbadete düşkün olan bu nesil, kâfirlere karşı amansız, müminlere merhametli davranmış; Allah’ın mağfiret vadine mazhar olmuş, cennetle müjdelenmişlerdir.¹⁰⁵

Kur’ân tefsirinde sahabenin önemli bir yerinin olmasının yanında görüşleri tefsir için vazgeçilmez derecede önemlidir. Çünkü sahâbiler Arap oldukları için Arap dilinin üslup ve inceliklerini, Arap örf ve âdetlerini iyi biliyorlardı. Aynı zamanda üstün bir idrâk gücü ve sarsılmaz bir imana sahiptiler. Ayrıca onlar eski medeniyetlerin ve felsefî akımların tesirinden oldukça uzak yaşadıkları için zihinleri berrak ve dilleri fasihti.¹⁰⁶ Sahabeyi tefsir sahasında iki şey yükseltiyordu. Birincisi, sarsılmaz mutlak imanları, ikincisi ise hâdiseler ve sebepleri müşahede edip, hâdiselerle

⁹⁹ Muhammed A'lâ b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfû ıştîlâhâtî'l-fünûn ve'l'ulûm*, nşr. Ali Dahrûc - Abdullah Hâlidî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), “sâhib”, 2/1053

¹⁰⁰ Mehmet Efendioğlu, “Sahabe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/491-500.

¹⁰¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li -elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1433/2012) “s-h-b”, 636

¹⁰² et-Tevbe, 9/40; el-Kehf, 18/9, 34; el-Kalem, 68/48; et-Tekvir, 81/22.

¹⁰³ el-Bakara, 2/82, 217; Fâtır, 35/6.

¹⁰⁴ Ahmet Gül, “Sahabe Tefsirinde Luğavi Yönelim”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/15 (Mart 2016), 175.

¹⁰⁵ Gül, “Sahabe Tefsirinde Luğavi Yönelim”, 176

¹⁰⁶ Demirci, *Tefsir Usulü*, 73.

hükümler arasında münasebet kurabilmeleri. Kısacası nüzûl sebeplerine vakıf olmaları idi.¹⁰⁷

Hız. Peygamber'in vefatının ardından Kur'ân'ı tefsîr etme açısından sahâbileri iki kısma ayırmak mümkündür. Bir kısmı başta müteşâbih nasslar olmak üzere Kur'ânı tefsir etme konusunda mesafeli davranarak re'y ile tefsîre karşı çıkıyordu. Onların bu durumunu Hız. Peygamber'in: "Kim bilgisizce Kur'ân hakkında bir şey söylese cehennemdeki yerine hazırlansın"¹⁰⁸, "Kim sırf kendi içtihadıyla Kur'ân hakkında bir şey söylese isabet etse bile hata etmiştir"¹⁰⁹ şeklindeki sözlerine bağlanmak mümkündür.¹¹⁰ Bazı sahâbîler de naklin bulunmadığı yerde kendi içtihadlarıyla Kur'ân'ı tefsîr etmeye çalışmışlardır. Sahâbe tefsir yaparken, Kur'ân-ı Kerîm, Nebi'nin (sav) hadislerini dikkate alarak, kapasiteleri neticesinde İctihad ve ehli kitaptan Kur'âna uygun olarak yapılan alıntılarını temel alarak tefsir yapmaya çalışmışlardır.¹¹¹

Sahâbe Kur'ân'ı anlama ve yorumlama noktasında ilk nesil olarak hem çaba göstermiş hem de onu yaşama hususunda gayret etmiştir. Onların bu çaba ve gayretleri bugün şekillenmiş olan İslam hukukunun genel çerçevesini oluşturan, ibâdât, muâmelat, ukûbât konularında ilk örneği teşkil etmektedir. Bu örneklik doğrudan Kitap ve Sünnete dayalı bir hüküm çıkarma uğraşısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahabe bunları, Kur'ân'ı anlamada derinleşme niyetiyle yapmış, yanlış yapılan tevillere âlim sahabiler kapıyı kapatarak muhtemel yanlış anlayışlara set çekmiştir.¹¹²

Müellif Şoşikî, sahâbe tefsirine büyük önem vermektedir. *Nûra Qelban'* da birçok yerde sahâbe tefsirine geniş bir şekilde yer verilmiştir. Şoşikî, âyetlerin sebebi nüzûllerini belirlemede ve âyetlerin tefsiri konusunda sahâbeden nakledilen rivayetlerden yararlanmıştır. Nakledilen rivâyetlerin daha çok Abdullah İbn Abbâs'a (ö.68/687-688) ait oldukları görülmektedir.

Örnek 1:

¹⁰⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 59; Erdem, *Çağdaş Tefsir Tasavvuru*, 105.

¹⁰⁸ Tirmizî, "Tefsir", 1 (No. 48).

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Davûd*, nşr. Şuayb el-Arnâvutî vd (Dimaşk: Dâru'r-Risâletü'l-İlmiyye, 1430/2009), "İlim", 5, (No. 3652)

¹¹⁰ Raif Yıldız, *Mehdi Licevî ve Beyanu'l-Kur'an Adlı Tefsirindeki Metodu* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Soyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 41.

¹¹¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 59; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 57; Ağkuş, "Kur'an Yolu" Adlı Tefsirin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi, 105-106.

¹¹² Gül, "Sahabe Tefsirinde Luğavi Yönelim", 505.

Müfessir Bakara suresinin *وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* “Ehl-i kitap’tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoşgörün. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir”¹¹³ âyetini tefsir etmeden önce âyetin sebep-i nüzülü hakkında bilgiler verir. Söz konusu rivayetlerin birinde¹¹⁴ sahâbe Usâme b. Zeyd’in rivâyetine göre Resûlullah ve sahâbileri, Allah’ın emrettiği şekilde Müşriklerden ve Ehl-i Kitâb’dan gördükleri eziyetler karşısında sabrediyor ve onları affediyordu. Bu âyette bundan dolayı inmiştir. İbn Abbâs’tan nakledilen diğer bir rivayete göre de, Uhud savaşından sonra Yahudilerden bir grup Müslümanlara hitaben “Gördünüz değil mi başınıza gelenleri?!. Eğer hak üzere olmuş olsaydınız bu başınıza gelmeyecekti, siz bizim dinimize dönün bu sizin için daha hayırlıdır” demeleri üzerine bu âyet nazil olmuştur.¹¹⁵

Örnek 2:

Şoşikî, İbrâhîm suresinde geçen *أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا فِي السَّمَاءِ ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ* “Allah’ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti”¹¹⁶ âyetini tefsir ederken söz konusu ağacın dört özelliğini saydıktan İbn Abbâs ve İbn Mesûd’un bu ağacın hurma ağacı olduğunu söylediklerini belirtir. Ayrıca Şoşikî, âyette geçen *güzel sözün* İbn Abbas’a göre *lâ ilâhe illallâh* olduğunu belirtir.¹¹⁷

Aynı zamanda şu rivayette söz konusu ağacın hurma ağacı olduğuna delildir. "Bir gün Resûlullâh (sav) sahabelere sordu:"Mü'mine benzeyen bir ağaç ismi söyleyin! "Sahabeler, çölde mevcut olan bütün ağaçların ismini saydılar. Resûlullâh (sav):"Hayır" dedi. İbn Ömer (ra) şöyle dedi:"İçimden bunun hurma ağacı olduğu geçti ve bunu Resûlullâh’a (sav) söylemeyi düşündüm. Fakat yaşlı sahabeler bulunduğu için onlara saygısızlık olmasın diye söylemekten çekindim."Sahabeler

¹¹³ el-Bakara 2/109.

¹¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/316; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Mensûr*, 1/557. Taberî, *Camiü’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 1/342-343.

¹¹⁵ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/144.

¹¹⁶ İbrâhîm 14/24.

¹¹⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/332.

susunca, Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem onlara:"O ağaç, hurma ağacıdır" dedi.¹¹⁸

Örnek 3:

Molla Muhammed Şoşikî, *“Oraya* إِذَا أَلْفُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهيقًا وَهِيَ تَفُورٌ *”*¹¹⁹ âyetini şöyle tefsir eder: “İnkârçı kâfirler demirin ateşle çevrildiği gibi zillet ve perişan bir şekilde ateşe atıldıklarında cehennemden korkunç ve dehşetli bir ses işitirler.” Şoşikî daha sonra İbn Abbâs’ın âyet hakkındaki sözünü nakleder. İbn Abbâs; “katırların yemeği geldiğinde şihe-şih sesini çıkarması gibi شَهيقًا de, kâfirlerin cehenneme atılırken ondan şihe-şih şeklinde çıkan sesidir ki o vakit büyük bir korku ve heyecan meydana gelir” demektedir.¹²⁰

Örnek 4:

Nûra Qelban’da sahâbe tefsirine bir başka örnek de, Kalem suresinde geçen وَعَدُوا عَلَىٰ خَرْدٍ قَادِرِينَ *“Amaçlarını, planladıkları gibi gerçekleştirmek üzere erkenden yola düşüp gittiler”*¹²¹ âyetidir. Şoşikî âyeti, bostan sahipleri fakirlerin onları fark etmemesi için sabah erkenden yola koyuldular ve zannettiler ki onlar meyvelerini toplayıp amacına ulaşacaklar şeklinde tefsir eder. Daha sonra âyette geçen خَرْدٍ kelimesini, İbn Abbâs’ın (ra) kastetmek ve güç yetirmek, Suddî’nin (ö.127/745) hırs ve gazap, Hasan’ın (ö.110/728) ise fakirlik ve ihtiyaç olarak açıkladıklarını ancak İbn Abbâs’ın açıklamasının daha açık olduğunu belirtir.¹²²

Örnek 5:

Sahâbe tefsirine Hz. Peygamber’in hiç terk etmediği teheccüd namazı örnek olarak verilebilir. Bilindiği gibi teheccüt namazı, Hz. Peygamber’e has olan farz ve onun ümmetine sünnet olan bir namazdır. Gerçi Hz. Peygamber’e de sünettir diyen âlimler de olmuştur.¹²³ Müfessir, Müzzemmil sûresinin sonu olan

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَأُوا مَا نَتَيْسَرُ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَأُوا مَا تَيْسَرُ مِنْهُ وَاقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *“Senin, gecenin üçte ikisine yakın*

¹¹⁸ Buhârî, “İlim”, 14 (No. 72), 50 (No. 131); Müslim, “Sıfatü'l-Kiyâmet”, 15 (1/897).

¹¹⁹ el-Mülk 67/7.

¹²⁰ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/53.

¹²¹ el-Kalem 68/25.

¹²² Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/548.

¹²³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/546.

kısmını, yarısını, üçte birini ibadetle geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir grubun da (böyle yaptığını) rabbin elbette bilir. Gece ve gündüzü belirleyen ancak Allah'tır. O, sizin (istenen) vakti tesbit edemeyeceğinizi bilmektedir. Bu yüzden de sizi bağışlamıştır. Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lutfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol tepecek, diğerleri de Allah yolunda çarpışacaktır. O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı ödeyin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha iyi ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allah'tan bağışlanmayı dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir”¹²⁴ âyetini tefsir ederken gece namazının önemi ve faydasından bahseder. Daha sonra Şoşikî, gece namazının Hz. Peygamber'e farz olmasıyla ilgili İbn Abbâstan nakledilen rivayete yer verir. İbn Abbâs, gece namazının farzıyeti Hz. Peygamber'in sahâbelerinden sakıt olup sünnet olarak kaldığı, Hz. Peygamber'e ise farz olarak kaldığını belirtir.¹²⁵

2.2.4. İsrâiliyyât

“İsrâiliyye” kelimesinin çoğulu olan İsrâiliyyat, sözlükte “İsrâillî bir kaynaktan aktarılan kıssa veya hâdise anlamındadır. İbranice bir kelime olan “İsrâîl”, Yakûp (a.s.)'ın adıdır. “İsrâ”, kul, “îl” ise Allah demektir. “İsrâîl” Allah'ın kulu anlamına gelir. Kur'an Yahudilerden “Beni İsrâîl” şeklinde söz eder.¹²⁶

“İslâm'a, özellikle tefsîr ve hadis ilmine girmiş olan Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin lehine ve aleyhine uydurulmuş, Peygamber (s.a.v.)'e, sahâbe ve daha sonra gelen nesillere izâfe edilen her türlü bilgiler” için isrâiliyyât kelimesi kullanılır.¹²⁷ İslâm'ın özüne ve ilkelerine uymayan her şey bu kelimenin kapsamına girer. Tefsîr ve hadîse daha çok Yahûdi kültüründen girdiği için bu kelime kullanılmıştır. Tefsirlerde nakledilen İsrâiliyyat çoğunlukla Kur'an'daki kıssalar, geçmiş peygamberler ve bunların ümmetleri hakkındadır. Bunlara örnek olarak, Âdem'in ve Havvâ'nın yaratılışı ve cennetteki hayatları, Nûh'un gemisi ve tûfan hadisesi, İbrâhim'in babasıyla ilişkisi ve oğlunu kurban

¹²⁴ el-Müzzemmil 73/20.

¹²⁵ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/611.

¹²⁶ Remzi Niane, *İsrâiliyyât ve Eseruhâ Fî Kutubi't-Tefsîr* (Beyrut: Dâru'd-Diyâ, 1389/1970), 71-72.

¹²⁷ Abdullah Aydemir, *Tefsîrde İsrailiyyât* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 27.

etmek istemesi, Dâvûd ve iki davacının meselesi, Hârût ve Mârût kisası, İsrâiloğulları, Mûsâ'nın Firavun ile olan mücadelesi, İsâ'nın ve annesi Meryem'in hayatı gibi pek çok konuda İsrâiliyyât bulunmaktadır.¹²⁸ İsrâiliyyât, senet ve metin yönünden sahîh ve sağlam veya zayıf veya uydurma olabildiği gibi inanç, ibâdet, dinî ahkâm, va'z ve nasihatla ilgili de olabilir.¹²⁹

İsrâiliyyât hakkında İslâm âlimleri birçok değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Yapılan bu değerlendirmelerden bir tanesine göre İsrâiliyyât, İslâm'a uyup uymama bakımından üç kısma ayrılır. İslâm'a uygundur veya İslâm'a zıttır veya doğrulama ya da yalanlama imkânı yoktur. İslâm'a uygun olmayan söz, kıssa ve haberlerin değeri yoktur.¹³⁰

Müfessir, *Nûra Qelban*'ın bazı yerlerinde isrâilî rivayetlere vermiştir. Müfessir bazen yer verilen rivâyetlerin kaynağını vermiştir. Bu rivayetlere bakıldığında nakledilen rivayetlerin, Kur'ân ve sünnete uygun olan rivâyetler olduğu görülür.

Örnek 1:

Nûra Qelbanda İsrâiliyyâta örnek olarak Bakara suresinin 67-69 ayetlerinin tefsiri yapılırken “bu kıssanın meydana gelmesinin sebebi” başlığı altında âyette bahsedilen meseleyle ilgili isrâilî nakiller yapıldığı görülür. Müfessirin İbn Kesîr'de (ö.774/1373) geçen rivâyeti aynen naklettiği görülmektedir. Söz konusu rivayet şöyledir: “İsrâiloğullarından çocuksuz bir adam vardı. Adam çok zengindi. Kardeşinin oğlu ona vâris olacaktı. Bu sebeple yeğeni adamı öldürdü, sonra geceleyin bir başkasının kapısının önüne koydu. Ertesi sabah adamın aleyhinde dâva ederek onun katil olduğunu söyledi. Nihayet silaha sarıldılar, birbirlerine girdiler. İleri görüş sahipleri niçin birbirinizi öldürüyorsunuz, Allah'ın Peygamberi aranızda değil mi? dediler. Bunun üzerine Hz. Mûsâ'ya geldiler ve durumu O'na anlattılar. Hz. Mûsâ dedi ki: “Allah her halde, bir sığır boğazlamanızı emrediyor demişti. Onlar sen bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. Mûsâ da: Ben câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.” Neticede kesmekle emrolundukları sığırı aradılar ve onu başka sığırı bulunmayan, bir tek sığırı olan bir adamın yanında buldular. Adam dedi ki Allah'a andolsun ki onun derisini altınla doldurmazsanız size vermem. Bunun

¹²⁸ Abdulhamit Birışık, “İsrâiliyyât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 23/199-202.

¹²⁹ Niane, *İsrâiliyyât ve Eseruhâ Fî Kutubi't-Tefsîr*, 76.

¹³⁰ Niane, *İsrâiliyyât ve Eseruhâ Fî Kutubi't-Tefsîr*, 82-83.

üzerine onlar sığırın derisini altınla doldurup sığırı satın aldılar ve kestiler. Sığırın bazı parçalarını adamın vücûduna vurdular, adam kalktı. Seni kim öldürdü dediler? Adam şu diyerek kardeşinin oğlunu gösterdi, sonra tekrar öldü. Bunun üzerine yeğenine hiçbir şey verilmedi ve vâris olamadı.”¹³¹

Örnek 2:

Şoşikînin Nûra Qelbanda isrâiliyyâta başvurduğu bir başka yer de *أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ* “*Sayınca binleri buldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Bunun üzerine Allah onlara "ölün!" dedi. Sonra kendilerine hayat verdi. Şüphesiz Allah'ın insanlar üzerinde büyük lutufları vardır ama insanların çoğu şükretmezler*”¹³² âyetidir. Şoşikî, söz konusu kavim hakkında bilgi verirken et-Tefsîru'l-Münîr'den alıntı yaparak konu hakkında Vehbe Zühayli'nin şöyle dediğini belirtir. “Bunlar israiloğullarından kalabalık bir gruptu. Ölüm korkusuyla yurtlarından çıkmışlardı. Zira onlar korkak, sabırsız, kararsız, Allah'a ve peygamberlerine gereği gibi iman etmeyen insanlardı. Halbu ki sebat ve kahramanlık göstermeleri, direnmeleri, canlarını ve korunması gereken diğer şeyleri savunmaları gerekirdi. Kur'ân-ı Kerim onların sayılarını, milletlerini ve ülkelerini beyan etmemektedir. Çünkü bundan maksat, öğüt ve ibrettir. Seleften bir grubun açıkladığına göre bunlar, İsrailoğulları'ndan bir topluluk idiler veya İsrailoğulları dönemlerinde yaşamış olan Daverdân kasabası halkıymış. Vâsıt taraflarında ondan bir fersah uzaklıktaymış. Ya da burada sözü geçenler Ezriatlılardır. Bunlar baş gösteren taundan kaçarak yurtlarından ayrılmışlar ve şöyle demişlerdi: "Ölümü olmayan bir toprağa gidelim." Ancak düşman onlara karşı muzaffer oldu. Onları mağlup etti, pek çoğunu öldürdü, topluluklarını dağıttı. Ya da Yüce Allah savaş olmaksızın canlarını aldı, sonra da onları diriltti. Ta ki ibret alsınlar ve Allah'ın kazasından kaçılmayacağını bilsinler. Birinci te'vile göre: Onlar kaçınca Allah da düşmanlarının onlara galip gelmesini diledi. Düşmanlarının bu şekilde onlara galip gelmesinin sebebi korkaklıkları ve cesaretsizlikleridir. Daha sonra Yüce Allah, Hezakiel adında İsrailoğulları'nın peygamberlerinden birisinin duasıyla onları diriltti. Böylelikle hatalarını farkettiler, bu sefer saflarını sağlam tuttular. Samimiyetle düşmanlarına

¹³¹ İbn-i Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/440; Şoşikî, *Nûra Qelbân*, 1/92-93.

¹³² el-Bakara 2/243.

karşı savaştılar ve eski şeref, izzet ve bağımsızlıklarını yeniden kazandılar.”¹³³ Şoşikî'nin naklettiği bu bilgiler isrâiliyyatan kabul edilmektedir.

Örnek 3:

Nûra Qelbân da yer alan isrâilî haberlerden bir tanesi de Kehf sûresinin tefsirinde rastlanılmaktadır. Müfessir ayette geçen الْكَهْفِ ve الرَّقِيمِ kelimelerinin bazı manalarını verdikten sonra bazı âlimlerin ashâb-ı Rekîm ile Ashâb-ı Kehf'in aynı olmadıklarını belirtir. Şoşikî, Ömer'in Hz. Peygamberden rivayet ettiği mağaraya sığınan üç kişinin anlatıldığı hadisi¹³⁴ örnek olarak verdikten sonra bu görüşe göre *rekîm* dağdaki bir yerin adı, kehf ise dağdaki bir mağaranın adı olduğunu belirtir.¹³⁵ Söz konusu kısayı her ne kadar Hz. Peygamber söylemişse de (sünnete uygun) isrâiliyyat olarak kabul edilmiştir.¹³⁶ Şoşikî'nin “önemli mesele” başlığı altında verdiği bilgiler ışığında, Ashab-ı Kehf'in köpeğinin isminin Kitmîr¹³⁷ olduğu ve bir çoban köpeği¹³⁸ olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁹ Buna benzer bilgiler de İsrâiliyyattan kabul edilmektedir. Ayrıca bu konuya dair Hz. Peygamberden bize kadar herhangi bir haber ulaşmamıştır.¹⁴⁰

Örnek 4:

Şoşikî'nin Burûc sûresini tefsir ederken işlediği ashâbü'l-uhdûd kisası da isrâiliyyattandır. Şoşikî ashâbü'l-uhdûd kisası hakkında şu bilgileri verir: “Eski zamanlarda yaşanmış kâfirlerden bir kavim idi. Rahmet ve şefkatten yoksun kimseler idi. Çoğu müfessir bunun yemen hükümdarı olduğunu belirtmiştir. Bunların yaşadığı dönemde bazı Müslümanlar vardı. Bu Müslümanlardan rahatsız olup onlara zulmediyorlardı. Bu kâfirler, müslümanları imanlarından dolayı cezalandırmak amacıyla geniş hendekler kazıp içini ateşle doldurdular. Bu merhametsiz ve vicdansız kavim imanlarından dönmeyen kimseleri ateşe attılar. Onlar da ateşin etrafında onların yanmasını seyredip gülüyorlardı. Daha sonra çocuğu koynunda olan bir kadın ateşe atılma konusunda tereddüt yaşayınca, koynundaki çocuk annesine ‘anne sabret kendini ateşe at, sen hak üzeresin’ dedi. O kâfirler bu şekilde onlara

¹³³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/298-299.

¹³⁴ Buhârî, “Büyü”, 98 (No. 2215); “İcâre”, 12 (No. 2272).

¹³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 5/138; Taberî, *Camiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 5/80.

¹³⁶ Aydemir, *Tefsîrde İsrailiyyât*, 30.

¹³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 5/145;

¹³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 5/145;

¹³⁹ Şoşikî, *Nûra Qelbani*, 3/589.

¹⁴⁰ Aydemir, “*Tefsîrde İsrailiyyât*”, 215.

eziyet ediyorlardı.”¹⁴¹ Bilindiği gibi “ashâbü’l-uhdûd tarihin meçhul bir devrinde yaşamış ve inanmışlara işkence etmiş bir kavimdir. Sonra da Allah, bu zalimlere cezalarını vermiştir. Ashâb-ı Uhdûdun kimler oldukları, hangi devirde yaşadıkları, sayıları, hangi dine mensup oldukları hakkında ondan fazla rivayet vardır.¹⁴² Fakat bu konuda sayfalar dolusu söylenenlerin doğruluğunu ispatlayıcı elimizde her hangi bir delil yoktur.”¹⁴³ Ahâb-ı Uhdûd kıssası hakkında en meşhur rivayet, Süheyb b. Sinân er-Rûmînin rivayet ettiği şu hadistir. “Sizden önceki (toplum)lardan birinde bir kral ve onun bir sihirbazı vardı. Sihirbaz ihtiyarlayınca krala dedi ki: “Ben yaşlandım, büyü öğretmek üzere bana bir delikanlı gönder.” Kral ona bir delikanlı gönderdi. O da bu delikanlıya büyü yapmayı öğretti. Kralla büyücü arasında gidip gelirken güzergâhında bir rahip vardı. Rahibin yanına gelir, sözünü dinlerdi. Rahibin sözleri, delikanlının hoşuna gitti. Ancak büyücüye geldiğinde geç geldiği için dövülüyordu. Aynı şekilde eve döndüğünde de dövülüyordu. Delikanlı bu durumu rahibe bildirdi. Rahip ona: “Büyücü seni dövmek istediğinde beni ailem oyaladı; ailen seni dövmek istediğinde ise beni büyücü oyaladı, dersin” dedi. O bu şekilde devam ederken bir gün insanlara engel olan çok büyük ve çok korkunç bir hayvana rastladı. İnsanlar onu aşamıyordu. Delikanlı kendi kendine şöyle dedi: “Büyücünün durumu mu, rahibin durumu mu daha faziletli? İşte bugün, bunu öğrenmiş olacağım.” Delikanlı eline bir taş alarak şöyle dedi: “Allahım! Eğer rahip büyücüden daha faziletli ise; şu hayvanı öldür ki insanlar geçebilsin.” Delikanlı elindeki taşı atarak hayvanı öldürünce insanlar gelip geçmeye başladı. Delikanlı bu olayı rahibe aktarınca rahip şöyle dedi: “Yavrucuğum! Sen bugün, benden daha üstünsün. Şüphesiz ileride sen imtihan olunacaksın. İmtihan olunursan benim yerimi ifşa etme.” Delikanlı, körlerin gözünü açmaya, alaca hastalığını ve diğer hastalıkları tedavi etmeye ve hastaları iyileştirmeye başladı. Kralın meclisinde gözleri görmeyen bir adam vardı. Delikanlının hastaları iyileştirdiğini duydu. Birçok hediyelerle ona gelip: “Eğer bana şifa verirsen bunların tümünü sana vereceğim.” dedi. Delikanlı şöyle dedi: “Ben hiç kimseye şifa veremem. Şifa veren Allah’tır. Eğer Allah’a iman edersen ben de Allah’a dua ederim. Böylece sana şifa vermiş olur.” Adam iman edince (delikanlı da Allah’a dua etti ve) adamın gözleri görmeye başladı. Sonra bu

¹⁴¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/733.

¹⁴² İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’ânî’l-Azîm*, 7/532-533; Suyutî, *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Mensûr*, 15/341; Râzî, *Mefâtihü’l-Ğayb*, 31/118-119; Taberî, *Camiü’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 7/493.

¹⁴³ Aydemir, *Tefsîrde İsrailiyyât*, 277.

adam kralın yanına gelip daha önce oturduğu yere oturdu. Kralın, “Gözlerini kim geri verdi?” sorusuna, “Rabbim geri verdi.” şeklinde cevap verdi. Kral: “Benden başka rabbim mi var?” deyince adam şöyle cevap verdi: “Evet, benim ve senin Rabbim olan Allah vardır.” Bu beklenmedik cevap üzerine kral ona işkence yapmaya başladı. Nihayet adam delikanlıyı ihbar etti. Delikanlı meclise getirilince kral, “Yavrucuğum! Sen körlerin gözünü açacak, alaca (abras) hastalığını ve şu şu hastalıkları tedavi edecek kadar büyücülükte ilerledin, öyle mi?” dedi. Delikanlı: “Ben hiç kimseye şifa veremem. Şifayı veren, Allah’tır” dedi. Bu cevap üzerine kral, ona da işkence yaptı ve rahibin yerini bildirinceye kadar bunu devam ettirdi. Kral rahibi getirtti ve ona, “Dininden dön.” dedi. Rahip bunu kabul etmedi. Bunun üzerine kral testere istedi ve rahibin kafatasının ortasına testereyi koyarak vücudunu ikiye ayırdı. Bu defa meclisinde oturan adam getirildi ve ona da “Dininden dön.” dedi. O da bunu reddetti. Kral testereyi kafatasının ortasına koyarak onun vücudunu da ikiye böldü. Sonra delikanlı getirildi ve ona da “Dininden dön” dedi. O da diğerleri gibi bu teklifi reddetti. Kral onu yakın çevresinden oluşturduğu bir topluluğa vererek şöyle dedi: “Onu şu dağa götürün. Dağın tepesine vardığınızda eğer dininden dönerse ne âlâ, dönmezse onu aşağı atın.” Birlikte dağın tepesine vardıklarında delikanlı şöyle dedi: “Ey Allahım! Sen onlara karşı beni dilediğin şeyle koru.” Bunun üzerine dağ onları sarstı ve hepsi aşağı yuvarlandı. Delikanlı krala geri döndü. Kral, “Arkadaşlarına ne oldu?” deyince “Allah onlara karşı beni korudu.” dedi. Bunun üzerine kral, onu başka bir grupta sandal üzerinde denize gönderdi ve “Denizin ortasına götürdüğünüzde eğer dininden dönerse ne âlâ, dönmezse onu denize atın” dedi. Adamlar onu denizin ortasına götürdüklerinde delikanlı şöyle dedi: “Ey Allahım! Sen onlara karşı beni dilediğin şeyle koru.” Bu dua üzerine sandal sarsıldı ve onların tümü boğuldu. Delikanlı tekrar krala geri döndü. Kral ona: “Arkadaşlarına ne oldu?” deyince delikanlı: “Allah onlara karşı beni korudu.” deyip krala şöyle seslendi: “Doğrusu sen, emredeceğim şeyleri yapmadıkça beni öldüremezsin.” Kral: “Neymiş o?” deyince delikanlı şöyle dedi: “İnsanları bir meydanda topla, beni bir hurma ağacına bağla, sonra ok torbamdan bir ok al ve Delikanlının Rabbi olan Allah’ın adıyla diyerek oku at. Böyle yaparsan beni öldürebilirsin.” Bunun üzerine kral, halkı büyük bir meydanda toplayıp onu hurma ağacına bağladı. Delikanlının ok torbasından bir ok aldı ve oku yayının ortasına koydu. Daha sonra “Delikanlının Rabbi olan Allah’ın adıyla” diyerek oku fırlattı. Ok delikanlının şakağına saplandı.

Delikanlı elini okun saplandığı yere koyup öldü. Bu olay üzerine halk (üç defa): “Delikanlının Rabbine iman ettik. Delikanlının Rabbine iman ettik. Delikanlının Rabbine iman ettik.” dedi. Krala denildi ki: “Korktuğun şeyi gördün mü? Allah’a andolsun işte korktuğun başına geldi. Halkın hepsi iman etti.” Bunun üzerine kral sokak başlarının tutulmasını emretti. Oralarda büyük hendekler açıldı ve içlerinde ateşler yakıldı. Kral adamlarına: “Kim dininden dönmezse onu ateşe atın veya (başka bir rivayete göre) fırlatın.” Onlar da böyle yaptı. Nihayet emzirdiği çocuğuyla birlikte bir kadın geldi. Bu kadın ateşe düşmekten çekinir gibi yaptı. Bunun üzerine çocuk: “Anneciğim! Sabret, çünkü sen hak üzeresin.” dedi.¹⁴⁴

2.3. DİRÂYET YÖNÜNDE NÛRA QELBAN

Dirâyet tefsir yöntemi, müfessirin Arapça dil ve edebiyatı ile çeşitli bilgilere dayanarak, icthadiyla Kur’an’ı tefsir etmesidir.¹⁴⁵ Bu metot ile yazılmış olan tefsir çeşidine “rey” tefsiri veya “akli (ma’kûl)” tefsir de denir.¹⁴⁶

Dirâyet tefsiri, sonradan ortaya çıkarılan bir metod olmayıp kaynağını Kur’ân-ı Kerim’den ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) Kur’ân’a yaptığı yorumlardan alır. Çünkü Allah (c.c) Kur’ân-ı Kerîmin birçok yerinde insanları Kur’ân üzerinde düşünmeye teşvik etmekte¹⁴⁷, Hz. Peygamber (s.a.v) de Kur’ân’ı okumayı ve onunla meşgul olmayı teşvik etmektedir.¹⁴⁸

Rivâyet ile dirayet tefsiri arasındaki en önemli fark, dirâyet tefsirinde müfessirin tefsir edeceği herhangi bir meselede kendi görüşüne yer vermesidir. Müfessir kendisine ulaşan bir rivâyette ihtilaf ve çelişki bulunan bir mesele hakkında dirayet tefsiri yaparken, ilk önce rivâyet tefsiri için gerekli olan kaynaklara başvurur. Buradan elde edilen bilgileri akıl süzgecinden geçirerek icthadda bulunmak suretiyle tefsir yapar. Bunu yapabilmek için de gerekli altyapı ve kabiliyete sahip olması gereklidir. Müfessirin yapacağı yorum da Kur’an ve sahih sünnete ters düşmemeli ve

¹⁴⁴ Müslim, “Zühd”, 3005 (1/949); Tirmizî, “Burûc”, 76 (No. 3340); Râzî, *Mefâtihü’l-Ğayb*, 31/118. Ashâb-ı Uhdûd kıssası hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ebû Sümeyye, *Kral ve Çocuk (Ashâb-ı Uhdut)* (İstanbul: Nakil Yayınları, 1436/2015).

¹⁴⁵ Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis*, 342; Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn*, 1/229; Aygün, “Tefsirlerin Rivayet Ve Dirayet Ayrımının Sorunları”, 142.

¹⁴⁶ Bilmen, *Tabakâtü’l-Müfessirîn*, 107-109; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 601.

¹⁴⁷ en-Nisâ 4/82; Muhammed 47/24.

¹⁴⁸ Mehmet Zahir Doğan, *Sahâbenin Dirayet Tefsiri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 12.

o yorumu destekleyici nitelikte bir nass bulunmalıdır. Aksi takdirde yapılan yorumun herhangi bir değeri olmayacaktır.”¹⁴⁹

Dirâyet tefsiri hakkında tarih boyunca tartışmaların meydana geldiği görülmektedir. Genel itibariyle âlimler bu tefsir çeşidini kabul etmişlerdir. Tefsirin nakle dayandığını savunan âlimler bu tefsir çeşidine karşı çıkmışlardır. Bu tartışmaların temel sebebi Hz. Peygamberden nakledilen “Kur’ân’ı kendi görüşüyle tefsir eden kimse cehennemdeki yerini hazırlasın”¹⁵⁰ rivayetidir. Bu tefsir metoduna karşı çıkan âlimler, Kur’ân’ı tefsir etmenin Allah’a isnad etmeyle eşdeğer olacağını kabul ederek kişinin re’y ile Kur’ân’ı tefsir etmesine karşı çıkmışlardır.¹⁵¹

Dirâyet tefsirini kabul eden âlimler Kur’ân-ı Kerimden getirdikleri delillerin yanında şöyle de demektedirler. Rey ile ictihâdla yapılan tefsir (dirâyet tefsiri) caiz olmasaydı, o zaman ictihâd da caiz olmazdı ve hüküm verilemezdi. Bunun ise temeli olmayıp akla aykırıdır. Malumdur ki çaba göstererek icihad eden kişi ister isabet etsin ister hata etsin ecir kazanır. Sahâbîler, Kur’ân hakkındaki tüm bilgilerini Resûlullâh’tan duymadılar. Çünkü Hz. Peygamber, onlara her şeyi değil zaruri olan şeyleri açıkladı, geri kalanını ise onların akıllarına ve icihadlarına havale etti. Hz. Peygamber, İbn Abbâs için “Allah’ım onu dinde fakîh (anlayışlı) kıl ve Kur’an’ı anlamayı (te’vîli) ona öğret”¹⁵² diye dua etmiştir. Şâyet te’vîl Kur’an’ın nüzûlu gibi işitme ve nakille sınırlı olsaydı, İbn Abbâs’a böyle dua etmesinin anlamı kalmazdı.¹⁵³

Âlimler dirâyet tefsiri için bazı kurallar koymuşlardır. Söz konusu bu kurallar şöyle sıralanabilir.

1. Arapça sarf-nahif ilminin bilinmesi,
2. Meâni, beyân, bedî’ gibi belâgat ilimlerinin bilinmesi,
3. Fıkıh usûlünün bilinmesi,
4. Esbâb-ı nüzûlun bilinmesi,
5. Nâsîh ve mensûhun bilinmesi,
6. Muhkem ve müteşâbihin bilinmesi,
7. Kırâât ilminin bilinmesi,

¹⁴⁹ Demirci, *Tefsir tarihi*, 148; Ağkuş, “Kur’an Yolu” Adlı Tefsirin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi, 110.

¹⁵⁰ Tirmizî, “Tefsir”, 1 (No. 2951).

¹⁵¹ Doğan, *Sahâbenin Dirayet Tefsiri*, 18.

¹⁵² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, nşr. Şuayb el-Arnâvûtî vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), 7/372.

¹⁵³ Kırdar, *Tefsir Usûlü ve Kur’ân İlimleri*, 45.

8. Usulû'd-dinin bilinmesi,
9. Etimoloji ilminin bilinmesi,
10. Kıssalar ilminin bilinmesi,
11. Mevhibe (Allah vergisi yetenek) sahibi olunması.¹⁵⁴

Reyle yapılan tefsir (1) kabul edilip övülen rey tefsiri ile (2) kabul edilmeyip yerilen rey tefsiri olmak üzere iki kısma ayrılır. Kabul edilip övülen rey tefsiri, yukarıda sayılan kurallara riayet edilerek yapılan ve Şâri'în maksadına uygun, medhe layık ve muteber olan tefsir türüdür. Kabul edilmeyip yerilen rey tefsiri ise şer'î ve dil ilimlerinin kurallarına vâkif olmadan yapılan, şahsî arzulara, bâtil mezheplerin görüşlerine ve İslâm esaslarına zıt görüşlere ve bidatlere dayalı olan tefsirlerden oluşur.¹⁵⁵

Nûra Qelban tefsiri bir dirâyet tefsir çeşididir. Şoşikî çoğu âyeti kendi görüşüyle ifade etse de ayetler arasındaki ilişkiye ve ayetlerin siyak ve sibakına dikkat etmeyi ihmal etmemiştir. Daha önce belirtildiği gibi müfessir ayetleri tefsir ederken aynı zamanda konu hakkında rivayet varsa onlara yer verir ve müfessirlerin konu hakkındaki görüşlerinden faydalanmayı da ihmal etmemiştir.

2.3.1. Kur'ân İlimleri Açısından

İzâfet terkiibinden oluşan “Ulûmu'l-Kur'ân” tabiri, Türkçe'de Kur'ân ilimleri manasına gelmektedir. Bu izafet terkiibinde yer alan “ulûm” kelimesi “ilm” kelimesinin çoğuludur.¹⁵⁶ “İlm” kelimesi, bir şeyi hakikati ile idrak etmek anlamına gelmektedir.¹⁵⁷

Kur'ân'a dayanan ve onun anlaşılması yolunda ona hizmet eden ilimlere Ulûmu'l-Kur'ân denir.¹⁵⁸ Ulûmu'l-Kur'ân tabirinin içerisine hangi konuların dâhil olacağı ve hangilerinin dışarıda kalacağı konusuyla ilgili âlimler arasında ittifak yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'i her türlü ilmin kaynağı gibi görenler tıp, mühendislik, astronomi, matematik, cebir, mantık vb. ilimlerin de Kur'an'da yer aldığını söylemişler ve bunlarla ilgili bazı âyetler zikretmişlerdir. Tabirin yaygın biçimde

¹⁵⁴ Kırdar, *Tefsir Usûlü ve Kur'ân İlimleri*, 43. Müfessirde bulunması gereken şartlar ve nitelikler için bkz. Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 4/174; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, 323

¹⁵⁵ Kırdar, *Tefsir Usûlü ve Kur'ân İlimleri*, 44.

¹⁵⁶ Zürkânî, *Menahilü'l-İrfân*, 1/12.

¹⁵⁷ Râğıb, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (6. Baskı), thk, Muhammed Halîl İtânî, Dâru'l-Ma'rifeh, Beyrût 2010, s.347.

¹⁵⁸ Zürkânî, *Menahilü'l-İrfân*, 1/12.

kullanıldığı dönem dikkate alındığında Kur'an'la doğrudan ilgisi bulunmayan, ancak Kur'an'ın anlaşılmasında ve yorumlanmasında dolaylı olarak yararlanılabilen ilimlerin Kur'an ilimlerinden sayılmaması gerekir.¹⁵⁹

Kur'ân-ı Kerim âyetleri, hem lafız hem de manâ bakımından her asırda yenilenecek şekilde canlıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim her zaman ve mekâna uygun olan İslâm şeriatının temeli ve geniş zamanını oluşturur. Kur'ân ilimleri ve âyetlerin manâları lafızlarda gizli olunca, âlimlerin Kur'ân'ın müşkil, müphem, garip, muhkem, müteşâbih lafızlarını tespit etmede ve onun îcâzını ortaya koymakta, vücüh, nezâir, esbab-ı nüzûl ve nâsih-mensûh gibi ilimlerde tuttıkları yollar da çeşitli olmuştur. Bu ilimler, hicri ikinci asırda ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁶⁰

Tezimizin konusu olan *Nûra Qelbân*'da, birçok yerde Kur'ân ilimlerine yer verilmiştir. Molla Muhammed Şoşikî *Nûra Qelbân*'da âyetleri tefsir ederken Kur'ân ilimlerine bazen ismen değinmiş, bazen de dolaylı olarak işaret etmiştir. Bu bölümde *Nûra Qelbân*'da geçen Kur'ân ilimleri tespit edilerek örneklerle açıklanacaktır.

2.3.1.1. Sebeb-i Nüzûl

Sebeb ve *nüzûl* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. *Sebeb* kelimesi sözlükte, kendisi aracılığıyla başkasına ulaşılabilen şey, işaret, ip, akrabalık ve muhabbet anlamlarına gelir. Çoğulu *esbâb*'tır. Kur'ân-ı Kerim'de, “amaca ulaştırılan yol, halat, yollar, kapılar ve insanlar arasındaki akrabalık ve muhabbet ilişkileri” gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁶¹ *Nüzûl* kelimesi ise yükselmenin zıddıdır. Yüksekten aşağıya doğru inmek, bir yerde misafir olmak veya konaklamak gibi manaları da vardır.¹⁶²

Nüzûl sebepleri anlamına gelen sebeb-i nüzûl terim olarak, “Hz. Peygamber'in risâlet döneminde vuku bulan ve Kur'ân'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olay, durum ya da herhangi bir şey hakkında Resûlullah'a sorulup birtakım âyetlerin inmesine neden olan soru” demektir.¹⁶³

¹⁵⁹ Abdulhamit Birışık, “Kur'an İlimleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 22/132-135.

¹⁶⁰ Kırdar, *Tefsir Usûlü ve Kur'ân İlimleri*, 57.

¹⁶¹ el-Kehf 18/84; el-Hac 22/15; el-Mü'min 40/36-37; el-Bakara 2/166.

¹⁶² Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Dâru Sâdır (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414/1993), “nüzûl” 11/656.

¹⁶³ Muhsin Demirci, “Esbâb-ı nüzûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/360-362; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 221. Farklı tanımlar için bkz. Zerkeşî, Bedrüddîn

Kur'ân'ın anlaşılmasında ve âyetlerin anlamındaki kapalılığı gidermek hususunda esbâbu'n-nüzûlü bilmenin önemi inkâr edilemez. Nüzûl sebebini bilmek, tefsirin önemli araç ve yöntemlerinden birisidir. Esbâb-ı nüzûl ilmi, kendisine ne kadar ilim verilirse verilsin hiçbir müfessirin müstağnî kalamayacağı bir ilimdir. Bu sebeple âlimler bu ilme ehemmiyet vermişler ve bu konuda muhtelif eserler telif etmişlerdir.¹⁶⁴

Yüce Allah her şey için bir sebep yaratmıştır.¹⁶⁵ Bunların bazısını görebilir, bazısını da göremeyiz veya izah edemeyiz. Kur'ân-ı Kerim'in ayetleri bu yönden sebep-i nüzûlünün bulunup bulunmaması açısından iki kısma ayrılır. Birincisi, Kur'ân'ın ekseriyetini teşkil eden ve Cenab-ı Hak tarafından bir sebebe bağlayamadığımız veya doğruya indirildiğini söylediğimiz ayetlerdir. Bu âyetler, insanların hidayetini temin etmek amacıyla Yüce Allah'ın herhangi bir özel sebebe bağlı olmadan indirdiği ayetlerdir. Kur'ân ayetlerinin çoğu böyledir. İkincisi ise bir sebebe bağlayabildiğimiz ayetlerdir. Bu âyetler de Hz. Peygamber'e (sav) sorulan bir soruya cevap veya onun zamanında meydana gelen bir hâdiseye çözüm olmak üzere inen âyetlerdir.¹⁶⁶

Cerrahoğlu'nun da belirttiği gibi Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin maksadına uygun olarak doğru anlaşılması ve yorumlanması hususunda, sebep-i nüzûlün bilinmesi elzendir. Zaten sahabeyi de tefsir sahasında önemli kılan buydu. Onlar Hz. Peygamber'e bir âyet nâzil olduğunda, nüzûle sebep olan hadiseyi ve eğer bir soru üzerine inmişse, soru soranın durumunu ve soru sormasındaki sebebi bilirdiler. Dolayısıyla bu türden inen ayetlerin tefsirinde asıl olan, bir sebebe binaen inmiş olan ayetin, sebebi ile ifade ettiği hüküm arasındaki münasebeti tespit edip bu âyeti sebep-i nüzûlüyle bağlantılı olacak şekilde açıklamaktır.¹⁶⁷

Âlimler, hakkında nüzûl sebebi olan âyetlerin tespit edilmesi ve bu âyetlerin sebep-i nüzûllerle birlikte doğru bir şekilde anlaşılması için var güçlerini harcamışlardır. Bu maksatla harcanan bütün çabalar, Kur'ân ilimlerinden biri olan esbâbu'n-nüzûl ilminin oluşmasına katkı sağlamıştır.¹⁶⁸

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru't-Turâs, ts.), 1/22-23; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/106.

¹⁶⁴ Kırdar, *Tefsir Usûlü ve Kur'ân İlimleri*, 68.

¹⁶⁵ el-Kamer 54/49.

¹⁶⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/106; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 135.

¹⁶⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 136.

¹⁶⁸ Bağış, *Beydâvî Tefsirinde Kur'ân İlimleri*, 114.

Tefsir âlimleri nüzûl sebepleriyle ilgili rivayetlerin sıhhatinde çok titiz davranmışlardır. Bu ilim her şeyden önce rivayetle alakalı bir ilim olduğu için hadislerin sıhhati için aranan genel şartlar bu konuda da geçerli sayılmıştır. Dolayısıyla âlimler nüzûl sebebi olarak verilen rivayetlerin sıhhati konusunda birtakım şartlar ileri sürmüşlerdir. Bunları üç maddede özetlemek mümkündür. Birincisi; nüzûl sebebi olarak nakledilen rivâyetlerin adalet ve zabt sahibi kimselerin, kendileri gibi aynı vasıfları taşıyan kimselerden muttasıl bir senedle rivayet ettikleri sahih hadis niteliğinde olması. İkincisi; sebab-i nüzûlle ilgili rivayetlerde anlatılan olayların, Hz. Peygamber döneminde meydana geldiğinin tespit edilmiş olması. Üçüncüsü de nakledilen rivayetlerde anlatılan hususlarla ilgili âyet ya da sûrelerin muhtevaları arasında bir münasebetin bulunması. Söz konusu bu şartları taşımayan rivayetler, sebebe-i nüzûl konusunda delil olarak kabul edilmemektedir.¹⁶⁹

Sebeb-i Nüzûl çerçevesinde *Nûrâ Qelbân*'a baktığımızda, müellifin hemen hemen her surede nüzûl sebebine değindiği görülecektir. Âyetlerin tefsirini yaparken bazen sure girişlerinde nüzûl sebebine değinse de çoğunlukla surenin akışı içinde ilgili âyet veya konu geldiği zaman sebab-i nüzûle yer verir. Bazen de âyetin son kısmında nüzûl sebebini aktardığını görmekteyiz. Şoşıkî, nüzûl sebebini aktarırken neredeyse tamamını “Nüzûl Sebebi” başlığı altında okuyucuya sunmaktadır. Konuyla ilgili farklı nüzûl sebepleri olduğu zaman, bunları peşi sıra bir arada naklediyor. Bazen bunları aktarmakla yetinen yazarımız bazen de bu rivâyetler hakkında bir yorum veya tercihte bulunmaktadır. Bunu da diğer âlimlerin görüşünün ışığında yapmaktadır.

Örnek 1:

Müfessir, Kâfirûn sûresinin tefsirine başlamadan önce “nüzûl sebebi” başlığı altında, *müfessirler diyorlar* ki diyerek surenin nüzûl sebebi hakkında bilgi verir. Bu bilgiler ışığında surenin nüzul sebebi şöyledir. Mekkeli müşriklerin ileri gelenleri, atalarının dinlerinin terk edilmesinden ve İslâm davasının gittikçe artmasından endişe duyuyor ve rahatsız oluyorlardı. Buna bir çare olarak Hz. Peygamber'den bir sene kendi ilâhlarına tapmasını, bir sene de kendilerinin onun ilâhına tapmalarını istemişler. Kimin ilahları kabul görürse ona ibadet edeceklerdi.

¹⁶⁹ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 225.

Bunun üzerine Kâfirûn sûresi nazil oldu ve onların yapacakları tuzağı bozmuş oldu.¹⁷⁰

Örnek 2:

Müfessir İhlâs sûresinin sebab-i Nüzûlu'nu şu hadisle izah eder. Müşrikler Hz. Peygamber'e (sav) gelerek; "Bize, kendisine davet ettiğin Rabbin tanı, O'nun sıfatlarından bahset; altından mıdır, gümüşten midir, nasıldır?" dediler. Allah Resulü s.a.v. sükût buyurdu. O anda bir cevap vermedi. Sonra bu sure indi.¹⁷¹ Şoşikî'nin surenin sebab-i nüzûlü hakkında verdiği hadisten yola çıkarak onun,

surenin Mekke'de nazil olduğu kanaatinde olduğu söylenilebilir. Bilindiği gibi bazı âlimler Medine'de indiği kanaatinde dirler.¹⁷²

Örnek 3:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا
 أَنْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir”¹⁷³ âyetinin sebab-i nüzûlü hakkında şöyle der: “İbn Cerir et-Taberî'nin İbn Abbâstan naklettiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: Bu ayet Ensar'dan Salim oğullarına mensup el-Husayn adında bir kişi hakkında nazil olmuştur. Bunun Hıristiyan olmuş iki oğlu vardı. Kendisi de Müslümandı. Resulullah (s.a.v.)'a, “Ben bunları İslâm'a girmek üzere zorlayayım mı? Çünkü bunlar Hıristiyanlıktan başka bir dine bağlanmayı kabul etmiyorlar” demiştir. Hatta bu adam Hz. Peygamber'in yanına gelerek “ya Resûlullah! Nasıl olur da benim bir kısmım ateşte yanacak ve ben seyredeceğim” demesi üzerine Yüce Allah da bu ayet-i kerimeyi indirdi.”¹⁷⁴

Örnek 4:

Mele Muhammed'e Şoşikî, Ankebut sûresinin 8. Ayeti olan وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ “Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma!

¹⁷⁰ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/834; Taberî, *Camiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 7/576; İbn-i Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/677.

¹⁷¹ İbn-i Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.688; Tâberî, *Camiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 582; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/144 (No. 21219); Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 92, (No. 3364).

¹⁷² Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/841.

¹⁷³ el-Bakara 2/256.

¹⁷⁴ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/314; Taberî, *Camiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 2/132; İbn-i Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/250.

Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım”¹⁷⁵ âyetinin Sa'd bin Ebî Vakkâs hakkında nazil olduğunu belirtir. Sa'd bin Ebî Vakkâs, Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla Müslüman olmuş, Ashâb-ı kiramın büyüklerinden bir zattır. Onun müslüman olması annesinin hoşuna gitmemişti. Bunun üzerine oğluna “Sen nasıl olur da atalarımızın dinini bırakıp ne olduğu belirsiz bir dine gireceksin. Sende hiç mi anne- babaya karşı bir saygı yok. Derhal bu dinden dönmelisin” dedi. Doğru yolu bulduğuna inancı tam olan Sa'd, annesinin bu sözüne kulak asmadı. Annesi onu dininden döndürmek kendini aç ve susuz bıraksa da Sa'd'ı ikna edemedi. Sa'd'ın kararlılığını gören annesi onu ikna edemeyeceğini anlayınca, onun durumunu kabullenmek zorunda kaldı.¹⁷⁶ Âyet-i kerime bu olay üzerine nâzil olmuştur.¹⁷⁷

2.3.1.2. Hurûf-ı Mukattaa

Kur'ân-ı Kerîm'in 29 suresinin başında yer alan bazen bir harften bazen de birkaç harfin birleşmesinden meydana gelen kesik harflere hurûf-ı mukattaa denir. Bu harflere aynı zamanda hurûf-ı teheccî adı verildiği gibi sûrelerin ilk harflerini oluşturduklarından evâilü's-süver ve fevâtihu's-süver de denilmiş, ayrıca ne mânaya geldikleri veya bu sûrelerin başında hangi amaçla yer aldıkları kesin olarak bilinmediğinden hurûf-ı mübheme olarak da adlandırılmıştır¹⁷⁸. Hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûrelerin 2'si medenî, 27'si de Mekkîdir. Lâfzen doğrudan herhangi bir manaya delalet etmedikleri için müteşâbihattan sayılmaktadırlar.¹⁷⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in sure başlarında yer alan hurûf-ı mukattaa'nın yorumlanması konusunda İslâm âlimleri birbirine muhalif iki görüş ortaya koymuşlardır. Daha çok Selef âlimlerinin başını çektiği gruba göre hurûf-ı mukattaa, te'vilini yalnızca Allah'ın bildiği müteşâbih âyetlerden olup bu harfler üzerinde yorum yapmak mümkün değildir. Yine bunlara göre bu Allah ile Resulü arasında var

¹⁷⁵ el-Ankebût 29/8.

¹⁷⁶ Tirmizî, “Tefsîr”, 30 (No. 3189)

¹⁷⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 4/626; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/48; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Mensûr*, 11/531.

¹⁷⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/164-170; Suyûtî, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, 3/316; Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, 2/2-12; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/241-249. M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurufu Mukattaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401-408.

¹⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/165.

olan gizli bir bilgidir. Dolayısıyla bunlar üzerinde konuşmak gereksizdir.¹⁸⁰ Nitekim bu konuda Hz. Ebubekir'den (ö.13/634) şu nakledilmektedir. “Her kitabın bir sırrı vardır, Allah’ın Kur’ân’daki sırrı da sûre başlarındaki harflerdir.”¹⁸¹

Bunlara muhalif olarak hurûfu mukatta konusunda ileri sürülen ikinci görüş, halefin yani Müteahhirûn Ehl-i sünnet kelâmcılarının görüşüdür. Bu âlimler, müteşâbih âyetlerin ve dolayısıyla hurûf-ı mukattaanın mânalarını araştırmanın gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bu âlimlere göre “apaçık bir Arapça ile”¹⁸² nâzil olan, insanları üzerinde düşünmeye davet eden¹⁸³, her şeyi açıklayan ve hidayet rehberi olan¹⁸⁴ Kur’ân’da anlaşılmayan sözlerin bulunması, onun bu özellikleriyle bağdaşmaz. Daha başka deliller de ileri süren bu âlimler, ilimde rüsûh sahibi olanların, bu harflerin mânâlarını çözebileceklerini söylemişler ve kendileri de bazı te’viller yapmışlardır.¹⁸⁵

Müellifimiz Molla Muhammed Şoşıkî, hurûf-ı mukatta’nın geçtiği her yerde açıklama yapma gereği duyar. O’nun hurûf-ı mukattaa hakkındaki genel görüşü şudur: Bunlar mebni harflerdir.¹⁸⁶ Kur’ân’ın i’câzına işaret ederler. Kur’ân’ı Kerim’in kat’i surette O’nun kelâmı olduğuna delalet ederler. Aynı zamanda bu harfler Kur’ân-ı Kerim’in tehatti iddiasına da bir delildir.¹⁸⁷ Bu harfler kendisinden sonra verilecek mesaja dikkat çeker, manalarını yalnız yüce Allah bilir.¹⁸⁸

Şoşıkî, hurûf-ı mukattaanın geçtiği her yerde bu görüşünü yinelemekle birlikte huruf-ı mukattaa hakkında yorumda bulunan âlimlerin görüşünü de nakledip, bu görüşler üzerinde herhangi bir yorumda bulunmaz.¹⁸⁹

Müellif Bakara sûresinin ilk âyetinde geçen (اَلَمْ) (Elif Lâm Mîm)’in tefsirini yaparken, bu harflerin Kur’ân-ı Kerim’in i’câzına ve kat’i surette Allâh’ın kelâmı olup bir beşerin sözüne benzemediğine ve kıyâmete kadar kimsenin Kur’ân’a meydan okuyamayacağına işaret ettiğini belirtir. Daha sonra Zemahşerî’nin (ö.

¹⁸⁰ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 1/172-173; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 159; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 171-172; M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurufu Mukatta”, 401-408.

¹⁸¹ Râzî, *Mefâtihi’l-ğayb*, 2/3; Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 1/173-178; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 172; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 159; M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurufu Mukatta”, 401-408.

¹⁸² eş-Şuarâ 26/195.

¹⁸³ en-Nisâ 4/82; Muhammed 47/24.

¹⁸⁴ el-Bakara 2/185.

¹⁸⁵ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 1/176-177; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 160-171; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 173; M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurufu Mukatta”, 401-408.

¹⁸⁶ Şoşıkî, *Nurâ Qelban*, 1/358.

¹⁸⁷ Şoşıkî, *Nurâ Qelban*, 1/28; 6/233.

¹⁸⁸ Şoşıkî, *Nurâ Qelban*, 6/84, 103, 125.

¹⁸⁹ Şoşıkî, *Nurâ Qelban*, 1/28.

538/1144) konu hakkındaki görüşünü nakleder. Zemahşerî, sadece bu surede değil diğer surelerde de yer alan bu harflerin Kur’ân’a karşı inad edenlerin inadını körüklemek için olduğunu belirtir. Şoşikî, bazı âlimlerin bu harflerden “Elîf” in Allâh Teâla’yı işaret ettiğini, “Lâm” in Cebrâil’e işaret ettiğini, “Mîm” in de Hz. Muhammed’e işaret ettiğini belirtir. Yine Şoşikî, bazı âlimlerin görüşlerine dayanarak bu harflerin Allah ve resulü arasında birer şifre olduğunu belirtir.¹⁹⁰

Tâhâ suresinin ilk ayetinde yer alan طه harfi hakkında Şoşikî, Kur’ân-ı Kerim de yer alan bu ve buna benzer harflerin muhatapların dikkatini çekmek ve onları uyarmak için olduğunu belirtir. Şoşikî, bazı müfessirlerin طه Allah Resûlü’nün adıdır” dediğini belirtir.¹⁹¹

Müfessir Yâsîn sûresinin mukattaa harfi olan يٰسّ i tefsir ederken şöyle demektedir: “Bu mukattaa harflerinden maksat Kur’ân-ı Kerim’in mucizesine işaretidir. Adeta bu hece (mukattaa) harfleri muhataplara şöyle demektedir: ‘Nasıl ki sizin diliniz ve konuşmalarınız harflerden meydana gelmişse, bu Kur’ân’da harflerden meydana gelmiştir. Madem Kur’ân’ın bir beşer kelâmı olduğunu iddia ediyorsunuz, o zaman siz de dünya ve âhiretteki evvelkilerin ve sonrakilerin ilmini toplayarak onun gibi belâğatlı bir kelam meydana getirin. Eğer siz öncekiler ve sonrakilerle bunu yapmayı başaramazsanız, o zaman onun beşerin hidayeti için Allah katından nazil olduğuna iman edip ikrar edin.”¹⁹²

2.3.1.3. Muhkem ve Müteşâbih

İsm-i mef’ûl sığasında olan muhkem kelimesi lügatte, “sağlam, esaslı korunaklı ve dayanıklı” anlamına gelir.¹⁹³ Muhkem kelimesinin tefsir ilmindeki terim anlamı hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte genel kabule göre manası kolaylıkla anlaşılabilir, harici bir tefsire ihtiyaç duymayan, başka bir ihtimal taşımayan açık mânalı âyetleri ifade eder.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/29-30.

¹⁹¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 4/5.

¹⁹² Şoşikî, *Nûra Qelban*, 5/276.

¹⁹³ Tehânevî, “Muhkem”, 1489.

¹⁹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 2/68; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 3/3; Zürkânî, *Menahilü’l-İrfân Fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 2/272; Tuncay Başoğlu, “Muhkem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/42-44. Muhkem ve Müteşâbih hakkında farklı tanımlar için bkz. Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 3/3-4.

İsm-i fâil sığasında olan müteşâbih kelimesi ise lügatte, birbirinden ayırt edilmesi zor olan iki şeyin birinin diğerine benzemesi anlamına gelir.¹⁹⁵ Terim anlamında müteşâbih, birçok manaya gelme ihtimali olan, bu manalardan birini tercih edebilmek için harici bir delile ihtiyaç duyulan âyetlerdir.¹⁹⁶

Muhkem ve müteşâbih ile ilgili Kur'ân-ı Kerim'de üzerinde durulması gereken üç ayet bulunmaktadır. Birincisi, Hûd Sûresi'nin ilk ayeti olan الرَّأ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ *“Elif Lâm Râ, bu Kur'ân; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkıyla haberdar olan Allâh (c c) tarafından muhkem (eksiksiz sağlam ve açık) kılınmış, ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır.”*¹⁹⁷ âyetidir. Söz konusu bu âyete göre Kur'ân-ı Kerim'in tamamı muhkemdir.

Kur'ân-ı Kerim'in bir başka âyetine göre de Kur'ân'ın tamamı müteşâbihtir. Söz konusu âyet, اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا *“Allah, sözün en güzelini müteşâbih bir kitap halinde indirdi”*¹⁹⁸ âyetidir.

Diğer âyette de Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerinin hem muhkem hem de müteşâbih olduğu ifade edilmiştir. O ayet de هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ *“O, sana Kitâb'ı indirendir. Onun (Kur'ân'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir...”*¹⁹⁹ âyetidir.

Söz konusu bu üç âyet ilk bakışta çelişki izlenimi vermekle beraber, âyetler dikkatle incelendiğinde herhangi bir çelişkinin olmadığı görülecektir. Hûd Sûresi'nin ilk âyetinde yer alan muhkem lafzı, her yönüyle bozulmadan uzak, sağlam, mensûh olmayan ve sonsuz hikmetleri ihtiva eden manasına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin tamamını müteşâbih gibi gösteren Zümer Sûresi'nin 23. âyeti de âyetlerin belâğât, fesâhat ve icâz yönleriyle birbirlerine benzedikleri ve birbirini tasdik ettikleri anlamına gelir. Âl-i İmrân Sûresi'nin 7. âyetinde ise, muhkem ve müteşâbih kelimeleri ıstîlâhi anlamda Kur'ân'ın bir kısım âyetlerinin muhkem, bir kısmının da müteşâbih olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁵ Muhammed A'lâ b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfü İştîlâhâtî'l-fünûn ve'l'ulûm*, nşr. Ali Dahrûc Abdullah Hâlidî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), “Mütâşâbih”, 2/1437.

¹⁹⁶ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/112; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 2/272; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 150.

¹⁹⁷ Hûd 1/11.

¹⁹⁸ ez-Zümer 39/23.

¹⁹⁹ Âl-i İmrân 3/7.

²⁰⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 2/273; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 155. Muhkem ve Müteşâbih hakkında daha fazla bilgi için bkz. Demirci, *Tefsir Usûlü*, 153-170; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 149-156.

Müfessir Molla Muhammed Şoşikî'ye göre Kur'ân-ı Kerimin âyetleri manaları açık olan muhkem ve manaları açık olmayan müteşâbih olmak üzere iki kısma ayrılır. Muhkem âyetlerin manaları açık olup içerisinde herhangi bir te'vil veya iltibas yoktur. Bu âyetler kitâbın anası, aslı ve esasıdır, zira bunlara muhkemât adı verilir. Helal-haram farz-vacib gibi hüküm bildiren âyetler bu türdendir. Müteşâbih âyetlerin manaları ise muhkem âyetlerin manası gibi açık olmayıp birden çok manaya gelebilen âyetlerdir. Bu âyetlerin manasına muhkem âyetlerin manası çerçevesinde bakan kişi hak yolunu bulup hidayete erer. Kim de nefsin hevası çerçevesinde ayetlere mana verirse, sefih olup doğru yolunu kaybeder.²⁰¹

Şoşikî, muhkem âyetlerin manasının güneşin ışığı gibi açık olduğunu belirtir. Şoşikî buna *وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِلَٰهَ ۙ* “*Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi emretti*”²⁰² âyetini örnek verir. Şoşikî ayetin manasının güneş ışığı gibi açık olduğunu ve bunun manasının da “ibadet sadece Allah’a mahsustur” anlamına geldiğini, dolayısıyla inatçılıktan ve tembellikten ibadetini yerine getirmeyen kişinin kıyamet günü “Rabbim ben âyetin manasını bilmiyordum ki ibadet yalnızca sana edilir” diyemeyeceğini belirtir. Şoşikî muhkem âyetlere tutunan kişinin küfrün karanlığından imanın nuruna çıkacağını belirtir.²⁰³

Şoşikî, müteşâbih âyetlerin ise mana ve maksatlarının zahir lafızlarıyla anlaşılamayacağını zira her ne kadar hakiki manasında bir çelişki bulunmasa dahi zahiren lafız ve manası arasında bir çelişki bulunduğunu belirtir. Şoşikî, *يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ*, “*Allah'ın eli onların elleri üzerindedir*”²⁰⁴ âyetini müteşâbihata örnek olarak verir. Şoşikî bu âyetin zahirine göre tefsir edilemeyeceğini zira Yüce Allah'ın insanlar gibi bir elinin olamayacağını dolayısıyla manasını sadece Allah Teâla'nın bileceğini belki âyette geçen “el”den maksadın kudret anlamına gelebileceğini çünkü onun gücünün ve kudretinin bütün insanların gücü ve kudreti üstünde olduğunu belirtir. Şoşikî müteşâbih âyetlerin manasının Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini genellikle bu âyetlerin ardına düşenlerin kalbi fesat olan kimseler olduğunu belirir.²⁰⁵

²⁰¹ Şoşikî, *Nûra Qelbân*, 1/361.

²⁰² el-İsrâ 17/23.

²⁰³ Şoşikî, *Nûra Qelbân*, 1/361-362.

²⁰⁴ el-Fetih 48/10.

²⁰⁵ Şoşikî, *Nûra Qelbân*, 1/362-363.

Şoşikî, âyette geçen وَالرَّاسِخُونَ “İlimde yüksek pâyeye erişenler”²⁰⁶ kelimesini bazı âlimlerin bağlaç olarak kabul ettiğini dolayısıyla âyetin “Hâlbuki onun te’vilini ancak Allah ve ilimde yüksek pâyeye erişenler bilir” anlamına geldiğini, bazı âlimlerin de yeni bir cümlenin başlangıcı olarak kabul ettiğini bu takdirde âyetin manasının “...Hâlbuki onun te’vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır, derler” anlamına geldiğini belirtir.²⁰⁷

2.3.1.4. Fedâilu’l-Kur’ân

Kur’ân’ın faziletleri anlamına gelen Fedâilu’l-Kur’ân, Kur’ân’ın üstünlüklerinden ve meziyetlerinden bahseden bir ilim dalıdır.²⁰⁸

Kur’ân-ı Kerim’in faziletleri hakkında İslâmi eserlerde geniş bilgiler verilmiş, hem tefsir kitaplarında hem bazı meşhur hadis mecmualarında, hem de müstakil eserlerde bunlara yer verilmiştir.²⁰⁹ Kur’ân-ı Kerim’in faziletleri ile ilgili rivayetlerin bazıları Kur’ân’ın bütününe yönelik iken bazıları da muayyen sure ve ayetlerin faziletine yöneliktir.

Kur’ân-ı Kerim’in faziletleri ile ilgili rivayet edilen hadislere baktığımızda bu rivayetler içinde sahih olanların yanında zayıf ve hatta uydurma olanların da bulunduğu tesbit edilmiştir.²¹⁰

Kur’ân’ın bütününe yönelik fazilete Hz. Peygamber (sav) den nakledilen şu sahih hadisi şerif örnek verilebilir. خيركم من تعلم القرآن وعلمه “Sizin en hayırlınız Kur’an’ı öğrenen ve öğretenenizdir.”²¹¹

Nûra Qelbana bakıldığında gerek Kur’ân’ın bütününe yönelik gerekse sure ve âyetlerin faziletlerine dair birçok rivâyete yer verdiği görülür.

Örnek1:

Müfessir Bakara sûresinin okunmasının çok faziletli ve bereketli olduğunu belirtir. Şoşikî Bakara sûresinin faziletine dair Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu belirtir. “Evlerinizi kabirlere çevirmeyiniz. Şüphesiz şeytan, içinde Bakara sûresi

²⁰⁶ Âl-i İmrân 3/7.

²⁰⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/363.

²⁰⁸ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 207

²⁰⁹ Muhammed b. Razuk b. Tarhûnî, *Mevsûatu Fedâili Suver Ve âyâtî’l-Kur’ân* (Riyad: Dâru İbnu’l-Kayyûm, 1409), 6/18; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 207; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 228.

²¹⁰ Abdullah Aydemir, “Fezâilü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/532-534.

²¹¹ Buhâri, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 21 (No. 5027).

okunan evden kaçar.”²¹² Bir başka hadiste de Resûlullah şöyle buyurur: “Bakara sûresini okuyunuz; çünkü ona sahip olmak bereket, terketmek ise hasret ve pişmanlık sebebidir; ona sihirbazların güçleri yetmez”²¹³

Örnek2:

Şoşikî Kehf sûresinin fazileti hakkında birçok hadis bulunduğunu belirtir. Bunlardan bir tanesinde Ebû Derdâ'nın rivayet ettiği hadiste, Hz. Peygamber (sav) “Kim, Kehf sûresinin başından on âyet ezberlese deccâlden korunmuş olur”²¹⁴ buyurmaktadır. Şoşikî, sünnet olanın Kehf sûresinin Cuma günü okunması olduğunu belirtir. Şoşikî, Hâkim'in sahih bir senetle rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber'in (sav) “Her kim Kehf sûresini Cuma günü okursa, iki Cuma arası nur ile aydınlatılır”²¹⁵ buyurduğunu belirtir.²¹⁶

Örnek 3:

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerimin en kısa ve özlü surelerinden bir tanesi de İhlâs suresidir. İhlâs sûresinin gerek nüzûl sebebi gerek fazileti hakkında Hz. Peygamber'den birçok hadis rivayet edilmiştir. Şoşikî, Kur'ân ilminin tevhid, hüküm ve kıssa olmak üzere üç kısma ayrıldığını belirtir. Müfessirin İhlâs suresinin fazileti hakkında *Nûra Qelban* da Hz. Peygamber'in şu hadisine yer verdiği görülür. Ubeyy bin Ka'b'ın rivayet ettiği söz konusu hadiste Hz. Peygamber “Kul hüvallâhü ehad” sûresini okuyan kimse, Kur'ân-ı Kerimin üçte birini okumuş gibi olur”²¹⁷ buyurmaktadır.²¹⁸

Örnek 4:

Müfessir Şoşikî, Bakara sûresinin 255. Ayeti olan *Âyetü'l-kürsî*'nin fazileti hakkında şu bilgileri kaydetmektedir. “Evet, *Âyetü'l-Kürsî* büyük bir ayettir. En faziletli âyetlerden birisidir. Onun içerisinde Allah'ın ism-i a'zam'ı vardır. Hatta bazı âlimler onun Kur'ân'ın en faziletli âyeti olduğunu söylemişlerdir.”²¹⁹

²¹² Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 212 (1/234); Tirmizî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 46 (No. 2877).

²¹³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/288; Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”. 252, (1/239).

²¹⁴ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 257 (240).

²¹⁵ Buna yakın hadis için bkz. Hâkim, 1/752 (No. 2072); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fazl ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* nşr. Nebîl İbnu Haşim İbnu Abdillâh el-ğamerî âli ba'levî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1434/2013), 1/775 (No. 3729)

²¹⁶ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/572.

²¹⁷ Buna yakın hadis için bkz. Tirmizî, “Fedailü'l-Kur'an”, 10, (No. 2896).

²¹⁸ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/841.

²¹⁹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/311.

Ayrıca Şoşikî, âyetin fazileti hakkında şu hadisi şerifi nakleder. Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre o Hz. Peygamber'i minber üzerinde şöyle derken işitmiştir. “Kim Âyetü'l-kürsîyi okursa, onunla cennet arasında ölümden başka bir engel yoktur.”²²⁰

Örnek 5:

Müfessir “bu iki âyetin fazileti” başlığı altında Bakara sûresinin son iki ayetinin fazileti hakkında birtakım bilgiler verir. Şoşikî, bu iki âyetin fazileti hakkında birçok hadis olduğunu, bunlardan bir tanesine göre Hz. Peygamber'in “Kim bakara suresinin son iki ayetini okursa o, ona kâfidir”²²¹ buyurduğunu belirtir. Müfessirin bu iki ayetinin fazileti hakkında kaydettiği bir diğer hadise göre Hz. Peygamber “Bana Arşın altındaki hazineden, benden önce hiçbir peygambere verilmeyen Bakara Suresinin son âyetleri verildi” buyurmuştur.²²²

2.3.1.5. Nâsîh ve Mensûh

Lügatta, ortadan kaldırmak, izale etmek, değiştirmek, bir yerden başka bir yere nakletmek ve bir şeyin iptal edilip yerine bir başka şeyin koyulması anlamına gelir.²²³ Rağîb el-İsfehânî (ö. 502/1108), neshin her zaman izale manası taşımadığını, bazen ispat manasında, bazen de bu iki mana birlikte kullanılabildiğini belirtmiştir.²²⁴ Nesh kelimesi, ıstılâhi manada dini bir hükmün daha sonra gelen dini bir delille yürürlükten kaldırılması demektir.²²⁵ Hükmü kaldırılan ayete *mensûh*, hükmü kaldıran ayete ise *nâsîh* denilmektedir.²²⁶

Kur'ân-ı Kerim'in tefsirini yapmak ve ondan ameli hükümleri çıkarmak için bilinmesi gereken en önemli ilimlerden bir tanesi de Nâsîh ve Mensûh ilmidir. Âlimler Nâsîh ve Mensûh ilmini bilmeyenin Kur'ân-ı Kerimi tefsir etmesini caiz

²²⁰ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/312; Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, nşr. Hüsâmeddîn el-Kudsî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), s.102.

²²¹ Buhârî, “Fedâil”, 10 (No. 5009).

²²² Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/51; Buna yakın hadis için bkz. Hâkim, 1/750 (No. 2066)

²²³ Ali b. Muhammed es-Seyyid Şerif, el-Cürcânî, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, nşr. Muhammed Siddîk el-Minşevî (Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.), “nesh”, 1/202; İbn-i Manzur, III, 61; Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/29; Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, 492; Niane, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 84.

²²⁴ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, 492; Ömer Faruk Atan, “Tarihi Süreç İçerisinde Nesih Teriminin Gelişimi Ve Kapsamı”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Bahar 2018), 92

²²⁵ Zürkani, *Menahilu'l-İrfân fî Ulûmu'l-Kurân*, 2/176; Cürcânî, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, 202; Niane, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 84.

²²⁶ Niane, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 84; Demirci, *Tefsir Usulü*, 233.

görmemişlerdir.²²⁷ Kur'an tefsiriyle yakından ilişkili bir disiplin olarak kabul edilen bu ilim, ilgisi sebebiyle olacaktır ki, İslam'ın ilk devirlerinden beri tartışılan bir konu olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bu ilimi bilmeyen bir kimsenin Allah'ın kitabını tefsir etmesi caiz görülmemektedir.²²⁸ Başta ilk dönem âlimleri olmak üzere âlimlerin çoğunun neshi kabul ettiği görülmektedir.²²⁹ IV. (X.) yüzyılın ilk çeyreğinde vefat eden Mu'tezile âlimi Ebû Müslim el-İsfahânî'nin buna karşı çıkmasının ardından konu tartışılır olmuştur.²³⁰

Kur'ân-ı Kerim'de neshin varlığını kabul edenler görüşlerini desteklemek üzere aklî izahların yanında üç âyeti delil göstermişlerdir. Bu ayetlerden birincisi;

“*Biz herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?*”²³¹ İkincisi, *وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ*, “*Biz bir ayeti değiştirip yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman –ki Allah, neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar peygamber'e 'Sen ancak uyduruyorsun' derler. Hayır, onların çoğu bilmezler*”²³² üçüncüsü de *يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ مَا يُرِيدُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يُكْتَبُ*, “*Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) onun katındadır*”²³³ âyettir. Yine neshi kabul eden âlimler, neshin bizzat Kur'ân'da bulunduğu konusunda icmâ olduğunu, bir ayetin bir başka ayeti neshettiği hususunda sahabeden yapılan nakiller de Kuranda neshin fiilen var olduğunu ve neshin aklen de mümkün olduğunu iddia etmişlerdir.²³⁴

Çoğunluğunu günümüz âlimlerinin oluşturduğu neshi kabul etmeyenler ise, Kur'ân'da neshin varlığına açık bir şekilde delalet edecek herhangi bir ayetin mevcut olmadığını, Kur'an'da neshin söz konusu olduğunu açık bir şekilde ortaya koyacak üzerinde ittifak edilmiş herhangi bir hadisin bulunmadığını, mensuh olduğu ileri sürülen ayetlerin sayıları konusunda bile ittifak edilmemiş olduğunu, neshin varlığını kabul edenlerin çoğu zaman mensûhun önce, nâsihin ise sonra nâzil olduğu

²²⁷ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/29; Suyûti, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/59.

²²⁸ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 232; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 142

²²⁹ Niane, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 87.

²³⁰ Abdurrahman Çetin vd, “Nesh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/579-581.

²³¹ el-Bakara 2/106.

²³² en-Nahl 16/101.

²³³ er-Ra'd 13/39.

²³⁴ Niane, *Ulûmü'l-Kur'ân* 86-87; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 234.

konusunda kesin bir delile sahip olmadıklarını iddia etmişlerdir. Yine bu âlimlere göre Kur'ân'da nesih iddiası, İslâm akâidi ile ilgili bir mesele olmayıp, tefsir ilminde bir sistem niteliğinde olduğu yönündedir.²³⁵

Âlimler neshi, Kur'ân'ın Kur'ânla, Kur'ân'ın sünnetle, sünnetin Kur'ânla, sünnetin sünnetle olmak üzere dört kısma ayırmışlardır.²³⁶ Kur'ân'ın, Kur'ân'ı ve sünneti neshetmesi konusunda, neshi kabul eden âlimler arasında ittifak bulunmakla beraber, sünnetin Kur'ân'ı neshetmesi konusunda ise ihtilaf vardır. Sünnetin en büyük görevinin Kur'an-ı Kerim'i açıklamak olduğunu belirten İmam Şâfi başta olmak üzere bazı âlimler bu tür neshi kabul etmezken²³⁷, neshi kabul eden diğer çoğunluk Kur'ân'ın sünneti neshetmesi yanında, vahye müstenit olan mütevatir sünnetin de Kur'an'ı neshedebileceğini söylemişlerdir.²³⁸

Müfessir Şoşikî, nesh konusunun önemli bir mesele olduğunu, onun hakkında bir cilt kadar kitap yazılabileceğini fakat ondan kısaca bahsedeceğini belirtir. Şoşikî, Kur'ân'ın bazı âyetleri bazısını nesheder görüşündedir.²³⁹ Şoşikî, neshi dört kısma ayırır.

Hükümlerin neshi. Şoşikî, bazen neshin ağır olan bir hükmün hafifletilmesi şeklinde olduğunu belirtir. Şoşikî buna kocasının vefat etmesi sonucu kadının beklemesi gereken iddet süresini örnek olarak verir. Zira daha önce bir yıl olan²⁴⁰ bu bekleme süresinin neshedilmesi sonucu dört ay on güne²⁴¹ indirilmiştir²⁴².

Daha öncekine benzer bir hükmün getirilmesi şeklinde olan nesh. Şoşikî buna da daha önce kudüs tarafına yönelerek namaz kılınmasının değiştirilerek mescîd-i harâma çevrilmesini²⁴³ örnek olarak verir.

Hükümün kaldırılıp yerine herhangi her hangi bir hükmün gelmediği nesh. Müfessir buna örnek olarak daha önce Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna girmek için

²³⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 235-236.

²³⁶ Niane, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 84.

²³⁷ Suyûti, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/60.

²³⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/30-31; Suyûti, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/60-61; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 2/237; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 146; Bağış, *Beydâvî Tefsirinde Kur'ân İlimleri*, 124. Daha geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin vd, "Nesh", 32/579-581.

²³⁹ Şoşikî, *Nûra Qelbân*, 1/141.

²⁴⁰ el-Bakara 2/241.

²⁴¹ el-Bakara 2/234.

²⁴² Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/143.

²⁴³ el-Bakara 2/144.

Kerim’de kasas kelimesi dışında, bu anlamda “önemli, yararlı ve büyük haber” mânasına gelen nebe’ ve hadîs kelimeleri de geçmektedir.²⁵⁴

Mahiyetleri açısından bakıldığında Kur’ân kıssalarının üçe ayrıldığı görülmektedir. Birincisi tarihi kıssalar. Âdem ve iki oğlu, Nûh, Lût, İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya’kûb, Yûsuf, Şuayb, Mûsâ, Dâvûd, Süleyman, Yahyâ ve Îsâ gibi peygamberlerin ve Peygamberlikleri hususunda ihtilaf bulunan Üzeyir Zülkarneyn ve Lokman gibi şahsiyetlerin kıssalarıdır. Ayrıca Firavun, Nemrûd, Kârûn, Ashâbü’l-fîl, Ashâbü’l-uhdûd gibi azılı kâfirlerin kıssaları da bu gruba girer. İkincisi Kur’ân-ı Kerim’in nüzûlu sırasında meydana gelen olaylar. Bu olaylar da Kur’ân-ı Kerim’de kısaca formatında anlatılmıştır. Hz. Peygamberin hicreti, savaşları ve insanlarla olan ilişkileri, isra ve miraç olayı Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarını bu kısımda değerlendirmek mümkündür. Üçüncüsü gaybî kıssalar. Âdem’in yaratılışı kıssasıyla kıyamet sahneleri, âhiret, cennet, cehennem ve buralara girecek olanların durumu.²⁵⁵ Bunlar da insanların öğüt alıp ibret almaları için kısaca şeklinde anlatılmıştır.²⁵⁶

Kur’ân-ı Kerim’de geçen kıssalar için hikâye sözcüğünü kullanmak isabetli olmayacaktır. Bilineceği üzere hikâyede geçen olayın doğru olmama ihtimali bulunurken Kur’ân’da geçen kıssalar için böyle bir durum söz konusu olmayıp bunlar, tarihte meydana gelmiş gerçek kıssalardır.²⁵⁷

Kur’ân-ı Kerim de anlatılan kıssalarda temel amaç sonunda da bildirildiği üzere insanların onlardan ibret ve ders alınmasını sağlamaktır. Aynı zamanda Hz. Muhammed’in nübüvvetini ispat etmek, Hz. Peygamber’i ve müminleri teselli etmek, İslâm’ın evrenselliğini ortaya koymak ve semavi dinlerin esasta bir olduğunu beyân etmek de kıssaların gayeleri arasında bulunmaktadır.²⁵⁸

Müfessir Şoşikî *Nûra Qelbanda* kıssalara ve kıssaların Kur’ân-ı Kerimde yer almasının amaçlarına ve müminlere verdiği derslerine yer yer değinmiştir. Müfessirin kıssalardan vermek istediği temel mesajı şöyle özetlemek mümkündür. Kişi, başına gelen her türlü bela ve zorluklara karşı geçmişteki inananların sabretmesi gibi sabredip her an Allah’a tevekkül edip güvenmeli, her ne pahasına

²⁵⁴ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/498-501.

²⁵⁵ Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 301.

²⁵⁶ Şengül, “Kıssa”, 25/498-501; Kaya, “Kur’an-ı Kerim Kıssaları Ve Düşündürdükleri”, 34-35.

²⁵⁷ Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 303-304; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 212; Kaya, “Kur’an-ı Kerim Kıssaları Ve Düşündürdükleri”, 33.

²⁵⁸ Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 301-303; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 213-214.

olursa olsun doğruluktan ayrılmamalı, hak olan davasında sebat edip hiç kimseye boyun eğmemeli ve gerek dünya ve gerek ahireti için kendisine fayda verecek ilimlerin peşinden koşarak kendisini Kur’ân ve sünnetin tasvir ettiği hakiki mümin derecesine yükseltmelidir. Şoşikî genellikle anlattığı rivâyetlerin senedini vermez. Nûra Qelbanda yer alan kıssaların, bazılarının geçmişte yaşanmış kavimlerle bazılarının peygamberlerle bazılarının da Hz. Peygamber döneminde yaşanmış hadiselerle ilgili olduğu görülür.

Örnek 1:

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

*“Onları doğru yola iletmek senin üzerine borç değildir, fakat Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır için yaptığınız her harcama kendiniz içindir. Verdiklerinizi ancak Allah rızası için verirsiniz. Hayır için yaptığınız her harcamanın karşılığını da hiçbir haksızlığa uğramaksızın tam olarak alacaksınız”*²⁵⁹âyetin tefsirinde Molla Muhammed Şoşikî şu kıssayı anlatır. “İbn Ebî Hâtem’in İbn Abbâstan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (sav) sadakaların sadece Müslümanlara verilmesini emretmişti. Bunun üzerine bu âyeti kerime nâzil oldu. Resûlullah (sav) daha önce Müslüman olmayanlara sadaka verildiği gibi tekrar sadaka verilmesini emretti.”²⁶⁰

Örnek 2:

لَا يَنْهَيْكُمْ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ لَمْ يُقَاتِلُكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

*“Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever.”*²⁶¹

Bu âyetin tefsirinde Molla Muhammed Şoşikî, âyetin nüzûl sebebi hakkında şu kıssayı anlatır. “Hz. Ebûbekir’in kızı Esmâ’nın annesi yanında bazı yiyecekler olduğu halde kızıyla görüşmek için onun yanına gelmişti. Fakat o müşrik idi. Esmâ onu evine almada ve hediyelerini kabul etmekte imtina etti. Meseleyi Hz. Peygamber’e anlatması için Hz. Âişe’ye haber gönderdi. O da meseleyi Hz.

²⁵⁹ el-Bakara 2/272.

²⁶⁰ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/335.

²⁶¹ el-Mümtehine 60/8.

Peygamber'e anlattı. Hz. Peygamber de hediyelerini kabul etmesine ve onu evine almasına izin verdi. Bunun üzerine bu âyeti kerime nazil oldu.”²⁶²

Örnek 3:

Müellif Fil suresini tefsir ederken Ashâbü'l-Fîl kıssasına ayrıntılı bir şekilde değinir. Söz konusu olayı *Nûra Qelban*'da şu şekilde anlatır. “Yemen tahtında Ebrehetu'l-Eşrem adında bir tane padişah vardı. O Yemenin Sana şehrinde gayet görkemli bir kilise yapmıştı. Onun amacı Kâbe'ye gidecek hacıların artık bundan sonra Kâbe yerine bu kiliseye gitmesini sağlamaktı. Bununla dünyanın her yerindeki insanların bu yaptırdığı kiliseye gelmelerini amaçlıyordu. Bir bedevi kilisenin içerisine girip tuvalet ihtiyacını giderip içerisini kirletince Habeşli hükümdar gazaba gelip Kâbe'yi yıkacağına dair söz verdi. Allah'ın evini yıkmak için içeriside fillerinde bulunduğu büyük bir ordu hazırladı. Ordunun içerisindeki fillerin temsilcisi olan büyük bir fil de vardı. Ebrehe, askerleri Mekke'ye yaklaşınca Arapların mallarını talan etmesini emretti. Talan edilen mallar içerisinde Hz. Peygamber'in dedesinin develeri de bulunuyordu. Develerinin talan edildiğini öğrenen Abdülmuttalip, Ebrehe ile görüşmek için onun yanına gitti. Hükümdar ona ‘senin şekil ve şemalini görünce acayip oldum fakat sen benimle konuşup develerini benden isteyince gözümden düştün. Zira ben senin babanın ve atalarının evini yıkmaya gelmişken sen bana bunun yerine develeri soruyorsun.’ dedi. Abdülmuttalip ona ‘Ben develerin sahibiyim. Beytin de bir sahibi vardır ve elbet onu koruyacaktır.’ dedi. Bunun üzerine Ebrehe ona develerini geri verdi. Ebrehe Mekkeye girmek için hazırlığını yapmıştı. Askerlerini hazırladıktan sonra Kâbe'yi yıkmak için büyük filini öne doğru getirdi. Ne zaman filin yönü Kâbe'ye çevrilse fil kendini yere atıyor fakat onun yönü Yemen veya Şama çevrildiği zaman fil ayağa kalkıp gidiyordu. File her ne kadar baskı uyguladılarsa da bundan bir sonuç alamadılar. Hal böyle iken Yüce Allah ağızlarında ve ayaklarında kurumuş çamur ve taş bulunan sürü sürü halinde eabil kuşları gönderdi. Bu kuşlar bu taşları onların üzerine atıyordu. Taş isabet eden kişi orada ölüyordu. Askerlerinin çoğu bu şekilde öldü. Kuşlar kaçan askerleri de

²⁶² Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/451; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/37 (No. 16111); İbn-i Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/247.

takip ediyordu. Kaçanlar arasında Ebrehe de bulunuyordu. Ebrehe yolda ağır bir hastalığa yakalanması sonucu öldü.”²⁶³

Müfessir kıssayı naklettikten sonra ibret ehli için bu kıssada büyük bir ibret ve ders bulunduğunu kıssanın Allah’ın vahdaniyeti, kudreti ve azametinin bir göstergesi olduğunu ve Peygamberinin de şerefine delalet ettiğini belirtir.²⁶⁴

Örnek 4:

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ أَمُنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ “*Derken İsrâiloğulları’nı denizin öteki yakasına geçirdik. Firavun ve ordusu da haksız yere onlara saldırmak üzere peşlerine düşmüştü. Sonunda Firavun boğulmak üzereyken şöyle dedi: "Elhak inandım ki, İsrâiloğulları’nın iman ettiğinden başka tanrı yokmuş! Ben de artık kendini O’na teslim edenlerden biriyim."*

Müfessir bu âyetin tefsirinden önce Hz. Musa ve kavminin Firavunun zulmünden kurtuluşunu ve Firavunun kızıldenizde boğuluş kıssasını şu şekilde anlatır. “Anlatıldığı gibi isrâiloğulları Hz. Musa ile birlikte Mısırdan çıktıkları sırada kadın ve çocuklar hariç 600 kişiydiler. Bunlar daha önce zinet eşyaları konusunda Kıptilerden çok şey öğrenmişlerdi. Bunlar Mısırdan çıkacakları sırada bizim bir tane bayramımız var deyip yanlarındaki zinet eşyalarıyla birlikte çıkmışlardı. Firavun buna vakıf olunca gazaplanıp askerleriyle birlikte onların ardına düştü. Onlar büyük askerlerdi. Kızıldenizin yanında onlara yetişti. Musa’nın kavmi çok korkmuştu. Allah Teâlâ Musa’ya asasını denize vurmasını emretti. Bunun üzerine Musa asasını denize vurdu ve deniz ikiye bölündü. Denizin her bir dalgası dağ kadar büyük oldu. Deniz on iki deryaya ayrıldı. Allah Teâlâ rüzgâra denizin yerini kurutmasını emretti. İsrâil oğullarının tamamı geçince Firavun ve askerleri denizin kıyısına geldiler. Firavun ilk önce bu müthiş manzara karşısında kaçmayı düşündü fakat daha önce söylediği ben sizin rabbinizim yalanının belasına düştü ve kumandanlarına da, kendilerinin isrâil oğullarından daha cesur daha haklı olduklarını söyleyip, denize doğru onlara hücum etmesini emretti. O ve askerleri denizin ortasına gelince Allah Teâlâ denize onları arasına almasını emretti. Bunun üzerine deniz birleşti. Dalga

²⁶³ İbn-i Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur’âni'l-Azîm*, 7/652-655; Ashâbu'l-Fîl kıssasının tamamı için bkz. İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmirî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1411/1991), 1/57-71.

²⁶⁴ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/825.

²⁶⁵ Yûnus 10/90.

onlarla oynadı. Rüzgâr onları bir bu tarafa bir o tarafa savurdu. Ölüm sekerâtı onlara yelken açtı. Tamda bu sırada Firavun; *“Elhak inandım ki, İsrâiloğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı yokmuş! Ben de artık kendini O'na teslim edenlerden biriyim”*²⁶⁶ diyerek iman etti. Bunun üzerine Yüce Allah ona cevaben *“Şimdi mi? Hâlbuki daha önce hep baş kaldırmış ve bozguncular arasında yer almıştın”*²⁶⁷ buyurdu.²⁶⁸

Müfessir kıssayı aktardıktan sonra şöyle der: “Bu büyük ve heybetli kıssa gayb sırlarındandır. Yüce Allah, Resûlünü buna vakıf kılmıştır. Eğer Yüce Allah onu vakıf kılmasaydı Resûlünün bunu bilmesi mümkün olamazdı. Çünkü o okuma yazma bilmeyen ümmi bir peygamber idi. Aynı zamanda o, hiç dünya tarihi okumamıştır. O zaman bu kıssa onun ahir zaman peygamberi olduğuna delil teşkil eder ve bu kıssayı Yüce Allah ona öğretmiştir.”²⁶⁹

Örnek 5:

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ *“Sen rabbinin hükmüne sabret; balığın yoldaşı (Yunus peygamber) gibi olma. Hani o, öfkeli olarak seslenmişti.”*²⁷⁰

Müfessir Şoşikî, bu âyetin tefsirini verirken Hz. Yûnus'un kıssasından bir kesiti şu şekilde aktarır. “Kavmi ona eziyet ve sıkıntı verince kalbinde onlara karşı dert ve acı birikmiş, onlara beddua etmişti. Sonra onların arasından çıkmış ve kendi kafasına göre denizin kenarındaki bir gemiye binmişti. Hal böyle iken bir balığın onu yutması sonucu balığın karnına düşmüştü. O kınama gerektirecek bir fiil işlemişti. Zira o, kavminin eziyetlerine karşı sabretmemiş, acaba Allah Teâlâ benim hakkımda ne hüküm verecek de dememişti. Fakat O balığın karnına düşünce Allah Teâlâ ona lütfü keremini ulaştırdı. Çünkü o, balığın karnına düştüğü sırada tevbe etmiş, üzgün ve hüznü bir kalple Rabbine şöyle yalvarmıştı *“Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!”*²⁷¹

²⁶⁶ Yûnus 10/90.

²⁶⁷ Yûnus 10/91.

²⁶⁸ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/75-76; İbn-i Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/420-421.

²⁶⁹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/76.

²⁷⁰ el-Kalem 68/48.

²⁷¹ el-Enbiya 21/87; Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/554-555; İbn-i Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/354; Taberî, *Camiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 7/355.

2.3.1.7. Aksâmü'l-Kur'ân

Aksâm, “yemin” anlamındaki “kasem” kelimesinin çoğuludur. Lügate, sağ el, sağ taraf ve yemin manasına gelmektedir.²⁷² Dini bir terim olarak, bir kimsenin sözünü, şarta bağlı bir durumu veya haberi Allahın adını anmak suretiyle kuvvetlendirmesidir.²⁷³

Bazı müellifler yeminin Allah'a izafe edilemeyeceği görüşündedirler. Bu âlimlere göre gerçeği söylediğinden şüphe edilen kimse yemin eder ki Allah bu tür şeylerden münezzehtir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de birçok yeminin bulunduğu inkâr edilemez bir gerçektir.²⁷⁴

İslâmiyet öncesi Arap toplumunda önemli bir yeri olan yemini Kur'ân-ı Kerim'in muhafaza etmesi ve âyetlerin bu yolla hem lafız hem de mâna açısından kuvvetlendirilmesi, yeminin önemini açıkça ortaya koymaktadır.²⁷⁵ Yüce Allah'ın 17'si sûre başında olmak üzere Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde yemin ettiği görülmektedir.²⁷⁶ Yüce Allah Kur'ân'da, kendi ismine²⁷⁷, Kur'ân-ı Kerim'e²⁷⁸, melekler'e,²⁷⁹ kıyâmet gününe²⁸⁰ ve Hz. Peygamber'in üzerine²⁸¹ yemin etmiştir.²⁸²

Yüce Allah'ın Kur'ân'da yapmış olduğu yeminler, konularına göre kategorize edildiğinde, tevhide dair yeminler²⁸³, Kur'ân'ın hak bir kitap olduğuna

²⁷² Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 284; İbn-i Manzûr, “Kasem”, 12/481; Râğıb, *el-Müfredât*, 670; Celal Kırca, “Aksâmü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/290-291; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 148; Bağış, *Beydâvî Tefsirinde Kur'ân İlimleri*, 72.

²⁷³ Tehânevî, *Keşşâfü İştîlâhâtî'l-fünûn ve'l'ulûm*, “Kasem”, 1/1316; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 148; Bağış, *Beydâvî Tefsirinde Kur'ân İlimleri*, 72.

²⁷⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 196; Kırca, “Aksâmü'l-Kur'ân”, 2/290-291.

²⁷⁵ Kırca, “Aksâmü'l-Kur'ân”, 2/290-291.

²⁷⁶ Suyûti, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 4/47. Cerrahoğlu bunların sayısının 15 olduğunu kaydeder. bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 197.

²⁷⁷ en-Nisâ 4/65; Yûnus 10/53; el-Hicr 15/92; Meryem 19/68; Sebe' 34/3; ez-Zâriyât 51/23; et-Teğâbün 64/7; el-Meâric 70/40.

²⁷⁸ Yâsîn 36/2; Sâd 38/1; ez-Zuhruf43/l; ed-Duhân 44/1; el-Kehf 50/l; el-Kalem 68/1.

²⁷⁹ es-Sâffât 37/1-3; el-Mürselât 1-6; en-Nâziât 79/1-5.

²⁸⁰ el-Kıyâmet 75/1.

²⁸¹ Vâkıa 56/95.

²⁸² Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 286; M. Faik Yılmaz, “Aksamu'l-Kur'ân Bağlamında "Allah Nelere, Niçin Ve Neden Yemin Eder?" Sorularını Yeniden Düşünmek”, *İslâmî İlimler Dergisi* 11/5, (2010), 139.

²⁸³ es-Sâffât37/1-4.

dair yeminler²⁸⁴, Peygamberlerin hak olduğuna dair yeminler²⁸⁵ ve âhirette cezanın vâki olacağına dair yeminler²⁸⁶ şeklinde karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁷

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de hem kendi yüce ismine, peygamberlere ve peygamberlerin yaşadıkları yerlere, meleklerle, Kur'ân'a kıyamet gününe; hem de kâinata ve kâinatta bulunan önemli varlıklara yemin etmiştir.²⁸⁸ İslâm dini inancına göre ise yemin ancak Allah'ın isim ve sıfatlarından herhangi birisi üzerine yapılır ve ondan başka herhangi bir varlık veya madde üzerine yemin etme, kabul edilmemektedir.²⁸⁹ Allah ismi veya sıfatları üzerine yemin eden kimse, yeminini bozduğu zaman kefaret vermek zorundadır. Bunun da kefareti, ailesine yedirdiği yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek yahut da köle azat etmektir. Bunlara gücü yetmeyen kimse ise üç oruç tutmak zorundadır.²⁹⁰

Müfessir Molla Muhammed Şoşikî'nin, yemin âyetlerinin geçtiği çoğu yerlerde gerekli açıklamaları yaptığı görülür. *Nûra Qelban* dikkatle incelendiğinde müfessirin yemin konusuna usul yönünden değinmediği görülür. Şoşikî, Mâide suresinde geçen لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın. Allah âyetlerini sizin için bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz”²⁹¹ âyetin tefsirinde yemin hakkında son derece geniş bilgiler verir. Şoşikî, söz konusu âyetin nüzûl sebebi hakkında İbn Abbas'ın şu rivayetini nakleder. İbn Abbas; “Ey iman

²⁸⁴ Vâkıa 56/75-77.

²⁸⁵ Yâsîn 36/1-3.

²⁸⁶ ez-Zâriyât 51/1-5; et-Teğâbûn 64/7; es-Sebe' 34/3; Yûnus 10/53.

²⁸⁷ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 149-150.

²⁸⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/40-43; Suyûti, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 4/48-51.

²⁸⁹ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 41-42; Suyûti, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 4/47; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 196; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 148.

²⁹⁰ el-Mâide 5/89. Yemin, yeminin çeşitleri, kefareti, hangi yeminin kefaret gerektirdiği ve mezheplerin bu konu hakkındaki görüşleri için bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/100-155; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâmi mine'l-Kur'ân* (İstanbul: Mektebetu Yâsîn, 1431/2010), 2/479-484.

²⁹¹ el-Mâide 5/89.

edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez”²⁹² âyet, et, güzel yemek yemeyeceklerine ve kadınlara yaklaşmayacaklarına yemin edenler hakkında nâzil olmuştur. Bunlar Hz. Peygambere ettiği yeminler konusunda ne yapacaklarına dair soru sorunca bu âyet-i kerime nâzil oldu.²⁹³

Daha sonra Şoşikî yeminleri yemîn-i lağv, yemîn-i mün'akide ve yemîn-i ğamûs olmak üzere üç kısma ayırır. Şoşikî'ye göre yemin-i lağv niyet kastı olmaksızın ağız alışkanlığı sonucunda ağızdan çıkan “evet vallahi”, “yok vallahi” gibi sözlerden oluşur ve bunlar daha çok yemek sırasında meydana gelir. Müfessir, Şâfi mezhebine göre bu tür yeminler için herhangi bir şeyin gerekmediğini belirtir. Keffaretinin verilmesi suretiyle kişinin günahının bağışlandığı yemîn-î mün'akide'ye örnek olarak müfessir şunu verir. Bir kişi birisinin evine gitmeyeceğine dair yemin ettiği halde giderse kefareti verir. Kasten ve yalan yere yemin etmek olan yemin-î ğamus hakkında şoşikî, âlimlerin ihtilaf ettiğini belirtir. Buna göre Mâliki ve Hanefi mezhebine göre yemin-î ğamus yapan kişiye kefaret vermek söz konusu olmayıp bu kişi cehennemde cezasını çekecektir. Şafi mezhebine göre ise bu kişi kefaret verir ama onun işi Allah'a kalmıştır.²⁹⁴

Şoşikî, yeminin kefaretinin âyette de belirtildiği gibi on fakiri doyurmak yahut giydirmek veyahut da bir köleyi azat etmek olduğunu ve kişinin bu seçenekler arasında muhayyer olduğunu belirtir.²⁹⁵

Müfessirin diğer yemin âyetleri hakkındaki açıklamalarından bazıları şöyledir.

Örnek 1:

Müfessir Hicr suresinde geçen *لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ* “(Ey resulüm!) Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş (sersem) halleriyle saçmalayıp duruyorlardı”²⁹⁶ âyeti hakkında şöyle demektedir. “Yani bu âyette ya Allah veya bir melek onun hayatına kase ediyor. Senin hayatına, dünyadaki bakiliğine yemin

²⁹² el-Mâide 5/87.

²⁹³ Şoşiki, *Nûra Qelban*, 2/101; İbn-i Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/452.

²⁹⁴ Şoşiki, *Nûra Qelban*, 2/102-103.

²⁹⁵ Şoşiki, *Nûra Qelban*, 2/103.

²⁹⁶ el-Hicr 15/72.

ederim ki onlar dalaletleri içerisinde inad edip bocalayıp duruyorlar. Bu öyle bir sarhoşluk halidir ki hak ile hak olmayanı birbirinden ayırt edemiyorlar.”²⁹⁷

Örnek 2:

وَالصَّافَّاتِ صَفًا “Saflar halinde dizilenlere andolsun”²⁹⁸ âyeti hakkında müfessir

Yüce Allah’ın burda hikmetine binaen meleklerle yemin ettiğini ve bu sır ve hikmetin tamamen bilinemeyeceğini belirttikten sonra, surenin ilk âyeti hakkında şunları kaydetmektedir. “Ben saf tutan meleklerle yemin ediyorum. Yani ben ibadetlerini yerine getirmek için Müslümanların namaz kılarken saf tutmaları gibi namaz kılarken saf tutan meleklerle veyahut Allah Teâlâ’nın emirlerine hazır olmak için gökte kanatlarını saf saf şeklinde dizen meleklerle yemin ediyorum.”²⁹⁹

Örnek 3:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ “Battığı sırada yıldızla andolsun”³⁰⁰ âyetindeki yemin hakkında

müfessir şöyle demektedir. “Allah Teâlâ burada umumi şekilde yıldızlara yemin ediyor. Bu yıldızlardan maksat Süreyya veya Zühre’dir. Yahut Hz. Peygambere Kur’ân’ın indirildiği suredir. Buradaki yemin bütün yıldızlara veya bu görkemli yıldızların kayb oldukları anadır. إِذَا هَوَىٰ “battığı sırada” yani gökteki haberleri dinlemeye giden şeytanların üzerine yıldızların düştüğü andır.”³⁰¹

Örnek 4:

وَالضُّحَىٰ “Yemin olsun, kuşluk vaktine”, وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ “Kararıp sakinleştiğinde

geceye”³⁰² âyetlerindeki yemin hakkında müfessir şunları kaydeder. “Yüce Allah ferman edip şöyle der: ‘Duhaya yemin ederim.’ Duha güneşin ilk vakitteki aydınlığıdır. Güneşin ilk çıktığı andan başlayıp belli bir miktar yükselmesine kadar olan vakittir. Yine Yüce Allah ferman edip şöyle der: Karanlığı fazla olup her şeyin yerinde durduğu zaman geceye yemin ederim.”³⁰³

²⁹⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/379.

²⁹⁸ es-Sâffât, 37/1.

²⁹⁹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 5/ 317.

³⁰⁰ Necm 53/1.

³⁰¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/290.

³⁰² ed-Duhâ 93/1-2.

³⁰³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/780.

2.3.1.8. İ'câzü'l-Kur'ân

İ'câz; “âciz bırakma, benzersizlik, eşsizlik, benzeri yapılamama, acze düşürme, şaşırtma” demektir.³⁰⁴ İ'câzü'l-Kur'ân; “Kur'ân'ın, insanların onun bir benzerini getirmekten âciz bırakması”, eşsiz ve mucize oluşu anlamına gelir.³⁰⁵ İ'câzü'l-Kur'ân; “Kur'ân'ın, sahip bulunduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi özelliği” olarak da tanımlanır.³⁰⁶ Bu açıdan bakıldığında Kur'ân'ı Kerim, benzerini getirme konusunda insan gücünün âciz kalacağı çok yüksek bir mertebededir.³⁰⁷

İ'câzü'l-Kur'ân kelimesi Kur'ân'da geçmemekle beraber, Kur'ân'ın beşer sözü olmayıp, benzerini getirmekte insanların âciz kaldıkları Allah'ın kelamı olduğu sık sık vurgulanmaktadır. Benzerini getirebileceğini söyleyenlere³⁰⁸ ve ondan hissî mûcize getirmesini isteyenlere, Kur'ân'ın yeterli bir mucize olduğu açıklanmış³⁰⁹, eğer yapabiliyorlarsa yardımcılarını da yanlarına alarak onun bir benzerini³¹⁰, on suresini³¹¹ veya bir suresini meydana getirmeleri istenmiş, bunu da yapamayacaklarını belirterek onlara meydan okumuştur.³¹² Hadîs'i-Şeriflerde ise bu konudan bahsedilmemiştir.³¹³

İlk dönemlerde Müslüman olmayanlarla iletişim fazla olmadığı için i'câzü'l-Kur'ân araştırılmamış, ancak III. (IX.) yüzyılın başlarından itibaren İslâm dininin hızla yayılmasından sonra yabancı din ve kültürlerle mensup bazı kişilerin Kur'ân'ı eleştirmesi, İslâm'a yeni girenlerin bu eleştirilerden etkilenmesi ve bunların Kur'ân'ın çelişkiler içeren bir kitap olduğunu iddia etmeleri karşısında, âlimlerin üzerinde önemle durduğu bir konu haline gelmiş, başta Mu'tezile âlimleri olmak üzere, İslâm âlimleri önce Kur'ân'ın dil ve edebiyat kurallarına bağlı olarak anlamını ortaya koymaya ve tefsirini yapmaya çalışmışlardır. Bu âlimlerden Eş'âri Kur'ân-ı Kerim'in en kısa sûresi olan Kevser sûresinin bile benzerinin meydana

³⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “ac”, 5/369-370; Serdal Mutçalı, *el-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Hadîs (Arapça-Türkçe Sözlük)* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), “i'câz”, 551.

³⁰⁵ Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/331; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, 250; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 177.

³⁰⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/403-406.

³⁰⁷ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 4/3; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 177.

³⁰⁸ el-Enfâl 8/31.

³⁰⁹ el-Ankebût 29/50-51.

³¹⁰ el-İsrâ 17/86-88.

³¹¹ Hûd 11/13.

³¹² el-Bakara 2/23-24.

³¹³ Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, 21/403-406.

getirilemeyeceğini söylemekte, bunu da Kur'ân'ın nazım keyfiyeti ve belâgat üstünlüğüne bağlamaktadır.³¹⁴

Kur'ân'ın mûcize olması, Kur'ân'ın beşer üstü bir kitap oluşuna, muhâliflerine meydan okumasına, benzerinin getirilememesine, i'câz olması da nazım ve te'lifine, gaybî haberler içermesine, beşeriyetin ihtiyacını karşılamasına, fenni mûcizelere işaret etmesine ve Kur'ân'ın Hz. Peygamber tarafından tebdil edilmemesine bağlanır.³¹⁵

Müfessir Şoşikî, Kur'ân'ın i'câzına büyük bir önem verir ve *Nûra Qelban*'ın bazı yerlerinde buna atıfta bulunur. Müfessir hurûf-ı mukattaaları tefsir ederken bunları Kur'ân'ın i'câzıyla ilişkilendirir. Müfessir Bakara suresinin ilk âyeti olan **الْم** tefsir ederken şöyle demektedir. “Allah Teâlâ Kur'ân'ın i'câzına işaret etmek için bu sureye mukattaa harfleriyle başlamıştır ve kat'i surette işaretler ki Kur'ân Allah'ın kelimidir ve onun bezeri herhangi bir beşer kelâmı yoktur. Şöyle düşün! Allah Teâlâ bu Araplar için Kur'ân'ı onların diliyle indirmiş ve onlara şöyle demektedir. Bakınız! Sizler çaresizsiniz. Sizler Kur'ân'ın benzeri bir kelâm meydana getiremezsiniz. Hal budur ki Kur'ân Arapça ve konuştuğunuz harflerden meydana gelmesine rağmen sizler ona karşı koyamazsınız. Ona karşı sadece siz ve belli bir zamanın insanları değil belki tüm zamanın insanları dünyanın sonuna (kıyamete) kadar bütün insanlar ona karşı koyamayıp mağlup hükmünde olacaklardır.”³¹⁶ Görüldüğü gibi müfessir, mukattaa harflerinden yola çıkarak Kur'ân'ın i'câzını ortaya koymaya çalışmıştır.

Müfessirin Kur'ân'ın i'câzına değindiği bir başka nokta da onun tehadî noktasıdır. Bilindiği gibi tehadî, “Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî kaynaklı olduğunu kabul etmeyenlere Kur'an'ın benzerini getirmeleri hususunda meydan okuması anlamında bir terimdir.³¹⁷ Müfessir İsrâ suresini tefsir ederken “*Kur'ân'ın İ'câzı*” başlığı altında şu bilgileri kaydetmektedir. “Kur'ân-ı Kerime meydan okumak için âlemdeki bütün fesâhat ve belâgat sahibi âlimler, hatta melekler de bunlara destek verseler, hepsi birbirlerine yardımcı ve destekçi de olsalar Kur'ân'ın en kısa suresi gibi bir sure meydana getiremezler. Zira o, âlemlerin rabbi olan Allah'ın kelimidir.”³¹⁸

³¹⁴ Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, 21/403-406.

³¹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/92-93; Suyûti, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 4/7-8; Niâne, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 69-76; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 190-194; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 182-186.

³¹⁶ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/29.

³¹⁷ Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân (Tehadî)”, 21/403-406.

³¹⁸ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/553-554.

2.3.1.9. Mübhemâtu'l-Kur'ân

Müphem, kapalı ne olduğu kim olduğu belli olmayan, isimleri bilinmeyen demektir.³¹⁹ Kur'ân'ın müphemlerinden maksat, “Kur'ân-ı Kerimde ismi açıkça zikredilmeyen insan, melek ve cin gibi varlıkların yahut bir topluluk veya kabilenin ism-i işâretler, ism-i mevsuller ve zamirler gibi bir yolla ifade edilmesidir.”³²⁰ Müphemâtın Kur'ân'da yer almasının sebepleri arasında ifade zenginliği sağlamak, kendisinden bahsedilen şahsı yüceltmek, hoş gitmeyen bir vasıfla muhatabı tahkir etmek, fâil meşhur olduğu için açıklama cihetine gitmemek ve müphemün tespitinde herhangi bir fayda gözetmemek gösterilebilir.³²¹

Molla Muhammed Şoşikî, *Nûra Qelban*'da birçok müphemâtı açıklığa kavuşturmuştur. Bunlar arasında fertlerdeki müphemler, topluluklardaki müphemler, mekânlardaki müphemler, sayılardaki müphemler ve zamanlardaki müphemler gösterilebilir. Şimdi müfessirin bunları nasıl açıklığa kavuşturduğuna birer örnek üzerinden bakılacaktır.

Örnek 1:

“*Yahut evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi.*”³²²

Âyetin tefsirine baktığımızda İslâmî kaynaklarda verilen bilgilere göre örnekte geçen kasaba Beytûlmakdis, buraya uğrayan şahıs ise bir rivayette Yeremya b. Hilkiyâ, bir başka rivayete göre ise Üzeyr b. Şerhiyâ'dır (Ezrâ b. Serayâ).³²³ İbn Âşûr (ö. 1879/1973) bu kişinin, İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlerden Hezekiel olduğu tesbitini tercih etmiştir.³²⁴ Bu peygamber Yeremya ve Dânyâl ile

³¹⁹ Rağıb, *el-Müfredâd*, 74; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 12/57; Mutçalı, *el-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Hadis*, 74-75.

³²⁰ Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kurân*, thk. Merkezu'd-Diraseti'l-Kur'âniyye (b.y: Vizâretu's-Şûnu'l-İslâmiyye, t.s), 4/81-100; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 136-137; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 215; Halis Albayrak, “Müphematu'l-Kur'ân İlmî ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1 (Nisan 1991), 156.

³²¹ Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/60. Demirci, *Tefsir Usûlü*, 137-138.

³²² el-Bakara 2/259.

³²³ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/256; Taberî, *Camiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 2/140; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *Tefsîru't-Tehrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Li'd-Dâri't-Tûnisîyyeti Li'n-Neşr, 1984), 3/35.

³²⁴ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tehrîr ve't-Tenvîr*, 3/35.

aynı çağda yaşamıştır.³²⁵ Müfessirimiz Şoşikî de bu kasabanın Beytülmakdis, kasabaya uğrayan şahsın da Üzeyr b. Şerhiya olduğunu belirtir.³²⁶

Örnek 2:

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ “*Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!*.”³²⁷

Müfessir, âyette geçen nimete erdirenlerin Nisâ sûresinde açıklandığı gibi nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihler olduğunu, gazaba uğramışların Yahudiler doğrudan sapmışların da Hıristiyanlar olduğunu belirtir.³²⁸

Örnek 3:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلُغِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “(Sonra) “*Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut!*” denildi. *Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî’nin üzerine oturdu; “Zalimlerin topunun canı cehenneme!”* denildi.”³²⁹

Son dönemlerde Hz. Nuh’un gemisinin karaya oturduğu Cudi dağının neresi olduğu konusunda bir hayli tartışmalar meydana gelmektedir. Müfessir Cudi dağının herkesçe bilinen, *Kuzey Irak’ın Musul tarafına düşen* Güneydoğu Anadolu bölgesinde Türkiye-Irak sınırına 15 km. uzaklıkta, Dicle ırmağının kıyısında bulunan Cizre’nin 32 km. kuzeydoğusunda, Şırnak il merkezine 17 km. mesafedeki yer olduğunu belirtir.³³⁰

Örnek 4:

إِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَاَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأُنْزِلِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ “*Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, gözleri görececek duruma gelir; bütün ailenizi de bana getirin.*”³³¹

Molla Muhammed Şoşikî, âyetin tefsirini yaptıktan sonra, Hz. Ya’kûb ve ailesinin Hz. Yûsuf’un yanına Mısır’a geldiklerinde sayılarının 70 veya 90 olduklarını, en iyisini Allah Teâlâ’nın bilebileceğini belirtir.³³²

Örnek 5:

³²⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİBY, 2012), 1/411.

³²⁶ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/319.

³²⁷ el-Fâtiha 1/7.

³²⁸ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/18.

³²⁹ Hûd 11/44.

³³⁰ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/131; Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/173.

³³¹ Yûsuf 12/93.

³³² Şoşikî, *Nûra Qelban*, 3/242.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسِيَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السَّجْنِ بِضْعَ ۙ سِنِينَ *“Onlardan, kurtulacağına inandığı kişiye, "Efendinin yanında benden bahset" dedi. Fakat şeytan ona, efendisine Yûsuf'tan söz etmeyi unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf birkaç sene daha zindanda kaldı.”*³³³

Şoşıkî, bu âyetin tefsirini yaparken (بِضْعَ سِنِينَ) ibaresindeki müphemliki hakkında, kimisine göre bu sürenin 7 yıl, kimisine göre ise 12 yıl olduğunu söyler. Fakat 7 yıl görüşünün daha doğru olduğunu belirtir.³³⁴

2.3.2. Hadis İlmî Açısından

Müellif Molla Muhammed Şoşıkî'nin, tefsirinin birçok yerinde ihtiyaç duyduğu her ayette hadislerden yararlandığı görülmektedir. Tefsirine aldığı hadislerin sahih olmasına özen gösteren Şoşıkî, âyette kapalı olan bir ifadeyi açıklığa kavuşturmak, kelimenin lügat manasını izâh etmek, âyette verilen manayı teyit etmek, sürenin veya âyetin sebab-i nüzûlü'nü ve fikhî bir hükmü açıklamak, Kur'ân'ın sure ve ayetlerinin faziletini açıklama gibi konularda hadislere başvurmuştur. Şoşıkî, aldığı hadislerin meşhur hadis kitaplarında yer almasına ve sahih olmasına özen göstermiştir.

Şoşıkî, delil olarak aldığı hadisleri nadiren olsa bazı yerlerde Arapça metnini, genel itibarıyla de hadisleri meal olarak vermiştir. Müellif, rivayet ettiği hadisleri Hz. Peygamber'e isnad ederken, “Allah Resulü şöyle buyuruyor”, “Allah'ın Peygamber'i demiştir ki” ve “Allah'ın Peygamber'i şöyle buyuruyor” gibi ifadeleri kullanmıştır.

Örnek 1:

○ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ *“İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır.”*³³⁵

Müfessir âyetteki بَظُلْمٍ “zulüm” kavramının lügat anlamını açıklığa kavuşturmak için Hz. Peygamberden nakledilen bir hadisle³³⁶ şu şekilde açıklamaktadır. Abdullah b. Mes'ûd diyor ki: “İman edip imanlarına zulüm karıştırmayanlar...” âyeti inince, Resûlullah'ın (sav) sahabileri

³³³ Yûsuf 12/42.

³³⁴ Şoşıkî, *Nûra Qelban*, 3/211.

³³⁵ el-En'âm 6/82.

³³⁶ Buhâri, “İmân”, 23 (No. 32), “Tefsîr”, 3 (No. 4629; Müslim, “İmân”, 197 (1/53); Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 7 (No. 3066).

üzülmüşler, güçlerine gitmiş ve Resûlullah'a şunu sormuşlardır. "Ey Allah'ın Resulü, bizden, kendisine zulmetmeyen kim var ki?" Bunun üzerine şu âyet-i kerime nâzil oldu. ³³⁷ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ۝

verirken ona şöyle dedi: "Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır."³³⁷

Örnek 2:

وَاللَّهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “En güzel isimler Allah'ındır; bu güzel isimlerle O'na dua edin, O'nun isimleri hakkında doğru inançtan sapanları kendi başlarına bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekecekler!”³³⁸

Müfessir âyetin tefsirinde özetle şunları demektedir: “Bütün manaları kapsayan en güzel isimler Allah içindir. Artık bu güzel isimlerle Allah'a dua edin. Demek ki bir mümin ibadet ederken Allah Teâlâ'nın istediği, Rahman, Rahim ve Ğaffar gibi isimlerle Allah'a dua edebilir.” Daha sonra müfessir görüşünü desteklemek amacıyla Allah Teâlâ'nın 99 ismi olduğunu, konu hakkında *Sahihayn*'de Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu belirtir. “Allah'ın 100 den bir eksik 99 ismi vardır. Kim bunları ezberlerse Cennete girer.”³³⁹

Örnek 3:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ “Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların bağışlanmalarını dileyemezler.”³⁴⁰

Molla Muhammed Şoşikî, bu âyetin sebab-i nüzûlünü açıklamak için hadislerden yararlandığı görülmektedir. Müfessirin âyetin sebab-i nüzulü hakkında verdiği rivayetlerden bir tanesi şöyledir. “Saîd b. el-Müseyyeb'in (ö. 94/713) babasından rivayet ettiğine göre Ebû Tâlib ölüm döşeğine girince Resûlullah geldi. Ve amcasının yanında Ebû Cehil Amr bin Hişam ile Abdullah bin Ebî Ümeyye vardı. Resulullah Ebû Tâlib'e, “Ey amca! 'Lâ ilâhe illallah' de. Allah katında kendisiyle sana şahadet ve şefaet edeyim. Bu mübarek kelimeyi söyle.” buyurdu. Bunun üzerine Ebû Cehil ve Abdullah bin Ebî Ümeyye: “Ey Ebû Tâlib! Abdülmuttalib milletinden

³³⁷ Lokmân 31/13; Şoşikî, *Nûra Qelban*, 2/209.

³³⁸ el-A'râf 7/180.

³³⁹ Buhârî, “Şurût”, 18 (No. 2736), “Daavât”, 68 (6410); Müslim, “Zikir ve Duâ”, 2677 (1/857).

³⁴⁰ et-Tevbe 9/113.

yüz mü çevireceksin?” diye onu vazgeçirdiler. Son söz olarak Ebû Tâlib: “Ben, Abdülmuttalibin milleti üzereyim” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Ben nehyedilinceye kadar senin için Allah’tan af ve istiğfar isteyeceğim” dedi.³⁴¹

Örnek 4:

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ “Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız.”³⁴²

Müfessir Kur’ân okunduğu zaman onu dinlemenin hükmünü hadisle izah etmeye çalışır. Özetle müfessir şunları demektedir. “Bu âyet gösteriyor ki gerek namazın içinde olsun gerek namazın dışında olsun Kur’ân’ı dinlemek vâcibtir. Demek ki her halükarda Kur’ânı dinlemek vâcibtir. Fakat bu dinlemenin namazda, imamın sesli okuduğu durumlarda olması daha faziletlidir.” Müfessir sözün burasında görüşüne delil olması amacıyla şu hadisi nakleder. Hz. Peygamber: “İmam ancak kendisine uyulması için imam kılınmıştır. O tekbir getirdiğinde tekbir getirin, O okuduğunda susun...”³⁴³

2.3.2.1. Kaynağını Belirterek Aldığı Hadisler

Müellif, genellikle delil olarak aldığı hadislerin kaynaklarını verdiği de ayrıntıya girmeden, hadisi rivayet eden sahâbinin ismini zikretmekle yetinerek hadisin senet zinciri hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Ayrıca hadisi tahrir edenin ismini ve/veya eserini zikretmekle yetindiği görülür.

Örnek 1:

“Hz. Peygamber bazen öyle oruç tutardı ki biz hiç iftar etmeyecek diye düşünürdük. Bazen de öyle iftar ederdi ki hiç oruç tutmayacak diye düşünürdük. O her gecede İsrâ ve Zümer suresini okurdu.”³⁴⁴

Müfessir Zümer sûresinin tefsirinin sonunda, suretin faziletiyle ilgili kaydettiği bu hadisi şerifin kaynağını verirken hadisi Nesâî’nin (ö.303/915) tahrir ettiğini ve Hz. Âişe’nin Hz. Peygamberden rivayet ettiğini belirtir.³⁴⁵

³⁴¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 2/708; Buhârî, “Menâkıbü’l-ensâr”, 40 (No. 3884); Tirmizî, “Tefsîr”, 29 (No. 3186), Ayrıca bkz. İbn-i Kesîr, Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn, *es-Sîretü’n-Nebiyye*, thk. Mustafa Abdulvahid (Beyrut: Daru’l-Ma’rifetu lî’t-Tabâatu ve’n-Neşri ve’t-Tevzi’, 1396/1972), 2/126; İbn-i Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 2/66.

³⁴² el-A’râf 7/204.

³⁴³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 2/486; Ebû Dâvûd, “Salât”, 69 (No. 604); Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü’l-Kübra*, nşr. Hasan AbdülMün’im Şelebî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), “Kitâbu’l-Mesâcid”, 390 (No. 995); İbn-i Mâce, “İkâmetü’s-Salâtu ve sünnetü fihâ”, 13 (No. 846).

³⁴⁴ Tirmizî, “Sevâbü’l-Kur’ân”, 20 (No. 2920)

Örnek 2:

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ
 “De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hisim-akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah’tan, peygamberinden ve O’nun yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah buyruğunu (kıyameti) gerçekleştirinceye kadar bekleyin. Allah günaha saplanmış kimseleri hidayete erdirmez.”³⁴⁶

Müfessir bu âyetin tefsirinde, Allah (cc) sevgisinden sonra Hz. Peygamber sevgisinin geldiğini, çünkü küfrün karanlığından imana, delaletten hidayete onun vesilesiyle olduğunu belirttikten sonra, onu kendi nefsimizden bile daha fazla sevmemiz gerektiği konusunda kaynağını belirttiği bir rivâyeti nakleder. İmam Ahmed (ö.241/855) ve Buhârî’nin (ö.256/870) Abdullah b. Hişam’dan rivayetlerine göre Abdullah b. Hişam şöyle demiştir. Biz Hz. Peygamber’in yanındaydık. O, Hz. Ömer’in (ö.73/693) elini tutmuştu. Hz. Ömer: “Ey Allah’ın Resûlü sen bana, nefsim hâriç her şeyden daha fazla sevimsin” dedi. Bunun üzerine Resûlullah: “Sizden birinize ben nefsimden daha sevimli olmadıkça iman etmiş olmaz” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Ya Resûlellâh! Vallâhi şimdi sen bana nefsimden de daha fazla sevimsin” dedi. Bunun üzerine Resûlullah: “Şimdi imanının kemâle erdi ya Ömer” buyurdu.³⁴⁷ Görüldüğü gibi müfessir hadisin sened zincirine girmeden hadisi rivayet eden râvi ve onu tahriç edeni belirtmekle yetinmiştir.³⁴⁸

2.3.2.2. Kaynağını Belirtmeden Aldığı Hadisler

Molla Muhammed Şoşıkî, birçok yerde de sadece hadisi nakletmekle yetinir. Fakat bunu yaparken de naklettiği rivayetin sahih olmasına itina gösterir.

Örnek 1:

Müfessir يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ
 “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta

³⁴⁵ Şoşıkî, *Nûra Qelban*, 5/426.

³⁴⁶ et-Tevbe 9/24.

³⁴⁷ Buhârî, “İmân”, 8 (No. 14); Aynî, Bedrettin, *Umdetül’-Kârî Şerhu’l-Buhârî*, Abdullâh Mahmûd Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1421/2001), 1/235.

³⁴⁸ Şoşıkî, *Nûra Qelban*, 2/599.

anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir"³⁴⁹ âyetini tefsir ederken "âlimlerin kaynaklardan istinbât çalışmaları" başlığı altında Usûlü'l-Fıkh ile ilgili bazı kavramlara değinir. Aslı kaynakların Kitâb Sünnet, İcmâ ve Kıyas olduğunu belirttikten sonra bunlardan elde edilen Hanefilerdeki istihsan, Mâlikilerdeki mesâlih-i mürsele, Şafîilerdeki istishab gibi bunlara bağlı kavramlarında bulunduğunu belirtir. Müfessir bunların hepsinin kaynağının asli kaynaklar olduğunu belirtir.³⁵⁰

Müfessir Hz. Peygamber'in kıyas ile amel etmeyi kabul ettiğini belirttikten sonra, kaynak belirtmeden Hz. Peygamber ile Muâz b. Cebel (ö.17/638) arasında geçen konuşmayı şu şekilde nakleder: "Hz. Peygamber Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken onu yanına çağırdı ve "Nasıl hüküm vereceksin" buyurdu. Muâz da: "Allah'ın kitabıyla hüküm vereceğim" dedi. Hz. Peygamber: "Eğer Allahın kitabında yoksa" buyurdu. Muâz: "Onun Peygamberinin sünnetiyle hüküm vereceğim" dedi. Hz. Peygamber: "Eğer o şey, Allah'ın kitabı ve Peygamberinin sünnetinde yoksa ne yapacaksın" buyurdu. Muâz: "Gücüm miktarınca içtihad ederim" dedi. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü elini onun göğsüne vurarak "Allah Resûlü'nün elçisini, Resûlullah'ın rızâsına uygun kılan Allah'a hamd olsun" buyurdu.³⁵¹

Örnek 2:

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ "Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat"³⁵² âyetindeki وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ "Beni iyiler arasına kat" kısmını "Allahım beni salihlere ulaştır. İbadet etmede bana tevkiyyet ver ki sana ibadet edeyim ta ki salihler zümresine ulaşayım, dünya ve ahirette kalbi temiz muhlislerden olayım" şeklinde tefsir ettikten sonra kaynağını vermeden Hz. Peygamber'in dua ederken şöyle dua ettiğini belirtir. "Allah'ım bizi Müslüman olarak yaşat ve Müslüman olarak öldür. Bizi salihlere ulaştır ki rezil olmayalım ve haktan ayrılmayalım"³⁵³

2.3.2.3. Hadislerin Sıhhat Dereceleri

Bilindiği gibi hadis rivayetlerinin hüccet değeri onların sahih olup olmamasına bağlıdır. *Nûra Qelbân*'da nakledilen rivâyetlerin çoğunluğu sahih veya

³⁴⁹ en-Nisâ 4/59.

³⁵⁰ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/589.

³⁵¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/590; Ebû Dâvûd, "Ukdiyye", 11 (No. 3592); Tirmizî, "Ahkâm", 3 (No. 1327).

³⁵² eş-Şuâra 26/83.

³⁵³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 4/434.

hasen olmakla birlikte bazı yerlerde zayıf rivayetlere yer verildiği de görülmektedir. Müfessir bazı yerlerde bu rivayetlerin zayıf olduğunu belirtmiştir. Şoşıkî, *Nura Qelbân*'da yer alan hadislerin sıhhati konusunda bazen "sahih hadiste gelir veya sahif hadiste geldiğine göre" ifadelerini kullanmaktadır.

Örnek 1:

Müfessir Tevbe sûresinde geçen *وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لِنِئَانِ مَا نَبَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ* "Onların içinde öyleleri var ki, "Allah bize lutuf ve kereminden bahşederse biz de elbette hayır yolunda harcar ve iyi kimselerden oluruz" diye Allah'a söz vermişlerdi"³⁵⁴ âyetinin sebep-i nüzûlü hakkında müfessir, meşhur bir kıssanın bulunduğunu fakat bu kıssanın muhaddisler nazarında pek değeri olmadığını belirtir. Şoşıkî'nin sözünü ettiği meşhur kıssa şöyledir: "Ebû Umâme'den rivayet edildiğine göre Sa'lebe b. Hâtıb Hz. Peygamber'e geldi ve 'Yâ Resûlallah bana mal vermesi için Allah'a dua et!' dedi. Hz. Peygamber "Yazık ey Sa'lebe, şükürünü eda ettiğin az mal, şükürüne güç yetiremediğin çok maldan hayırlıdır." buyurdu. Sa'lebe tekrar aynı şeyi istedi. Hz. Peygamber "Yazık ey Sa'lebe, benim gibi olmak istemez misin? Zira şu dağların altın ve gümüş olarak benimle beraber yürümesini dileyseydim mutlaka gerçekleşirdi." buyurdu. Sa'lebe tekrar ısrarla 'Yâ Resûlallah bana mal vermesi için Allah'a dua et! Yemin ederim ki Allah bana mal verirse her hak sahibinin hakkını mutlaka vereceğim' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dua etti: "Allah'ım! Sa'lebe'ye mal ver!"

Derken Sa'lebe birkaç koyun edindi. Koyunları tırtılların (kurtçuk) üremesi gibi sürü haline geldi. Medine'ye sığmaz olunca taşraya göç etti. Daha önce vakit namazlarını Resûlullah'ın arkasında kılarken sadece öğle ve ikindiye iştirak etti. Koyunları biraz daha çoğalınca ancak cuma namazına katılır oldu. Koyunları daha da artınca uzak bir vadiye intikal etti. Cuma ve cemaati tamamen terketti.

Bir defasında Resûlullah ashâbına "Sa'lebe'ye ne oldu (hiç görünmüyor)?" diye sordu. Vaziyetinden bahsedilince üzülerek -üç kere- "Yazık oldu Sa'lebe'ye!" buyurdu. Bu arada Hz. Peygamber'e zekâtı emreden şu âyet nâzil oldu: "*Onların mallarından sadaka al ki bununla onları temizleyesin, arındırasın. Onlar için dua da et; çünkü senin duan onlar için sükûnettir. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, bilendir.*"³⁵⁵

³⁵⁴ et-Tevbe 9/75.

³⁵⁵ et-Tevbe 9/103.

Bunun üzerine Hz. Peygamber Cüheyne ve Benî Selime kabilesinden seçtiği iki kişiyi zekât memuru olarak görevlendirdi. Kendilerine hayvanların nisap miktarını belirten bir nâme verdi. Sa'lebe ile Benî Süleym'den falanca şahsın zekâtlarını tahsil etmelerini emretti. Onlar da Sa'lebe'ye varıp zekâtını vermesini istediler. Ancak Sa'lebe bunun cizye/haraç olduğunu öne sürdü. Önce diğer insanlardan tahsil etmelerini, dönüşte kendisine uğramalarını söyledi. Onlar da Süleyimli şahsa gittiler. O ise zekât memurlarının geldiğini haber alınca onları güzellikle karşıladı ve develerinin en seçkinlerini hazırladı. Zekât memurları ona en iyilerini vermesinin gerekmediğini, zira kendilerinin böyle bir niyetlerinin olmadığını hatırlattılar. O da bilakis bu seçtiklerini alıp götürmelerini, zira bunları Allah'tan hayır umarak gönül hoşnutluğuyla verdiğini ifade etti. Zekât memurları develeri alıp yola koyuldular. Dönüşte Sa'lebe'ye uğradılar. Sa'lebe zekât kayıtlarına baktı ve 'Bu cizyeden başka bir şey değildir. Gidin, beni rahat bırakın!' diye onları başından savdı. Zekât memurları Medine'ye döndüklerinde Resûlullah kendilerini görür görmez – henüz onlar bir şey söylemeden- "Yazık oldu Sa'lebe'ye!" buyurdu. Süleyimli şahıs için hayır/bereket duasında bulundu. Bir müddet sonra Sa'lebe hakkında şu âyetler nâzil oldu: *"Onlardan kimi de Allah'a şöyle kesin söz vermişlerdi: Eğer Allah bize lutfundan verirse biz de mutlaka sadaka (zekât) vereceğiz ve elbette sâlihlerden olacağız. Fakat Allah lutfundan onlara (servet) verince cimrilik edip onun hakkını vermediler. Allah'a verdikleri sözden dönmeleri ve yalan söylemeyi âdet edinmeleri sebebiyle Allah da bu işlerinin neticesini kalplerinde kıyamet gününe kadar sürecek bir münafıklık kıldı."*³⁵⁶ Bu âyetleri işiten Sa'lebe'nin bir yakını gidip ona dedi ki: 'Yazıklar olsun sana ey Sa'lebe! Sen helâk oldun, Allah senin hakkında bu âyetleri indirdi!' Sa'lebe ağlayarak Medine'ye geldi ve 'Yâ Resûlallah! Zekâtımı kabul et!' diye yalvardı. Ama Hz. Peygamber onun zekâtını kabul etmedi. Daha sonra Halife Hz. Ebû Bekir'e, bilâhare Hz. Ömer'e geldiği halde onlar da kabul etmediler. Nihayet zekâtı kabul edilmemiş olarak Hz. Osman devrinde öldü."³⁵⁷

³⁵⁶ et-Tevbe 9/75–77.

³⁵⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 2/669; İbni Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/322; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/306-307; Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eġâvil fi vücûhi't-te'vil*, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009), 442; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Mensûr*, 7/454-455; İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tehrîr ve't-Tenvîr*, 10/272; Vahîdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed en-Nisâbûrî, *Esbâbu Nüzûlü'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûni Zaġlûl

Müfessir bu kıssanın sonunda şu değerlendirmeyi yapar. “Ancak muhaddisler bu kıssanın sahih olmadığını söylerler. Sa’lebe Bedir ehliendir. Bedir ehlinin imanlarına Allah ve Resûlü şahitlik etmişlerdir. Ama en iyisini Allah bilir. Dahhâk (ö.105/723), bu âyetin Nebtel b. Haris, Ced b. Kays ve Muatteb b. Kuşeyr gibi münafıklar hakkında nâzil olduğunu belirtir.³⁵⁸ Kurtubî (ö.671/1273), âyetin onlar hakkında indirilmiş olmasını daha makbul olacağını söyler.³⁵⁹ Ancak İbn Abbas, bunun Sa’lebe hakkında nazil olduğunu, zira onun Şam’da malı bulunduğunu eğer malı onun eline geçirse sadaka vereceğini, malı eline geçince de vermediğini söylemiştir.³⁶⁰ En iyisini Allah bilir.”³⁶¹

Son dönemde, söz konusu hadis üzerinde yapılan çalışmalar, müfessirin haklı olduğunu göstermektedir. Zira Hadis münekkitleri kıssanın sened yönünden son derece zayıf, illetli, münker, hatta bâtil bir rivayet olduğunu ortaya koymuşlar ve metin yönünden de bazı tenkitlerde bulunmuşlardır. Hadis uzmanları böyle bir kıssanın nakledilmesini caiz görmemişler ve bu kıssanın Bedir ehlienden olan bir sahâbî için gerçekçi olmadığını vurgulamışlardır.³⁶²

Örnek 2:

Müfessirin Ankebût suresinde geçen *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي* *“Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım”* âyetini tefsir ederken Allah’a (cc) isyan konusunda ana-babaya itaat edilmeyeceğiyle ilgili Hz. Peygamber’den (sav) nakledilen bir hadisi şerifi delil olarak aldığı görülür. Müfessir hadisi rivayet ederken *“İmam Ahmed’in rivayet ettiği sahih hadiste”* şeklinde hadisin sahih olduğunu belirtmeye çalışır.³⁶³ Söz konusu hadiste Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur. “Allah’a isyan olan yerde (kula) itaat yoktur. İtaat ancak meşru olanda gerekir.”³⁶⁴

(Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1411/1991), 258-259; Kadir Paksoy, “Sa’lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/2 (2004), 64-65.

³⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/308.

³⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/308.

³⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/308.

³⁶¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 2/669-670.

³⁶² Paksoy, “Sa’lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidi”, 84.

³⁶³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 4/626.

³⁶⁴ Buhârî, “Ahbâr”, 1 (No. 7257); Müslim, “İmâre”, 1830 (1/610)

2.3.3. Fıkıh İlmi Açısından

Fıkıh lügatte “anlayış” anlamına gelmektedir. İstılâhî olarak fikhî, Şafîiler “mükelleflerin amellerinin ve sözlerinin tafsilatından elde edilen şeylerin, şer’i hükümlerinin bilinmesi”³⁶⁵ diye tanımlarken, Hanefiler ise “kişinin lehine ve aleyhine olan şeylerin şer’i hükümlerini bilmesi”³⁶⁶ diye tanımlamışlardır. Fıkıh kelimesi Kur’ân’da türevleri ile beraber yirmi yerde muzârî fiil sigasında kullanılmıştır. Muzârî şeklinde kullanımıyla, onun anlam ve kavramanın sürekli devam eden ve yenilenen özelliğine işaret edilmiş olabilir. Zira muzârî fiil yenilenme/teceddüd anlamını ihtiva etmektedir.³⁶⁷

İslâm fikhî, Allah’ın kulları için koyduğu ilâhî hükümlerden ibaret olduğundan, onların yararına olan şeyleri gözettiğinden, kötülükleri onlardan uzaklaştırdığından ötürü hayatın bütün yönlerini kapsayıcı olarak gelmiştir. Bu bakımdan denilebilir ki İslâm fikhî insan hayatının muhtaç olduğu her şeyin hükmünü tanzim eder.³⁶⁸

Tefsir yönünden fıkha bakıldığında (fikhi tefsir), Kur’ân-ı Kerim’in, ibâdât, muâmelât ve ukubat ile ilgili âyetlerinin izahlarıyla meşgul olan, bu konu ile ilgili bulunan ayetleri açıklayan ve onlardan hükümler çıkarmaya çalışan tefsir dalı olarak karşımıza çıkar.³⁶⁹

Tefsir ilmi açısından fikhın konusuna Kur’ân’daki ahkâm âyetleri girmektedir. Ne yazık ki birçok konuda olduğu gibi Kur’ân-ı Kerim’de ki ahkâm âyetlerinin sayısı hakkında da bir ittifaktan söz etmek mümkün olmamaktadır. Gazzâlî ve Râzî gibi âlimler bu ayetlerin sayısını 500 olarak kaydederken, bazı âlimler bu sayıyı 800’ün üzerine çıkarmış, bazıları da 200’ün altına düşürmüştür. Bu sayının İslâm’ın ilk devirlerinde olduğu gibi 500 civarında olduğu söylenebilir.³⁷⁰

Molla Muhammed Şoşıkî, *Nûra Qelbân*’da yer yer fikhî meselelere değinmiştir. Değindiği fikhi meseleleri de en ince ayrıntısına kadar işlemiştir. Şafî

³⁶⁵ Mustafa el-Hin - Mustafa el-Buğa - Ali eş-Şerbecî, *el-Fikhu’l-Menhecî alâ Mezhebi’l İmâmi’ş-Şafîî* (Beyrut: Daru’l-Kalem, 1995), 1/7.

³⁶⁶ Ahmet Gül, “Sahabe Tefsirinde Fikhi Yönelim”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/23 (Aralık 2019), 494.

³⁶⁷ Gül, “Sahabe Tefsirinde Fikhi Yönelim”, 494.

³⁶⁸ Mustafa el-Hin vd., *el-Fikhu’l-Menhecî alâ Mezhebi’l İmâmi’ş-Şafîî*, 12.

³⁶⁹ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 216; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 463; Bağış, *Beydâvî Tefsirinde Kur’ân İlimleri*, 255.

³⁷⁰ Bedreddin Çetiner, “Ahkâmü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 1/551-558; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 463.

mezhebine mensub olması hasebiyle müellif diğerlerine nazaren ağırlıklı olarak İmamı Şafi'nin görüşlerine yer vermiştir. Aynı zamanda müellif diğer mezheplerin görüşlerine yer vermeyi de ihmal etmemiştir. Şoşıkî, birkaç yerde herhangi bir mezhebin görüşünü belirtmeden kendi bakış açısıyla ayetleri tefsir etmiştir. Nâdiren de olsa Şoşıkî'nin bazı yerlerde mezhebine muhalefet ettiği görülmektedir.

2.3.3.1. Dört Mezhebe Göre Tefsir Ettiği Ayetler

Örnek 1: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve –başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”³⁷¹

Müfessir, bu ayetin tefsirini yaparken ilk önce, âyetin nüzûl sebebi ve “ayetlerin birbirleriyle münasebeti” başlığı altında bir kısım bilgiler verdikten sonra, ayet hakkında dört mezhebin görüşlerine yer verir. Abdestin farzlarını sıralarken başın meshedilmesi kısmına geldiğinde, başın ne kadar mesh edileceği konusunda ihtilaf olduğunu belirtir. Şâfi mezhebinin meshin alt sınırını esas aldığını ve onlara göre meshin yeterli olması için başın sınırları içerisinde bir kılın mesh edilmesini yeterli gördüklerini belirtir. Mâlikî ve Hanbelîlerin başın tamamının mesh edilmesini vâcib olarak gördüklerini belirtir. Hanefilerin ise başın 4/1'nin mesh edilmesini vâcib olarak gördüklerini belirtir. Müfessir, abdestin dört farzı (yüzü yıkamak, kolları dirseklerle beraber yıkamak, başı mesh etmek ve ayakları topuklarla beraber yıkamak) konusunda tüm mezheplerin ittifak halinde olduğunu belirttikten sonra, Hanefiler dışında cumhûr ulemâ'nın bu farzlara ilaveten niyeti de farz olarak gördüklerini belirtir. Yine Şâfiî ve Hanbelîlerin ayrıyeten tertîbi de şart olarak gördüğünü belirtir.

³⁷¹ el-Mâide 5/6.

Ayrıca, Mâlikilerin, müvâlât'ı³⁷² farz, Hanbeliler'in de ağız ve burnun yıkanmasını vâcib olarak gördüklerini, Şâfi ve diğer mezheplerin ise bunları sünnet olarak gördüklerini belirtir.³⁷³

Şoşıkî, abdesti bozan şeylerden bahsederken erkek ve kadınların tenlerinin birbirine değmesinin Hanefilere göre abdesti bozmayacağını, Şâfiî ve şehvet hâsıl olması durumunda Mâliki ve Hanbelîlere göre de bozulacağını belirtir. Ayrıca insanın elinin avuç kısmı olan bölgesinin, insanın avret yerine değmesi durumunda Hanefiler dışındaki diğer mezheblere göre bozulacağını belirtir.³⁷⁴

Ayrıca Şoşıkî, teyemmümü anlatırken toprağın eserinin yüz ve kollarda bulunmasını Hanefi ve Mâlikilerin gerekli görmediklerini, Şâfîlerin ise bunu gerekli gördüklerini belirtir.³⁷⁵

Örnek 2:

Müfessir Hac suresini tefsir ederken لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعُمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ “Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah’ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O’nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyin hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun”³⁷⁶ âyetine geldiğinde kurban kesmenin vaktiyle ilgili dört mezhebin görüşlerine yer verir. Müfessir kurban kesmenin vaktiyle ilgili ihtilaf bulunduğunu, İmam Mâlik’e göre imamın namazından sonra kurbanının kesilmesinin lazım geldiğini, fakat Ebû Hanife’ye göre zebh (kesme) olmasa dahi imamın namazını bitirmesinin kâfi geldiğini, İmâmı Şâfinin ise namazın kılınmasını değil namazın ve iki hutbe okunacak kadar vakti esas aldığını belirtir. Ayrıca Müfessir, Büveyti’nin (ö. 231/846)) İmâmı Şâfinin, imam kurbanını kesinceye kadar kimse kurbanını kesmesin. Eğer imam kurban kesmeyeceklerden ise, imam namaz ve hutbeyi bitirinceye kadar kimse kurban kesmesin. Namaz ve hutbe bitikten sonra o zaman kesmek helal olur dediğini belirtir. Müfessir Ahmed b. Hanbel’in, imam namazını kıldığı zaman kurbanını kes dediğini belirtir. Müfessir mezhep imamlarının kurban kesmenin vaktiyle ilgili görüşlerini naklettikten sonra bu zamandaki uygulamanın

³⁷² Müvâlât: Abdest alırken üzüvleri, birbiri ardınca, acele olarak yıkamaktır.

³⁷³ Şoşıkî, *Nûrâ Qelbân*, 2/19-21.

³⁷⁴ Şoşıkî, *Nûrâ Qelban*, 2/21.

³⁷⁵ Şoşıkî, *Nûrâ Qelban*, 2/22.

³⁷⁶ el-Hac 22/28.

İmam Mâlik'in kavline göre olduğunu belirtir. Zira Câbir b. Abdillâh'ın rivayetine göre Hz. Peygamber namaz kıldıktan sonra, onun kurban kestiğini zanneden bazı kişiler gidip kurban kesmişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara tekrar kurban kesmelerini, kendisi kurban kesinceye kadar onların da kurban kesmemelerini emretti.³⁷⁷

2.3.3.2. Kaynak göstermeden Tefsir Ettiği Âyetler

Örnek1:

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا
الْبَائِسَ الْفَقِيرَ “Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah’ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O’nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyin hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun.”³⁷⁸

Müfessir bu âyeti tefsir ederken *“belirlenen günlerde”* kısmını tefsir ederken herhangi bir mezhebin görüşüne yer vermeden bu günlerin, Kurban Bayramı’nın birinci günü ile onu takip eden eyyâmü’t-teşrik günleri olduğunu belirtir.³⁷⁹

Örnek 2:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجِيزِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَرِزُوا النِّسَاءَ فِي الْمَجِيزِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ
فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ “Sana kadınların aybaşı hallerini soruyorlar. De ki: O bir rahatsızlıktır. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah’ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.”³⁸⁰

Müfessir kadınların hayız/lohusalık halinde iken erkeklerin onlara yaklaşmaması (cima) gerektiğini belirten bu âyeti tefsir ederken hayız halinde cima yapmanın haram olduğunu belirttikten sonra, onun zararları konusunda şöyle bir değerlendirmede bulunur. “Evet, modern tıp şeriatın hükmünü destekler. Çünkü modern tıp ispatlamıştır ki, hayız halinde cima etmek, kadının organlarında iltihaplanmaya yol açar. Aynı şekilde bu, erkeğin de organının iltihaplanmasına yol

³⁷⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 4/177.

³⁷⁸ el-Hac 22/28.

³⁷⁹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 4/177.

³⁸⁰ el-Bakara 2/222.

açar. Yine bu, kadında bulunan bir hastalığın erkeğe geçmesine sebep olabileceği gibi, kadının da kısır kalmasına yol açabilir.³⁸¹

2.3.3.3. Kendi Mezhebine Muhalefet ederek Tefsir Ettiği Ayetler

Örnek1: Molla Muhammed Şoşıkî, Necm sûresinin *وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ* “İnsan için ancak çalıştığı vardır”³⁸² ayetinin tefsirini yaparken “Okunan Kur’ân-ı Kerimin sevabının ölümlere hediye edilmesi” başlığı altında âlimlerin görüşlerine yer verir. İmam-ı Şâfiî ile bazı âlimlerin bu âyetten istinbât ederek okunan Kur’ân’ın sevabının ölüye ulaşmayacağı hükmünü çıkardıklarını belirtir. Şoşıkî burada mensub olduğu mezheb imamına “fakat âlimlerin çoğunluğuna göre mutemed olan görüş okunan Kur’ân’ın sevabının ölüye ulaşacağıdır” diyerek muhalefet eder. Şoşıkî, görüşünü desteklemek babında okunan Kur’ân’ın rahmete vesile olan bir hibe ve dua olduğunu ve Kur’ân okunduğu zaman büyük bir rahmetin nazil olduğunu belirtir. Şoşıkî, kişi Kur’ân okuduktan sonra “Allah’ım sen, bu okunan Kur’ân’dan hâsıl olan sevabın benzerini ölümünün ruhuna ulaştır” şeklinde dua ederse, hem okuyan kişiye, hem de bir o kadarı da ölünün ruhuna ulaşacağını belirtir. Daha sonra görüşüne delil olarak Hz. Peygamber’den nakledilen şu hadisi örnek verir. *إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ* “İnsan öldüğü zaman üç şey hariç onun amel defteri kapanır; sadaka-i cariyeye, kendisinden istifade edinilen ilim ve salihin çocuğunun duası.”³⁸³ Şoşıkî son olarak, Kurtubî’nin okunan Kur’an’ın sevabının hem okuyana hem de ölüye ulaşacağına dair birçok hadisin var olduğunu belirttiğini söyler.³⁸⁴

2.3.4. Kelam ilmi Açısından

Kelâm, nassları dayanak kılarak, ortaya çıkan problemlere cevap bulma, İslâm itikâdının aklî temellerini kurma ve dışarıdan gelen veya gelme ihtimali bulunan tehdit ve tehlikelere karşı fikri savunma mekanizması oluşturma

³⁸¹ Şoşıkî, *Nûra Qelban*, 1/273.

³⁸² en-Necm 53/39.

³⁸³ Müslim, “Vasiyye” 1631, (1/527).

³⁸⁴ Şoşıkî, *Nûra Qelbân*, 6/305-306; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmîl-Kur’ân*, 20/55. Okunan Kur’ân’ın sevabının ölünün ruhuna bağışlanması hakkında detaylı bilgi için bkz. Bedri Aslan, “İslam Hukukunda Ölenlerin Ardından Yapılan Bazı Uygulamaların Bidatle İlişkisi (Diyarbakır ve Mardin Örneği)”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16, (Ocak 2017), 118-131.

*amelîyesidir.*³⁸⁵ Kelâm'ı kısaca, Allah'ın zatından, sıfatlarından, fiilerinden ve özellikle birliğinden bahseden ilim olarak tanımlamak da mümkündür.

Kelâm ilminin gayesi, kişiyi taklit mertebesinden tahkik mertebesine ulaştırmak, başta inaç esasları olmak üzere kişiye dini konuları açıklamak ve İslâm'a saldırı ve haksız eleştirilere karşı dini ilkeleri ve muhatapları korumak şeklinde ifade edilebilir.³⁸⁶

Molla Muhammed Şoşıkî, Kelamla ilgili meselelere yer vermiş ve çeşitli konuları dile getirmiştir. Kelâmi konularda bazen itikâdi mezheblerin görüşlerine yer vermiş, bazen de kendi görüşüyle izah etmiştir.³⁸⁷

Şoşıkî'nin diğer eserlerine de bakıldığında O'nun kelâmî ve felsefi değerlendirmeler yaptığı görülür. Gerek Çâr Derya kitabında gerek Nasihatname kitabında bu konularla alakalı geniş izâhâtlarda bulunmuştur. Çâr Derya eserinin ilk bölümü olan "Allah'ın varlığı hakkında" bölümünde kelami ve felsefi değerlendirmelerde bulunmuştur.³⁸⁸ Aynı şekilde Nasihatname kitabında da iman akideleri ve imanın artması ve eksilmesi gibi konularda, itikadi mezheblerin görüşlerine yer vermiş ve bu görüşlere katılıp katılmadığını da açıkça belirtmiştir.³⁸⁹

2.3.4.1. Rü'yetullâh Meselesi

Kelâm ilmin en hararetli tartışmalardan birisi de Allah Teâlânın görülmesi yani rü'yetullah meselesidir. Lügatte, görmek manasına gelen "rü'yet" kelimesiyle "Allah" lafzından meydana gelen bir terkiptir.³⁹⁰

Rü'yetullâh hakkındaki tartışmaları iki grupta ele almak mümkündür. Birincisi dünyada Rü'yetullah. Müşebbihe ve bazı Sûfiyye gruplarına mensub âlimler Allah'ın dünyada görülmesinin mümkün olduğunu savunurlar. Bunların delili Allah'ı zikretme, sevme ve O'na fazlaca ibadet etme sonucunda yaşandığı söylenen ruhî tecrübelerden ibarettir. Buna karşın islâm âlimlerinin çoğunluğuna göre peygamber dâhil hiçbir kimse yüce Allah'ı dünyada göremez. Nitekim Hz. Mûsa,

³⁸⁵ Cağfer Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi* (İstanbul: Ensar yayınları, 2013), 18.

³⁸⁶ Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 19.

³⁸⁷ Kendi görüşüyle izah ettiği yerler için bkz. Şoşıkî, *Nûrâ Qelbân*, 424-425.

³⁸⁸ Şoşıkî, *Çâr Derya*, 37-43.

³⁸⁹ Şoşıkî, *Nasihatname*, 19-41.

³⁹⁰ Temel Yeşilyurt, "Rü'yetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/311-314.

Yüce Allah'ı dünyada görmek istemiş fakat “*sen beni asla göremezsın*”³⁹¹ cevabına muhatap olmuştur.³⁹²

H. Peygamber'in mi'râc gecesi Allah'ı görüp görmediği tartışma konusu olmuş, Sahâbeden Âişe ve bazı âlimler bu konudaki rivayetlerin zayıf olduğunu ileri sürerek kabul etmemiş, İbn Abbâs, Ebû Zer el-Gıfârî, ve Nevevî, gibi bazı âlimler ise kabul etmişlerdir.³⁹³ Müfessir Şoşikî, *Çâr Derya* eserinde “Resûlullâh'ın mi'râc gecesi Rabbini görmesi” başlığı altında, H. Âişe'nin; “Allah Resûlü İsrâ gecesi Rabbini görmemiştir”³⁹⁴ ve İbn Abbâs'ın “Rabbini iki gözüyle görmüştür”³⁹⁵ sözlerini naklettikten sonra konu hakkında *Minhâc* adlı eserinde değerlendirmede bulunan İmâm-ı Nevevî'nin görüşüne yer verir. İmâm-ı Nevevî, bu konuda asıl olanın İbn Abbâs'ın rivayet ettiği hadis olduğunu zira İbn Abbas'ın ümmetin âlimi ve müşkilatların mercîi olduğunu söylemiştir.³⁹⁶ Şoşikî, H. Âişe rivâyetinin bu konuya (Allah'ın görülmesiyle) tezat teşkil etmeyeceğini, çünkü H. Âişenin, rivâyette “peygamber bana ben Rabbimi görmedim” demediğini bilakis ayeti te'vil ederek bu sonuca ulaştığını açıklar. Şoşikî, âlimler arasında tercih edilen görüşün isrâ gecesi H. Peygamber'in iki gözüyle Rabbini gördüğünü ve sahabenin büyüklerinin görmeyi ispatladığını belirtmiştir. Yine Şoşikî, لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ “Gözler onu idrak edemez”³⁹⁷ âyetinin “göz Allah'ın hakikatini idrak edemez” anlamına geldiğini açıklar.³⁹⁸

İkincisi ise âhirette Rü'yetullah. Şoşikî de dahil İslâm âlimlerinin çoğunluğu, Yüce Allah'ın âhirette göreceğini kabul etmişlerdir.³⁹⁹ Nitekim bu konuda birçok hadîs-i şerif bulunmaktadır.

Şoşikî, Rü'yetullâh hakkındaki görüşünü En'âm suresinin 103'üncü âyetini tefsir ederken açıkça ortaya koyar. O burada Allah'ın âhirette görülmesinin âyetle sabit olduğu gibi hâdisle de sâbit olduğunu ve H. Peygamber *Sahihayn*'de gelen

³⁹¹ el-A'râf 7/143.

³⁹² Yeşilyurt, “Rü'yetullah”, 35/311-314.

³⁹³ Yeşilyurt, “Rü'yetullah”, 35/313-314.

³⁹⁴ Buhârî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 1, (No. 4855).

³⁹⁵ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 53 (No. 3280).

³⁹⁶ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim* (Riyad: Beytü'l-Efkârü'd-Devliyyet, ts.), 21

³⁹⁷ el-En'âm 6/103.

³⁹⁸ Şoşikî, *Çâr Derya*, 169-170.

³⁹⁹ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*. 2/231; 6/636.

rivayette şöyle dediğini aktarır. “Şüphesiz sizler şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi âhirette göreceksiniz.”⁴⁰⁰

Şoşikî, Kıyâmet sûresini tefsir ederken *إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ* “*Rablerine bakarak*”⁴⁰¹ âyetini, “yani onlar Rablerinin cemaline bakarlar” şeklinde tefsir eder. Daha sonra Şoşikî, meseleyi açıklığa kavuşturmak için “Allah’ın görülmesi” başlığı altında konuyla alakalı görüşlere yer veririr. Şoşikî, “acaba biz kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz? Yoksa görmeyecek miyiz?” meselesin de İslâm âlimleri arasında büyük bir ihtilafın var olduğunu belirtir. Cumhûr-u ulemâ’nın “biz Allah’ın cemalini göreceğiz” dediklerini kaydeder. Daha sonra o, cumhûr-u ulemâ’nın bu görüşlerine delil amacıyla, kıyamet günü Allah’ın cemalinin görülmesi hakkında Hz. Peygamberden birçok hadis-i şerifin nakledildiğini söyler. Şoşikî daha sonra bazı Müslüman gruplarının kıyamet günü Allâh’ın cemalinin gözle görülmesini kabul etmediğini söyler. Bunlara göre eğer Rü’yetullah kabul edilirse, göz Allah Tealaya bir sınır ve mesafe çizmiş olur. Oysaki Yüce Allah Kur’ân’da *لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ* “*Gözler O’nu idrak edemez, O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır*”⁴⁰² buyurmaktadır. Yine bu görüşte olan âlimler, *وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ* “*Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır*” âyetini, “onlar Allah’ın nimetlerine, fazıl ve rızasına” bakarlar şeklinde te’vil ederler.⁴⁰³

Şoşikî cumhûr ulemâ’nın ve onlara muhalefet eden âlimlerin görüşlerini aktardıktan sonra, doğru olan görüşün çoğunluğun görüşü olduğunu belirtir. Zira âhiretteki işlerin durumunun bizlere gaybi olduğunu, bugünkü şartlarda bunların kıyasının yapılamayacağını belirterek, “bize ulaşıldığı gibi iman ediyor ve onların hakikatını Allh’a havale ediyoruz” şeklinde meseleyi tamamlar.⁴⁰⁴

2.3.4.2. Meleklerin Varlığı ve Görülmesi

Molla Muhammed Şoşikî, meleklerin mahiyetleri hakkında Nûra Qelbân’da çok az bilgi verir. Nasihatname adlı eserinde “Meleklerle İman” başlığı altında

⁴⁰⁰ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 2/231; Buhârî, “Tevhid”, 24 (No. 7434); Müslim, “Mesâcid”, 633 (1/189); Ebû Davûd, “Sünnet”, 20 (No. 4729); Tirmizî, “Sifatü’l-Cennet”, 16 (No. 2551); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/540-541 (No. 190205).

⁴⁰¹ el-Kıyâmet 75/23.

⁴⁰² el-En’âm 6/103.

⁴⁰³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/636

⁴⁰⁴ Şoşikî, *Nûra Qelbân*, 6/636.

meleklerin mahiyeti hakkında önemli bilgilere yer verir. Şoşikî'nin meleklerle bakışı Ehl-i Sünnet'in görüşüyle paralellik gösterir. Şoşikî'ye göre melekler, "nûrdan yaratılmış latif cisimlerdir. Çeşitli şekillere girebilirler. Gözle görülmeyen bu varlıklar, istedikleri şekle girip görünme kabiliyetini gösterebilirler. Erkeklik ve dişilikleri yoktur. Yerde gökte ve her yerde bulunabilirler. Yorulma, usanma özellikleri yoktur. Bir kısmı yalnızca ibadet, tesbih ve tehlil ile meşguldür. Cebrâil Mîkâil, İsrâfîl ve Azrâil bunların büyüklerindendir.⁴⁰⁵

Şoşikî, ölüm anında, kabirde ve mahşerde olmak üzere üç yerde insanların melekleri göreceğine işaret etmiştir.⁴⁰⁶ Şoşikî, meleklerin ölüm anında kâfirlerin veya zalimlerin ruhlarını büyük bir acıyla alacaklarını⁴⁰⁷ Müslümanlarınkini ise onlara esenlik ve va'd edileni müjdeler bir şekilde alacağını belirtmiştir.⁴⁰⁸

Şoşikî, birincisi hîrada, ikincisi de mi'râcda olmak üzere Hz. Peygamber'in Cebrâil'i iki defa asli suretinde gördüğünü belirtir.⁴⁰⁹ O, cumhûr-u ulemâ'nın büyüklerinin, meleklerin günah işleme konusunda masum olduklarında ittifak halinde olduğunu belirtir.⁴¹⁰

2.3.4.3. Gayb

Gayb, gizlenmek ve gizli kalmak anlamında "Ğâbe / غاب" fiilinin mastarıdır.⁴¹¹ Istlâhî anlamda gayb; duyular içerisine girmeyen, aklın zorunlu olarak gerek görmediği ve ancak Hz. Peygamberin bildirmesiyle bilinen şey anlamına gelir.⁴¹²

Şoşikî, gayb konusunda müfessirlerin büyük ihtilaf içerisinde olduğunu, bazılarının gaybı kaza ve kader, bazılarının kıyâmet alametleri, bazılarının kabir azabı, bazılarının sırat köprüsü, bazılarının mizan, bazılarının cennet ve cehennem olarak gördüklerini yani Hz. Peygamber'in haber verdiği aklın tek başına onları kavramada âciz olduğu şeyler olduğunu belirtir.⁴¹³

⁴⁰⁵ Şoşikî, *Nasihatname*, 36

⁴⁰⁶ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 5/581.

⁴⁰⁷ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 2/222.

⁴⁰⁸ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 3/409-410; 5/581.

⁴⁰⁹ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 6/291.

⁴¹⁰ Şoşikî *Nûrâ Qelbân*, 1/63.

⁴¹¹ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 369; İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "Gayb", 1/654-655

⁴¹² Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 370.

⁴¹³ Şoşikî *Nûrâ Qelbân*, 1/31.

Şoşikî, Hz. Peygamber'in "Ne mutlu beni görüp de iman edenlere, ne mutlu beni görmeyip de iman edenlere"⁴¹⁴ sözünden hareketle, Hz. Peygamber'den günümüze ve kıyamete kadar ona iman edenleri gayba örnek olarak verir. Çünkü bunlar Hz. Peygamber'i görmeden iman etmişlerdir.⁴¹⁵

Âyeti kerimelerde gaybı bilmenin Allah'a ait olduğu ve hiç kimsenin bu konuda bilgi sahibi olmadığı ifade edilmektedir. Yunus Suresinin: "*Gayb yalnız Allah'a aittir*"⁴¹⁶ âyeti ve Neml Suresinin: "*De ki: "gökte ve yerdekiler gaybı bilmezler, onu ancak Allah bilir"*"⁴¹⁷ âyeti bunun delilidir.⁴¹⁸ Müfessir Şoşikî de, yalnızca Allah'ın gaybı bildiğini, vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e öğrettiği şeyler dışında kimseyi gayba muttali kılmadığını belirterek, Hz. Peygamber'e verilen kısm-i gaybın da kesbî olmayıp ancak vahyî olduğunu açıklar. Şoşikî bu konuda birçok hadisin var olduğunu söyler.⁴¹⁹ Hemen belirtmek gerekir ki Şoşikî'nin bahsettiği Hz. Peygamber'e verilen kısm-i gayb, nübüvvet ile ilgili olan konulardır. Bir başkasının bunları bilmesi ve haber vermesi mümkün değildir. Fakat bundan da bir peygamberin gaybı bildiği sonucunu çıkarmamak gerekir.⁴²⁰ Çünkü onların görevi, "nübüvveti tebliğ etmek, insanlara sunmaktır."⁴²¹

Şoşikî, Lokman sûresi'nin son âyeti olan *إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي* *الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ* "*Kıyâmet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır*"⁴²² âyetini "Yüce Allah bu âyet-i kerimede gaybın beş anahtarından bahseder ki onları ondan başkası bilemez. Ancak Allah Teâlâ onları açıkladıktan sonra bu gaybi olmaz" şeklinde tefsir eder. Şoşikî bunları, "Kıyâmet'in ilmi onun yanındadır", "Yağmuru O yağdırır",

⁴¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/211 (No. 11673); Nasirüddîn el-Elbânî, *Fethü'l-Kebîr* (Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1408/1988), 728-729,

⁴¹⁵ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 1/31.

⁴¹⁶ Yunus 10/20.

⁴¹⁷ en-Neml 27/65.

⁴¹⁸ Necati Kara, "Kur'ân'da Ğayb", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1924), 57.

⁴¹⁹ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 2/177, 185, 472.

⁴²⁰ Kara, "Kur'ân'da Ğayb", 54.

⁴²¹ en-Nûr, 24/54; el-Ankebût, 29/18.

⁴²² Lokmân 31/34.

Rahimlerdekini bilir”, “Hiçbir nefis yarın ne elde edeceğini bilemez” ve “Hiçbir nefis nerede öleceğini bilemez” başlıklarıyla teker teker açıklar.⁴²³

Şoşikî güncel olması hasebiyle yağmurun yağma zamanıyla ilgili yapılan tahminler hakkında bazı izahlarda bulunur. O, meteorolojinin bazı vasıtaları kullanarak yaptığı tahminlerin gayb anlamına gelmeyeceğini çünkü ancak bazı belirtiler meydana çıkınca tahminlerin yapılabildiğini ve bu tahminlerinde her zaman doğru sonucu veremediğini belirtir.⁴²⁴

Aynı şekilde ultrason cihazıyla çocuğun cinsiyetinin belirlenmesinin de gayb anlamına gelmeyeceğini belirtir. Çünkü bu sadece ceninin belli bir kısmının bilinmesi olup daha onun binlerce bilinmeyen özelliğinin olduğunu ve hamileliğin başlangıcıyla ilgili bilgileri ancak Yüce Allah’ın bilebileceğini belirtir.⁴²⁵

2.3.4.4. Şefâat

Şefâat, sözlükte, bir şeyi benzerine katmak, benzeriyle çift hale getirmek, desteklemek ve “ricada bulunmak”⁴²⁶ anlamına gelir. Çoğu kere mertebeye yüksek bir kimsenin ondan daha aşağı derecede olan bir kimseye katılması anlamında kullanılır.⁴²⁷ Terim olarak “Kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunmasıdır.”⁴²⁸

Müfessirin şefâat anlayışı ehl-i sünnetinkiyle aynıdır. Şoşikî Mutezîlî âlimlerin şefaatin anlayışının, şefaatin def-i azap için olmayıp derece yükseltmek için olduğunu kaydeder. Onlara göre def-i azap için şefaatin olmamasının gerekçesi, şefaata itimat etmek suretiyle günah kapısının açılmasıdır. Onların delili şu ayettir. *“وَآتُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ”* *“Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden fidye kabul edilmez, kimseye şefaatin fayda vermez, onlara asla yardım da yapılmaz.”*⁴²⁹ Şoşikî ehl-i sünnetin bu âyeti, kâfirlere tahsis ettiğini söyler ve Mu’tezîle’nin getirmiş

⁴²³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 6/74.

⁴²⁴ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 5/74.

⁴²⁵ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 5/74.

⁴²⁶ Şoşikî, *Nâsihatname*, 373.

⁴²⁷ Râgıb, *el-Müfredât*, 266; Emrullah Yüksel, “İslâm’da Şefaatin Yetkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/ 5 (2002), 18.

⁴²⁸ Mustafa Alıcı - Yusuf Şevki Yavuz, “Şefaatin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/412-415; Azat Toktonaliev, “Ayet ve Hadisler Bağlamında Şefaatin Kavramı”, *Akademik Dergisi* 1/7 (Aralık 2019), 164.

⁴²⁹ el-Bakara 2/123.

olduğu delillerin yeterli ve ikna edici olmadığını, zira şefaatin hakikatine dair çok delil bulunduğunu ve sadece وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”⁴³⁰ âyet-i kerimesinin bile delil konusunda bize yeterli olacağını kaydeder.⁴³¹ Şoşikî’nin verdiği bilgilerden yola çıkılırsa onun şefâat anlayışını şöyle özetlemek mümkündür. “Şeffaat, Allah’ın izni ile vardır⁴³² ve onun izni olmadan kimse şeffat etmeye cesaret edemeyecektir.⁴³³ Ehl-i sünnet ve’l-cemaata göre şefaati Kübra Hz. Peygamber’e aittir. Allah’ın izniyle şefaati kapısını ilk o açacaktır.”⁴³⁴

Şoşikî, Kıyâmet günü Hz. Peygamber dışında, âlimler şehîdler ve diğer insanların da şefâat edeceklerini belirtir.⁴³⁵ Şoşikî görüşüne delil olarak şu hadisi nakleder. “Kıyamet günü şu üç fırka şefaati eder: Peygamberler, âlimler ve şehîdler.”⁴³⁶

Hz. Peygamber’in şefâatinin kimleri kapsayacağı konusunda da, Hz. Peygamber’in; “Kıyâmette şefaati, ümmetimden ehl-i kebâir içindir (büyük günah işleyenler içindir.)”⁴³⁷ hadîsinden yola çıkarak şefaatin; kâfirler dışında, “gerek amel gerekse itikatta büyük günah işleyenlere, itikatta hataları küfre varmayan fırka-i dâllinin hepsini” kapsayacağını belirtmiştir.⁴³⁸

Şoşikî, Hz. Peygamber’in kime şefâat ederse şefâatinin kabul olacağını ve reddedilmeyeceğini belirtir. Duhâ sûresinde geçen وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ “Rabbin sana mutlaka lutuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın”⁴³⁹ âyetini “ya Muhammed! Şimdiden âhirete kadar Rabbin sana razı oluncaya kadar nîmet, şefaati etme, ikram ve cennetini verecektir” şeklinde tefsir eder.⁴⁴⁰ Şoşikî, Nasihatname adlı kitabında “şefaati” başlığı altında söz konusu ayetle ilgili şöyle demektedir: “Bu âyet calib-i dikkattir. Zira âyet-i kerimede geçen يُعْطِيكَ “yu’îke” iki mefûl alan bir fiildir. Bu mefûllerden biri “sana”, diğeri ise zikredilmemiştir. Bunun sebebi bütün eltâf-ı rahmâniyeye şamil olmasındandır.” Müfessirin sözünü şöyle anlamak mümkündür: Burada yüce Allah’ın Hz. Peygamber’e vereceği nimetleri zikretmemesini, (şefaati da

⁴³⁰ el-Enbiyâ 21/107.

⁴³¹ Şoşikî, *Nasihatname*, 374.

⁴³² Şoşikî, *Nasihatname*, 41.

⁴³³ Şoşikî, *Nûra Qelban*, 1/313.

⁴³⁴ Şoşikî, *Nasihatname*, 373.

⁴³⁵ Şoşikî, *Nasihatname*, 374.

⁴³⁶ İbn-i Mâce, “Zühd”, 37 (No. 4313)

⁴³⁷ Ebû Dâvûd, “Sünnet” 23 (No. 4739); Tirmizî, “Sıffatü’l-Kıyâme”, 11 (No. 2435).

⁴³⁸ Şoşikî, *Nasihatname*, 374.

⁴³⁹ ed-Duhâ 93/4.

⁴⁴⁰ Şoşikî, *Nûra Qelbân*, 6/782.

dâhil) ona vereceği nimetlere bir sınır koymak istememesine bağlanılabilir. Eğer yüce Allah burada ona vereceği nimetlerinden birini zikretseydi, diğer nimetler kapsam dışı kalacaktı. Dolayısıyla يُعْطِيكَ “yu’tike” fiilinin anlamı şudur: “Ya Muhammed”, Rabbin sana razı oluncaya kadar verecektir.⁴⁴¹

2.3.4.5. İmanda Artma ve Eksilme

İman, sözlükte “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” anlamındaki emn (emân) kökünden türemiş olup “güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak” demektir.⁴⁴²

Molla Muhammed Şoşikî, îmân’ın sözlük anlamını “inanmak ve tasdik etmek” şeklinde tanımlar.⁴⁴³ Istılâhî anlamda îmânın 5 tane farklı tanımının bulunduğunu belirtir. Bu tanımlar şunlardır;

1. Eş’ârî ve Mâtürîdî mezhebi ile kelâmcıların çoğuna göre iman; icmâlî olsun veya tafsîli olsun, Resûlullah’ın bize getirdiği yakînî hükümleri tasdik etmektir.
2. Kerâmiye mezhebine göre iman; Dil ile ikrardan ibarettir. Kişi kelime-i şehâdeti getirdiği anda Müslüman olur. Getirmezse, kalp ile tasdik etse dahi mü’min değildir.
3. Hâricî mezhebine göre iman; ibadetten ibarettir. Farz olsun sünnet olsun iman ibadettir. Kişi ibadet ederse mü’min etmezse mü’min değildir.
4. Mü’tezîli’lere göre iman; Farzları yerine getirmekten ibarettir. Sünnet şart değildir. Farzlarla amel etmeyen Müslüman değildir.
5. Ehl-i Sünnet ve Mü’tezîli âlimlerin bir kısmına ve Ehl-i Hâdîs âlimlerinin çoğunluğuna göre iman; kalp ile tasdik dil ile ikrar uzuvlarla ameldir.⁴⁴⁴

Şoşikî, iman konusunda itikadi mezheplerin bu görüşlerini aktardıktan sonra, bütün mezheb imamlarının görüşlerinin dayanağın ve ileri sürdükleri delillerin kaynağının Kur’ân ve sünnet olduğunu, ancak bu meselede kalbimizi tatmin eden

⁴⁴¹ Şoşikî, *Nâsihatname*, 375.

⁴⁴² Mustafa Sinanoğlu - Ali Köse - Hanifi Özcan, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/216-219.

⁴⁴³ Şoşikî, *Çâr Deryâ*, 562; *Nâsihatname*, 15.

⁴⁴⁴ Şoşikî. *Çâr Deryâ*, 562-564; *Nâsihatname*, 15-16.

görüşün Eş'ârî ve Mâturîdi'nin görüşü ve ileri sürdükleri deliller olduğunu söyler.⁴⁴⁵ Şoşikî, Eş'ârî ve Mâturîdi'lerin bu konudaki görüşlerini iki delile dayandırdıklarını söyler. Bunlardan birincisi, imânın yerinin kalp olduğunu zikreden âyet⁴⁴⁶ ve hadislerdir.⁴⁴⁷ İkincisi ise şudur ki; “Ceneb-ı Allah imanı; amellerin geçerliliği için şart kılmıştır. Abdest, namazın şartı olmakla beraber tab'en her ikisi de birbirinden ayrı ibadetlerdir. Öyleyse iman, amellerin şartıdır. Kişi ne kadar iyi amel işlese işlesin kalbinde tasdik yoksa bütün amelleri beyhudedir. Zira iman, amellerin geçerliliği için Allah tarafından şart kılınmıştır.”⁴⁴⁸

Müfessir, imanın artması veya eksilmesi konusunda görüşünü tam olarak belli etmediği için net bir şey söylemek zor olsa da müfessirin imanın artması veya eksilmesi meselesine işaret eden ayetleri⁴⁴⁹ tefsir edişinden hareketle onun görüşünün imanda artma veya azalmanın nicelik değil de nitelik yönünde olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁵⁰ Şoşikî, Enfâl sûresinde geçen زَادَتْهُمْ إِيمَانًا “*imanlarını artırır*” ifadesini, onların inancını, tasdiklerini artırarak, çokça salih amel işleme iştiaklarını artırır şeklinde tefsir eder.⁴⁵¹

Şoşikî, “mezhebimiz Eş'ârî'ler'e göre salih amel, imanı kâmil yapar” demek suretiyle salih amelin imanı kuvvetlendirdiğini, salih amel olmazsa, iman kâmil olmayıp zayıf ve noksan olacağını ve bu noksan imanında küfrün hâkim olup İslâm şeriatının geçerli olmayan milletlerin içerisinde sahibini koruyamayacağı ve kişinin farkına varmadan elinden kayıp gideceğini belirtir.⁴⁵²

2.3.4.6. Taklîdi ve Tahkîki İman

Şoşikî, taklîdî imanı şöyle tanımlar: “İnanılması gereken dini delilleri istidlâl edemeyip ata ve ecdatlarına dayanarak amel edip, delilsiz onları takip etmektir.” Örnek vermek gerekirse, aklî delillere dayanmaksızın taklid yoluyla ana babalarından öğrendiği kadarıyla Allah'ın var olduğunu iddia eden kişi. Tahkîkî

⁴⁴⁵ Şoşikî, *Nâsihatname*, 16.

⁴⁴⁶ Bkz. el-Mücâdele 58 /22; el-Hucurât 49/14.

⁴⁴⁷ Bkz. Buhârî, “İmân”, 39 (No. 52); Müslim, “Müsakat”, 1599 (1/511)

⁴⁴⁸ Şoşikî, *Nâsihatname*, 17.

⁴⁴⁹ el-Enfal 8/2; el-Fetih 48/4.

⁴⁵⁰ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 2/495.

⁴⁵¹ Şoşikî, *Nûrâ Qelbân*, 2/495

⁴⁵² Şoşikî, *Çâr Derya*, 565.

imanı ise istidlâl yoluyla, yani Allahın varlığını, birliğini ve diğer dini esasları kendi aklıyla deliller çerçevesinde kabul etmek şeklinde tanımlar.⁴⁵³

Şoşikî'ye göre, taklitçi olmayıp tahkiki imana sahip olan kişi, kimseyi takip etmez ve bütün dünya küfürde olsa o, imanından vazgeçmez. Mukallidin imânının geçerli olup olmayacağı konusunda da birçok ihtilafın olduğunu belirten Şoşikî, bu ihtilafın müçtehid âlimler arasında öyle bir dereceye gelmiştir ki, kişi mukallidin imanından korkar hale gelmiştir, demektedir. Söz gelimi Şoşikî, bu âlimlerin bazılarının taklidi imanı geçerli sayıp bazılarının saymadığını bazılarının ise geçerli saymakla beraber kişinin günahkâr olacağını belirtir.⁴⁵⁴ Şoşikî'nin verdiği bilgiler ışığında müçtehid âlimlerin konu hakkındaki görüşleri şöyledir:

Kelamcılardan İmâm Ebû Mansur el-Mâtûridi, fukahâdan İmâm-ı Azam ve ehl-i hadîs âlimlerinin çoğunluğuna göre, taklidi iman sahih olmakla beraber kişi istidlâli terk ettiğinden günahkâr olur. İmam Ebû Hasen el-Eşari, Kadı Ebubekir el-Bakıllâni, İmâm-ı Haremeyn Eb'ul-Meali ve çoğu âlimlere göre ise mukallidin imanının kabul olmayacağını ileri sürerler. Bu âlimlere göre kişi kendi aklını kullanarak istidlal yoluyla, inanılması gereken esasları ispat etmek zorundadır. Bazı müçtehidlerin görüşü ise, kişi aklıyla istidlâl edebilecek durumda olduğunda taklidi imanı geçerli değildir. Şayet akli yeterli değilse, müçtehid birini takip ettiği takdirde imanı geçerli olur. Bazı âlimler kişi, "Kur'an ve hadîslerde Allah' vardır ve birdir deniyor. Ben de inanılması gereken bu hususlara takliden kabul ediyorum" şeklinde Kur'an ve Sünneti takip ettiği takdirde, imânının geçerli olacağını beyan etmişlerdir.⁴⁵⁵

Şoşikî'ye göre, taklidi imana sahip kişi her an tehlike ihtimaliyle karşı karşıyadır. Kişi, yeri, göğü ve bütün âlemi tefekkür ettiği takdirde imanı istidlâl derecesinde kuvvetli olur ve böyle bir kimse ne kadar maddi şeylerle uğraşırsa uğraşsın, onun imanına ne bir kâfirin ne de bir şeytanın zarar veremeyeceğini belirtir.⁴⁵⁶

⁴⁵³ Şoşikî, *Nâsihatname*, 21; *Çâr Derya*, 569.

⁴⁵⁴ Şoşikî, *Çâr Derya*, 570; *Nâsihatname*, 21

⁴⁵⁵ Şoşikî, *Çâr Derya*, 570; *Nâsihatname*, 21.

⁴⁵⁶ Şoşikî, *Nâsihatname*, 22; *Çâr Derya*, 571.

SONUÇ

Hız. Peygamber (sav) döneminden günümüze kadar, tarih boyunca İslâm âlimleri Kur'ân-ı Kerimi anlama ve anladığını sonrakilere aktarma çabası içerisinde olmuşlardır. Günümüzde de devam eden bu faaliyet, kıyamete kadar devam edecektir. Söz konusu bu âlimlerden bir tanesi de çağdaş müfessirlerden birçok eserinin yanında *Tefsira Qur'âne Nûra Qelban* adlı kitabın yazarı Molla Muhammed Şoşikî'dir. Hayatın her türlü zorluğuna katlanarak ilmi tedrisatını tamamlamayı başaran Molla Muhammed Şoşikî, hayatı boyunca hem müderrislik hem de imamlık gibi çeşitli görevlerde bulunmuş bir müfessirdir.

Müfessir kitabın girişinde belirttiği gibi *Nûra Qelban*'ı iki sebepten dolayı yazmıştır. Bunlardan birincisi Allah'ın rızasını kazanmak, ikincisi de bu alanda yazılan Kürtçe eserlerin yetersizliğidir. Malum olduğu üzere Kürtçe yazılan dini eserler de son dönemlerde kayda değer bir artış gözükse de tefsir alanında özellikle tam teşekküllü tefsir kitapları için bunu söylemek mümkün olmamaktadır.

Kürtçe yazılan çok az sayıdaki tefsirlerden birisi olan *Nûra Qelban*'nın her ne kadar bazı yerlerinde anlaşılması uzmanlık alanı gerektiren bazı kelimelere rastlanılsa da genel itibariyle dili ve üslubunun basit ve anlaşılır olduğunu söyleyebiliriz. Eserin bazı yerlerinde müfessirin yaşadığı yörenin konuştuğu lehçe istisna tutulacak olursa, herkesin anlayabileceği, okuyucuyu sıkmayan muhabata soru sormak suretiyle sohbet havasında herkesin anlayabileceği bir düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmamızın konusu olan *Nûra Qelban* tefsiri, dirâyet metoduyla yazılan bir tefsirdir. Ancak müfessir âyetleri her ne kadar dirâyet metoduyla tefsir etmişse de rivâyet metodunu kullanmayı da ihmal etmemiştir. Âyetleri tefsir ederken, bazen de kıssalarla ilgili var olan rivayetleri nakletmiş, âlimlerin konu hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Bu görüşler içerisinde bazen tercihte bulunmuşsa da çoğunlukla nakletmek ile yetinmiştir.

Müfessir kaynak bakımından tefsir alanında, Taberî, el-Keşşâf, Tefsîr-i Kebîr ve İbn-i Kesîr gibi hem klasik, hem de Safvetü't-Tefâsir, Risâle-i Nûr ve Tefsîr'ül Vecîz gibi çağdaş tefsirlerden yararlanmıştır. Müfessir genel itibariyle tefsir kitaplarından alıntı yaparken, müfessirlerin isimlerine atıfta bulunmakla yetinmiş,

naklettikleri bilgilerin sıhhati konusunda herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Hadis alanında da başta Buhârî ve Müslüm'in *Sahihayn*'ı olmak üzere Kütüb-i Sitte ve diğer hadis kitaplarından yararlanmıştır. Naklettiği hadislerin hadis isnadlarına ve sened zincirine yer vermeyen müfessir, naklettikleri rivayetlerin sıhhati konusunda ise bazen hadisin sahih veya zayıf olduğunu belirtmiştir.

Müfessir âyetleri tefsir ederken âyetin âyetle, âyetin hadisle ve âyetin sahâbe kavli ile tefsirine sıkça yer vermiştir. Neshin varlığını kabul eden müfessir bazen mensuh âyetlerin geçtiği yerlerde konuya değinmiştir. O, hemen hemen tüm sure ve âyetlerin varsa sebep-i nüzullerini vermiştir. Müfessir çoğunlukla diğer Kur'ân ilimlerine ismen değinmese de muhteva olarak değinmiştir.

Nûra Qelban'da dikkat çeken noktalardan birisi de içerisinde birçok isrâîlî rivâyetlerin bulunmasıdır. Ancak müfessir isrâîlî rivâyetleri naklederken bunların sıhhatine dikkat etmiş genellikle bu rivayetleri meşhur kitaplardan nakletmiştir.

Müfessir fıkıh alanına giren meselelerde detaylı değerlendirmeler yapmıştır. Âyetleri genellikle dört mezhep imamının görüşleri ile tefsir etmiş nadiren de bazen mensubu bulunduğu Şafii mezhebine göre bazen de herhangi bir mezhep belirtmeden kendi görüşü ile tefsir yapmıştır.

Kelâmla ilgili konuları Ehl-i sünnetin görüşleri doğrultusunda tefsir eden müfessir, bazen de itikad ile ilgili âyetleri tefsir ederken Ehl-i sünnet ve Mutezîle'nin görüşlerini ayrı ayrı zikrettikten sonra tercihini ehl-i sünnetten yana yapmıştır.

Nûra Qelban Kürtçe yazılmış olmasına rağmen içerisinde de çoğu kere Arapça bazen de Türkçe kökenli kelimeler de bulunmaktadır. Bunu hem müfessirin ilmi tedrisatına hem de yaşadığı coğrafyanın şartlarına bağlamak mümkündür. *Nûra Qelban* tefsiri sanıldığı kadar çok detaylı olmayıp herkesin istifade edebileceği bir tarzda yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu‘cemü’l-müfehres li -elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*. Beyrut: Daru’l-Ma’rife, 1433/2012.

Ağkuş, Yusuf. “Kur’an Yolu” Adlı Tefsirin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b . Muhammed b . Hanbel eş - Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnâvûtî vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.

Albayrak, Halis. “Müphematu’l-Kur’ân İlmi ve Kur’ân Tefsirindeki Yeri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1 (Nisan 1991), 155-182.

Albayrak, Halis. *Kur’an’ın Kur’an’la Tefsiri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1988.

Alıcı, Mustafa – Yavuz, Yusuf Şevki. ”Şefaât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/412-415. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Aslan, Bedri. “İslam Hukukunda Ölenlerin Ardından Yapılan Bazı Uygulamaların Bidatle İlişkisi (Diyarbakır ve Mardin Örneği)”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (Ocak 2017), 118-131.

Atan, Ömer Faruk. “Tarihi Süreç İçerisinde Nesih Teriminin Gelişimi Ve Kapsamı”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Bahar 2018), 92.

Aydemir, Abdullah. “Fezâilü’l-Kur’ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/532-534. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Aydemir, Abdullah. *Tefsîrde İsrailiyyât*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.

Aydın, Muhammed “‘Rivayet Tefsiri’ Kavramı ve Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri: Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (Şubat 2009), 1-32.

Aynî, Bedrettin. *Umdetül’-Kârî Şerhu’l-Buhârî*. 13 Cilt. Abdullâh Mahmûd Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. Basım, 1421/2001.

Bağış, Mehmet. *Beydâvî Tefsirinde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü*. 1 Cilt. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2018.

Başoğlu, Tuncay. "Muhkem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/42-44. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Benek, Abdurrahman. "Jiyaneke Berhemdar Mela Mihemedê Şoşikî". *Nûbihar Dergisi* 19/133 (Payîz 2015), 21-24.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatu'l-Müfessirin*. 2 Cilt. İstanbul: Bilmen/Ravza Yayınları, 1. Basım, 1973.

Birişik, Abdulhamit. "İsrâiliyyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/199-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Birişik, Abdulhamit. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/290-294. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Birişik, Abdulhamit. "Ulûmu'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/132-135. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b . İsmail. el-Câmi'u's-şâhîh. nşr. Daru İbn-u Kesîr. 1 Cilt. Beyrut: Daru İbn-u Kesîr, 1. Basım, 1423/2002.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 1 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 7. Basım, 2015.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. 1 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 29. Basım 2017.

Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid Şerif. *Mu'cemu't-Ta'rifât*, nşr. Muhammed Sıddîk el-Minşevî. 1 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.

Çetin, Abdurrahman vd. "Nesh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Çetiner, Bedreddin. "Ahkâmü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/551-558. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Darîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *Sünenü'd-Dârimî*. nşr. Nebîl İbnu Haşim İbnu Abdillâh el- Ğamerî Âli Ba'levî. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1434/2013.

Deliser, Bilal. “Tefsir Tarihine Konulu Yönelişler ve Konulu Tefsir - Eleştirel Yaklaşım”. *Universal Journal of Theology Dergisi* 3/1 (Mart 2018), 16-38.

Demirci, Muhsin. “Esbâb-ı nüzûl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/360-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. 1 Cilt. İstanbul: İFAV Yayınları, 45. Basım, 2014.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. 1 Cilt. İstanbul: İFAV Yayınları, 60. Basım, 2017.

Doğan, Mehmet Zahir. *Sahâbenin Dirayet Tefsiri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. “Hurufu Mukatta”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Davûd*. nşr. Şuayb el-Arnâvutî vd. 6 Cilt. Dimaşk: Dâru’r-Risâletü’l-İlmiyye, 1. Basım, 1430/2009.

Ebû Sümeyye. *Kral ve Çocuk (Ashab-ı Uhdut)*. 1 Cilt. İstanbul: Nakil Yayınları, 2. Basım, 1436/2015

Efendioğlu, Mehmet. “Sahabe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/491-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2008

Erdem, Talha. *Çağdaş Tefsir Tasavvuru*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Gül, Ahmet. “Sahâbe Tefsirinde Fıkhi Yönelim”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10/23 (Aralık 2019), 487-507.

Gül, Ahmet. “Sahabe Tefsirinde Luğavi Yönelim”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8/15 (Mart 2016), 175-186.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*. nşr. Mustafa Abdulkâdir Ata. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 1422/2002.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmau'z-zevâid*. nşr. Hüsâmeddîn el-Kudsî. 5 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *Tefsîru't-Tehrîr ve't-Tenvîr* 30 Cilt. Tunus: Li'd-Dâri't-Tûnisiiyeti Li'n-Neşr, 1984,

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişam. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmirî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, 1411/1991.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Ebû İshâk Huveynî. 5 Cilt. b.y.: Dar İbnu'l-Cevzi, ts.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *es-Sîretü'n-Nebiyye*. thk. Mustafa Abdulvahid. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifetu li't-Tabâatu ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1396/1972.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn-i Mâce*. nşr. Muhammed Fuât Adulbaki. 2 Cilt. Kâhire: Daru İhyâi'l-Kutübi'l-Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Dâru Sâdır. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 15. Basım, 1414.

İbn Teymiyye, Takiyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalîm. *Mukaddime*. 1 Cilt. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1433/2012.

Kara, Necati. "Kur'ân'da Ğayb". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1 (1924), 118-131.

Karacan, Hasan – Aykut, Nurettin. "Mele Hüseyne Bateyî'nin Mewlid-i Nebî Adlı Eseri İle Mele Süleyman Kurşun'un Mewlida Pêxember Adlı Eserinin Karşılaştırılması". *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi* 2 (Kasım 2015), 123-141.

Karadaş, Çağfer. *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*. 1 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım, 2013.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİBY, 4. Basım 2012.

Kaya, Remzi. “Kur’an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 33.

Kırca, Celal. “Aksâmü’l-Kur’ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/290-291. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Kırdar, Şehabeddin. *Tefsir Usûlü ve Kur’ân İlimleri*. 1 Cilt. Konya: Dizgi&Ofset Yayınları. 2013.

Kızıllı, Hayreddin. “Çavkaniyên Ji Çanda Kurdî Di Nûra Qelban De”. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/2 (Mayıs 2018), 578-597.

Koç, Zafer. *Kur’an Tefsirinde Yöntem Arayışları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Koçyiğit, Hikmet. “Kur’ân’ın Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Edilmesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/23 (Ocak 2013), 183-201.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr. *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*. thk. Abdullâh b. Abdü’l-Muhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1427/2006.

Mennâ’ el-Kattân. *Mebâhis fî Ulûmu’l-Kur’ân*. 1 Cilt. Kahire: Mektebetu Vehbe, 11. Basım, 2000.

Muhammed b. Razuk b. Tarhûnî. *Mevsûatu Fedâili Suver Ve âyâti’l-Kur’ân*. 2 Cilt. Riyad: Dâru İbnu’l-Kayyûm, 2. Basım, 1409.

Mustafa el-Hin vd. *el-Fikhu’l-Menhecî alâ Mezhebi’l İmâmi’ş-Şafîî*. 8 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kalem, 4. Basım, 1995.

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. 1 Cilt. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.

Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi’u’ş-Şahîh*. nşr. Râid b. Sabrî b. Ebû Ulfe. 1 Cilt. Riyad: Daru’l-Hidarete li’-Neşri ve’t-Tevzi, 2. Basım, 1436/2010.

Nasırüddîn el-Elbânî. *Fethü’l-Kebîr*. 1. Cilt. Beyrut: Mektebü’l-İslâmî, 3. Basım, 1408/1988.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'l-Kübra*. nşr. Hasan Abdülmün'im Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421/2001.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî. *el-Minhâc Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*. 1 Cilt. Riyad: Beytü'l-Efkârü'd-Devliyye, ts.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an'a Çağdaş Yaklaşımlar*. 1 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

Pakiş, Ömeri. "Molla Halil Siirdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/250-251. İstanbul 2005.

Paksoy, Kadir. "Sa'lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidi". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/2 (2004), 63-85.

Râğîb, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed el-İsfahânî. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. 1. Cilt. thk. Muhammed Halîl İtânî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 6. Basım, 1431/2010.

Râzî, Fahreddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Mefâtihi'l-Ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1401/1981.

Remzi Neane. *İsrâîliyyât ve Eseruhâ Fî Kutubi'Tefsîr*. 1 Cilt. Şam: Daru'l Kalem, 1. Basım, 1970.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Revâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâmi mine'l-Kur'ân*. 2 Cilt. İstanbul: Mektebetu Yâsîn, 1. Basım, 1431/2010.

Sinanoğlu, Mustafa vd. "İman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/216-219. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Mensûr*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 Cilt. Kahire: y.y, 1. Basım, 1424/2003.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî Ulumi'l-Kurân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. b.y.: Vizâretu'ş-Şûnul'l-İslâmiyye, ts.

Şengül, İdris. "Kıssa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/498-501. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Şoşikî, Molla Muhammed. *Çâr Derya*. 1 Cilt. İstanbul: Nûbihar Yayını, 1. Basım, 2018.

Şoşikî, Molla Muhammed. *Nasihatname* (Çeviren ve Sadeleştiren: Halime Yıldız). 1 Cilt. İstanbul: Kent Işıkları Yayını, 1. Basım, 2012.

Şoşikî, Molla Muhammed. *Xutbeyên Zelal jibo Mislimanên Delal*. 1 Cilt. İstanbul: Nûbihar Yayını, 1. Basım, 2016.

Şoşikî, Molla Muhammed. *Tefsîra Qur'ânê Nûra Qelban*. 6 Cilt. İstanbul: Nûbihar Yayını, 1. Basım, 2014.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn-i Cerîr, *Camiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Beşar Avâd Ma'ruf - İsam Fâris Hurustânî. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1415/1994.

Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali. *Keşşâfü ıştîlâhâti'l-fünûn ve'l'ulûm*. nşr. Ali Dahrûc - Abdullah Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Râid b. Sabrî b. Ebî Ulfe. 1 Cilt. Riyad: Daru'l-Hidarete li'-Neşri ve't-Tevzi, 2. Basım, 1436/2015.

Toktonaliev, Azat. "Ayete ve Hadisler Bağlamında Şefaate Kavramı". *Akademiar Dergisi* 1/7 (Aralık 2019), 164.

Vahîdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed en-Nisâbûrî. *Esbâbu Nüzûlü'l-Kur'ân*. thk. Kemâl Besyûni Zağlûl. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1411/1991.

Yavaş, Mehmet. *Kurmanci Kürtçesinde Ergatif (Özegeçişlilik) Nûra Qelban Tefsiri Örneği*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yavuz, Yusuf Şevki "İ'câzü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/403-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yeşilyurt, Temel. "Rü'yetullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/311-314. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Yıldız, Raif. *Mehdi Licevî Ve Beyanu'l-Kur'an Adlı Tefsirindeki Metodu*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yılmaz, M. Faik. "Aksamu'l-Kur'ân Bağlamında "Allah Nelere, Niçin Ve Neden Yemin Eder?" Sorularını Yeniden Düşünmek". *İslâmî İlimler Dergisi* 1 (Bahar 2010), 139.

Yüksel, Emrullah. "İslâm'da Şefâat Yetkisi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/5 (2002), 18.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. 3 Cilt. Kahire: Dârul Hadîs, 2012.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. 1 Cilt. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvil fî vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 1430/2009

Zerkeşî, Bedrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.

Zürkânî, Muhammed Abdü'lazîm. *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*. 2 Cilt. b.y.: İsa Elbâbî Halebî ve Şerekâhu, ts.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mehmet MUNGAN

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Yeri ve Tarihi: Cizre – 15.05.1991

E-posta: muhammedelcezire1991@gmail.com.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Şırnak Üniversitesi	2017
Yüksek Lisans	Şırnak Üniversitesi	2020

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2010-2020	Diyanet	İmamlık

YABANCI DİL

Arapça